[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

INVESTIGATIONES LINGUAE

SIVE

DUO OPERA CELEBRIS DOCTI PRAGENSIS

SALOMONIS LEWISOHN.

SUB TIT.

SICHA BEOLAM HANSCHAMOTH

ET

BETH HAOSSEF

Illustrata et aucta a poeta judaico

A. B. LEBENSOHN.

Cum multis utilibus adnotationibus

ab editore

JUDELO BEHAK.

WILNA

TYPIS RUBINI ROMM, CAES. REG. PRI. TYPOGRAPHI;

MDCCCIL.

מחקרי לשון

כולל שני ספרים

שיחה בעולם הנשמות, ובית האסף

להרב החכם הנעלה

מוה' שלמה לעוויזאהן מפראג

עם הערות ונוספות הרבה מאת הרב המשורר החכם

מוה' אד"ם הכהן לעבענזאהן נ"י

גם הרבה הערות מועילות מאת המוציא לאור

ווילנא

בדפוס ר' יוסף ראובן בר' מנחם מן ראם

שנת תר"ט לפ"ק

МЕХКЕРЕ ЛАШОНЪ

т. е.

Грамматическій изслѣдованія Соч. Ш. Левисона. издано иждивеніемъ Іудела Бегака и помноженное новыми примѣчаніями.

ВИЛЬНО, въ Типографіи Р. М. Ромма.

1849.

Печататъ позволяется съ тѣмъ, чтобы по напечатаніи представлено было въ Цензурный Комитетъ узаконенное число Экземпляровъ Вильно 27 Декабря 1848 года.

Исправляющій должность, Цензора
И. ФОКЪ

אמר המביא לבית הדפוס:

בין גדולי חכמי הלשון אשר הופיעו אור תבונה במחקר ודקדוק לשוננו הקדושה ,ואשר דבריהם היו לנו לעינים בתהלוכות השפה, כלליה ודקדוקיה — הנה הוא גם הרב החכם הנודע בשערים פאר חכמי המליצה והשיר מוה'ש ל מ ה ל ע ו י ז א ה ן ז"ל, המפורסם בחבוריו הנפלאים במליצת לשוננו ומחקרי ארצנו , ואשר לו גם עשר ידות באוצרי לשונות שונות. והנה זה לו עוד שני ספרים יקרים המפיקים אור על דרכי הבנינים והסתעפות השרשים, הוא ספר שיחה בעו"הנ וספר בית האסף: הראשון הוא הבונה עליותיו (במאמר הא') על שבעת העמודים המה שבעה הבנינים אשר עליהם נשען השפה העבריה , ועוד באורי חקירות בלשון (בעוד שני מאמרים) , מדובר בדרך שיחה בין שני חכמים מפורסמים מדור ראשון ואחרון ראשי חכמי ב' דרכי הלמודים בידיעת לשוננו הקדושה , דרך הישנה והחדשה , והס' השני גם הוא במחקר הדקדוק והמליצה , והתחקות על הסתעפות כמה שרשים , ועוד בו גם מאמר מחקרי בדקדוק לשון המשנה אשר לא נודע לנו עד כה עוד מאחר זולתו . ובראותי כי שני ספריו אלה כבר ספו תמו , וזה השני כמעט אין גם אחד במדינתנו , וליוקר ערכו הביאו מארץ אשכנז לעירנו ידידי החכם השלם מוה' יצחק אייזיק בן־יעקב נ"י , אמרתי לקחת את שני הספרים האלה להיות לאחדים בידי ולהוציאם שנית לאור , לחלקם ביעקב ולהפילם בישראל — אפס אם אמרתי להדפיסם אך כאשר המה , מבלי הוסיף או העיר עליהם מאומה , ידעתי כי יהיו עוד לפני איזה מעיינים כדברי הספר החתום , באשר הרב המחבר דרכו בספריו אלה לאדר לשונו בחידות ולשכל את ידיו במעט מילין דעה להכביר ; ומלבד כי הענינים בעצמם עמוקים ורחבים עד כי לא על נקלה יבא הקורא עד תכונתם , עוד גם ילאה הקורא להבין את שיחותיו ולמצוא את חידותיו , ולזאת ראיתי כי טוב גם להאיר עוד את דבריו , ולפענח עוד את חידותיו

וַתִּלְמַד הַמְּלִיצָה בִּמְלִיצַת שֶׁפֶר
וּלְשׁוֹן סִפְרֵי קֹדֶשׁ בִּלְשׁוֹן כָּל סֵפֶר

וּמֶחְקְרֵי אֶרֶץ אַתָּה כִּי חָקַרְתָּ
(אַרְצֵנוּ הִיא — וּמִי בָנוּ יַחְקְרֶנָּה)
מִי מְחוֹקְרֶיהָ לֹא אוֹתוֹ עָבַרְתָּ
עֵדָה סִפְרָתְךָ — מִי לֹא יְעִידֶנָּה
וּמֶחְקְרֵי לָשׁוֹן גַּם סֵפֶר זֶה קְרָאנוּ
לַנְּשָׁמוֹת הָיָה וִיהִי עַתָּה לָנוּ —

הֵן נֶאֱסַף אֵלָיו גַּם בֵּית הָאֹסֶף
קָטָן כָּמוֹהוּ — אֲבָל מָה גָּבְהוּ!
לְמִצְעָר דִּבַּרְתָּ — הָהּ! וּבַל תּוֹסֵף
סַפֹּתָ בַּנַּעַר — הִתַּמְהוּ וּתְמָהוּ! —
הוֹפִיעָה לְעוּויזאהן! הוֹפַע נָא עַתָּה
אוֹר שִׂיחָתְךָ עָלַי — עַתָּה כִּי מַתָּה —

עַתָּה כִּי אֵין עוֹד לְעוּויזאהן בֵּינֵינוּ
וּמֵאִיר אוֹר חָדָשׁ כָּזֶה עוֹד אָיִן
עַתָּה לִיהוּדָה נוֹדֶה נָא אַחֵינוּ!
כִּי הֵאִיר אוֹר זֶה שֵׁנִית אֱלֵי עָיִן
אַךְ לִשְׁלֹמֹה — אֲשֶׁר חֲלָם וִילָדָם
תַּאֲוַת נֶפֶשׁ כָּל בַּעַל נֶפֶשׁ אָדָם.

שיחה בעולם הנשמות

בין הרב ר׳ דוד קמחי ובין החכם ר׳ יואל בריל

כוללת שלשה מאמרים

בחקירות עיוניות נשגבות בדקדוק לשון עבר

הוצאה לאור

מאת

שלמה לעווינזאהן

דברי המוציא את השיחה לאור

אליכם אנשים חכמים ונבונים יודעי בינה! אליכם מלתי אערכה! לכם אשר כתרי לשוננו הקדושה תבינו, לכם עתה גדולות אגידה! נפשכם השוקקה, במים נאמנים וחיים אשר מפלג אלהים וממעינו שאבתים, השביע אשביע. הנה מיום אשר החלותי להבין בספרים, ובתורת אלהים ובספרי נביאיו קראתי, מאז ועד עתה שפתנו הקדושה והנבחרת כחותם על לבי שמתיה, בה כל מעיני, ולתכליתה תמיד חקרתי, ובכל ספרי המדקדקים הישנים והחדשים מראשיתם ועד אחריתם בהשכל רב השכלתי; אולם בבניני הפעלים — וביותר בבנין פִּעֵל ובבנין הִפְעִיל אשר לפעמים יוציא הראשון את בנין הקל, ולפעמים יוציאו השני, ולפעמים יוציאוהו שניהם יחד, ולפעמים יתרמו גם שניהם אל בנין הקל, ועוד רבים מדיני הבנינים אשר בם נבוכו כלם — בכלם לא מצאתי לנפשי מרגוע, כל הימים עליה יגון בלבי שתי, נפשי המשתוחחת עלי בקרבי הומיה, כי בלבי אמרתי ובנפשי דמיתי: האם לבעל מניח לשון עבר, לא יהיו דרכים נכונים בשמושי בניני הפעלים, להשתמש בכל בנין ע״פ חקו המונח לו? אין זה כי אם בחסרון ידיעתנו הם נסתרים מנגד עינינו, ומי יתן ואמצאם אנכי ועד תכליתם אבואה! והנה כעת — לפי מחשבתי — נגלה לי הרז הסתום הזה, ולכן אמרתי להודיעהו

אל אנשים מביני מדע זולתי, אולי גם המה דברי יצדיקו — והנה חלקתי את השיחה לשלשה מאמרים; במאמר הראשון, בארתי את שמושי בניני הפעלים באר היטב; ובמאמר השני, אבאר הרבה שמות הנמצאים בספרי הקדש, והמדקדקים לא ידעו נכונה מה הם, ואנכי אקרא להם שם חדש והוא שֵׁם הַפְּעֻלָּה הנגזר מהבנין הקל, ומהם נוכל לבנות פעלים אם גם במקרא לא מצאנום, וזה מועיל להרחיב את הלשון במאד מאד; ובמאמר השלישי, העירותי את לב הקורא בספרי הקדש, אשר ימצא לפעמים במליצתם מלות ארמיות ולא למגרעות יחשבן; כי למען הגדיל את תפארת המליצה התערבו בין המלות העבריות, וכמוהן נמצא לפעמים במליצה שמות הדשים אשר לא ימצאו בהגדה פשוטית, כמו חמה לבנה, וכל זה ליפות את המליצה מכל צד וצד. זה תוכן השיחה אשר אני נותן לפניך היום קורא נעים! ועתה אבקש מכם אנשי אמת יודעי בינה! הבינו נא אל דברי אלה! אולי שגיתי ותבינו לי, ואם ייטיבו דברי בעיניכם, והיה זה שכרי.

פראג בחדש תשרי תקע״א לפ״ק

שלמה לעוויזאהן

שיחה בעולם הנשמות

בין הרב ר׳ דוד קמחי, ובין החכם ר׳ יואל ברי״ל:

מבוא

ר׳ דוד קמחי (אחרי שובו משוכית את נפשות בוזי הדקדוק אשר בעולם הנשמות) ור׳ יואל ברי״ל נפגשים יחד בראש הדרך העולה אל נוי מנוחות המדקדקים האחרונים בעת אשר יפתחו שערי קדים לקול רנת כוכבי בקר· —

ר׳ דוד קמחי מדבר ראשונה ואומר: כשמחת הלך רש נודד ללחם, כי יופיע לעיניו אל יפעת קרני השחר אור חמד מבין אבני מלונתו; כן תהולל יום שמחות לי זאת צפירת הבקר אשר ממרחק שבת עם מוזר תנהני אל מחזה פניך אחי מחמד לבי! אשר יקרת לי זה הרבה (נופל על צואריו ומחבקו)·

ר׳ יואל ברי״ל· כמשוש נפש עיף נחר מצמאה כי ישאוהו ברכים כושלות אל נחל עדן מטיף מקור חיים; כן תשמחני אתה אחי מקור עדן חכמה ומתק ריעות אשר צמאה לך נפשי זה כמה — עוד לא עברו שבעה ימים מיום הפרדי ממך בשבתנו יחד איש נגד פני רעהו בהתעלסנו יחד לשפוך איש את שיחו בחיק

עמיתו·

עמיתו — אכן מה ארכו לי ימי גלמוד אלה! אשר ישבתי בודד מבלי התענג בחברתך איש משכיל. ראיתי כי כאשר ינעם אל איש הולך נכחות שבת בדד אחרי הבדלו מעדרת בוגדים; כן ימר לאיש משכיל שבת נעזב אחרי הפרדו מחברת רעהו אשר יאהבהו כנפשו.

רד"ק· גורלך גם גורלי היה רעי כאח לי! — אם בשפל ארץ מקום כסא שקר וכזב ומשוש בוגדים תלמדנה יחד נפשות ישרי לבב למדת עולם; אף כי פה מול מחזה שדי במקום היות יושר — נחת, וכאב — רמיה· גם בעת רחקי ממך כל הגיוני לבי אך בך נקשרו, כל עת אשר שמתי את לשוננו הקדושה אל מטרת חקירתי (רבת עשיתי זאת בימי פרידתנו), גדלה תאותי היות פיך עם פי, כאשר גדלה תשוקתי למלוא את לפוניה· והנה זה מועד שובי ממרחק הליכותי, אמרתי אחישה מפלט לי מסערת רגשות לבי אשר כהמית נער יהמה אל דודיך; על כן העיפותי את פעמי מול נוה מנוחתך, והנה הקרה אלהים אותך לפני על אם הדרך.

ר"י בריל· האל אשר בדברו חסד אל אמת יפגיע — האל אשר על פיו לדק ושלום ישקו — אף הוא נפש לודקת אל נפש ישרה ברוחו יקריב — ועתה אל נתמהמה פה אחי על אם הדרך, לכה נלכה נא יחד אל נוה מנוחתי, או אל אחד אהלי שקט אשר תרלה; כי נפשי נכספה לשמוע מפיך את אשר הקרה אלהים אותך על הדרך. —

רד"ק. את אשר הקרה אלהים לפני בימי פרידתנו אלה, יקר הוא מכל הון ומכל חרוץ נבחר — (ר' יואל ברי"ל משתאה ומביט בפניו)· קום אחי נלכה נא יחד אל האהל אשר שם על ראש הפסגה

הפסגה הנשקף על פני הנהר, הן שם ישב רוח לח שפיים, ואל האהל הזה תקבלנה לפעמים נפשות המשכילים האוהבות לשוח ולשמוע כל דברי חכמה · דע כי זה שבעת ימים מיום הפרדי ממך עד שובי הנה קבלתי חקירות יקרות בדקדוק לשון עבר, ואותם אודיע לך כיום למען שמח את נפשך בהמה; אולי יבואון כיום עוד שמה נפשות זכות אשר ישמחו לשמוע את הדברים אשר אחדש כיום בדקדוק לשון עבר, כי גדולות ונאורות אני מטיף כיום בדקדוק הלשון הזה, (וילכו שניהם האהלה) .

ר״י בר״ל. כן ילו היולד מתוגה חדוה, וממר מתוק, ימי הפרידה אשר מרו גם מרו, הלא היו נטעי נעמנים אשר שבעתים נתענג כיום בהמה · דע אחי! כי גם אנכי לקטתי אורות משדי חקירת הלשון מעת הפרדי ממך עד שובך הנה — לאחי חמד המנה — ראשית בכורי פרי חקירותי אשר חקרתי בדקדוק לשון עבר מעת היותי פה בעולם הנשמות, ולמי אביאם ראשית למנה אם לא אל — קמחי? אכן טרם אלפני אתה את אשר מלאת, אל תאחר מהאיר את עיני במאור חקירותך, כי כמטר איחל על דבריך · —

המאמר הראשון

מדיני־הוראת כל בנין מבניני הפעלים

רד״ק· הלא תדע גם אתה אחי! כאשר לב כל משכיל נאמן בלשון עבר הוא ידע, כי עוד נשאר חלק גדול בדקדוק לשון עבר אשר לא ישרו ובארו המדקדקים כראוי בכללים נכונים ואמתיים, עם כל העמל אשר עמלו בזה כל מחקרי הלשון

הראשונים

הראשונים עם האחרונים, כי לשוא עמלו כל המדקדקים אשר היו עד היום הזה למצוא כללים נכונים אשר יפרידו הוראת כל בנין מחבירו, ואשר יגבילו גבול נכון בעד שמוש כל בנין, יען כי מצאנו ערבוב ובלבול גדול בשמושי הבניינים בספרי הקדש: כי כן מצאנו בהרבה פעלים בנין הפעיל לבדו מוציא את בנין הקל, ובמקצת הפעלים משפט ההוראה הוא אל בנין פִּעֵל לבדו, ובפעלים אחרים רבים ישתתפו שניהם יחד להוציא את בנין הקל — וכן מצאנו בהרבה פעלים בנין הפעיל (אשר משפט המצאו לא יהיה רק בהוצאת הקל תמיד) בא בהוראה אחת עם הקל, או תחת הקל — ומיום עמדי על דעתי לא האמנתי אנכי כי ימצא באמת ערבוב ובלבול גדול כזה בחלק אחד מלשון עבר המכוננת בכל שאר חלקיה ע"פ סדר נכון ומיושר מאד; ולמה יגרעו הבניינים להסתבך בשמושיהם זה בזה אשר לא כן מצאנו בכל שאר חלקי הלשון? ולמה לא הניחום מניחי הלשון על חקותיהם תמיד מבלי להחליף ולהמיר את שמושיהם זה בזה, כאשר לא החליפו בד"מ בנטית השמות את שמושי היחסים להשתמש ביחס הגבול שבו תחת יחס הגבול שאליו וכדומה? — אמת גם אנכי לא מצאתי דרך נכון לצאת מן המבוכה הגדולה אשר מצאנו בשמושי הבניינים בספרי הקדש; על כן הוריתי גם אני בספרי לאמר: כי הבניינים אינם שומרים את חקותיהם בהרבה פעלים, אבל בסתר לבי לא שקרתי באמונתי אשר האמנתי תמיד ביקרת לשון עבר; כי את זאת חשבתי תמיד כי חק נכון ומוסד נתן מאת מניח לשון עבר אל הוראת כל בנין בפ"ע, וערובי שמושי הבניינים אשר מצאנו בספרי הקדש כלם יתהוו על פי טעמים וחקים ידועים אשר נעלמו ממנו באורך הזמן כאשר גלה ממנו רוב יקרת הלשון, ומה חשבת אתה בזה אחי?

ר"י

ר״י בריל · כמוך שפטתי גם אני , כי לא רצה מניה לשון עבר להפוך את סדר הבניינים ולערב את שמושיהם זה בזה מבלי טעם וסבה ידועה ! והנה אנכי הייתי הראשון מן המדקדקים החדשים אשר אזרתי כגבר חלצי , והתחזקתי להבריק מעט אור בתוך המאפל העב הזה ; כי בספרי עמודי הלשון הסילותי להבדיל בין הוראת בנין פִּעֵל להוראת בנין הפעיל ; אף כי לא עלתה בידי מחשבתי, כי נגד החק אשר רציתי להורות, כי תמיד יהי׳ הבדל מה בין בנין פִּעֵל לבנין הפעיל כאשר ישתתפו שניהם יחד להוציא את בנין הקל , מצאתי בפעלים רבים את שניהם מתאחדים יחד להוציא את בנין הקל מבלי אשר ידעתי להבדיל מאום ביניהם , ולא בשתי להודות את חסרון ידיעתי בזה ; אבל בכל זאת כוונתי להועיל בדברי בהודיעי אל מדקדקי לשון עבר לבל יתלו את החסרון הזה בלשון , רק בקוצר ידיעתנו ממנה , ואולי יעורו על ידי זה עוד אנשי רוח לדרוש ולהעמיק בענין זה יותר , למען מצוא דרך סלולה בין נבכי המים האדירים האלה , ולהוציא את דיני הבניינים מתהומות השכחה אשר נשקעו בהם זה ימים רבים · ונפשי קותה לשמוע מפי אחרים את אשר לא מצאתי אנכי בחקירתי , ואת אשר התאויתי מאד לדעת ·

רד״ק · את אשר תתאו נפש ישרה , תגיענה יד יוצר כל אבי כל מישרים — ואנכי אאיר לך כיום את האופל אשר כסה זה ימים רבים את יפעת חלק גדול כזה בלשון , ואורך : כי עם כל תערובת שמושי הבניינים אשר מצאנו בספרי הקדש , בכל זאת נקצב חק נכון ומוסד אל הוראת כל בנין אשר לא תעבור אותו לעולם , ותחת אשר האמינו לפנים כי זה הוא הגרוע בכל חלקי הלשון, נבוך כנבכי ים בלי סדרים , ידעו כעת כי בכל חלקי הלשון

לא

לא העמיק העברי לדרוש אחרי הבדל המושגים ולהבדיל ביניהם בלשונו, כאשר העמיק בפעלים לדרוש ולחקור היטב אחרי הבדל המושגים הנבדלים זה מזה בהבדלים דקים הנגלים רק לעין המשכיל המעמיק, ולכונן על פי הבדל המושגים האלה את בניניו, אשר יבדלו בהוראותיהם זה מזה כפי אשר יבדלו המושגים · ומה רב הפלא אשר תטיף ההשכלה העמוקה בענין זה, אל נפש החוקר המשכיל! כאשר יראה כי תערובת שמושי הבנינים כאשר תמצא באחד הפעלים, היא יצאה מאת הבדלי המושגים אשר יתפרדו מן הפעל הזה עצמו, כפי אשר יתפרדו הבדים מגזע העץ — את כל זאת אורה אותך כיום בטוב טעם ודעת! — **יום שמחות יהי זה אל כל דורשי לשון עבר!** — יום בו יודע כליל תפארת לשוננו הקדושה אשר לא נראתה בגאון כל המדתה מיום גלותה מעל אדמתה! — יודע כי כלה יפה היא, כבת מלך בהדרה, כלילת חן ומלאה חמד רב, אין בה דופי! אין בה עולתה! — ואלי יהי זה יום זכרון תודה לפני אלהים אשר כפלים עשה עמדי לחסד, כי אחרי אשר הטה חסדו עלי להוציא לאור נכון את כל תעלומות האלה, גם חבלים הפיל לי בנעימים להורותם כיום ראשונה אל איש זך השכל, וחכם כולל בידיעת לשון עבר כמוך, כי מה מתוק לאיש נבון דבר להטיף את עמקי מזמותיו אל אזן חכם לב אשר יחכם בקולו מלין היוצאים מפי החוקר, תחת אשר לא יועילו רבבות אמרים אל נפש אויל מתחכם, כי קצרה יד רוחו הכהה מהבין את תכלית עומק הדברים, והוא לא כן ידמה בנפשו — והנה זאת האחת אנכי מבקש מאתך רעי המשכיל! כי אתה תגיע לפני בשאלות כוללות את כל דבר הקשה אשר יקשה בהוראת בניני הפעלים, אל כל משכיל ההפך לעמוד על יוסד

מדות

מדות שמושיהם , כאיש אשר יבוא לשאול מענה מאת רעהו בענין הכתב והעמוק הזה — ואנכי אשיב לך על כל השאלות אשר תסדר אתה לפני בדברים אשר תנוח דעתך בהמה .

ר"י ברייל. השאלות אשר ישאל כל שואל החפץ לעמוד על יוסד מדות שמושי הבניינים בלשון עבר הן שלש —

השאלה הראשונה היא : מדוע מצאנו במקצת הפעלים בנין פִּעֵל מוציא לבדו את בנין הקל , כמו מן כָּבָה לָמַד תאמר כִּבָּה לִמֵּד בהוצאת בנין הקל , לא הִכְבָּה הִלְמִד ; ובפעלים אחרים רבים יוציא בנין הפעיל לבדו את בנין הקל , כמו מן נָפַל לא תאמר בהוצאת בנין הקל רק הִפִּיל , וכן מן אָכַל הֶאֱכִיל ? — הכי יש הבדל בין פעלת העצם המוציא אשר יבא עליה בנין פִּעֵל לפעלת העצם המוציא אשר יבא עליה בנין הפעיל ? ומה הוא זה ההבדל ?

השאלה השניה היא : אם נאמר כי פעלת העצם המוציא אשר יבוא עליה בנין פִּעֵל אחרת היא בענינה מפעלת העצם המוציא אשר יבוא עליה בנין הפעיל , ויש הבדל עצמותי ביניהם , מדוע מצאנו כמה פעלים אשר ישתתפו בהם הַפִּעֵל וההפעיל כאחד להוציא את בנין הקל ? כמו מן בָּעַר תאמר בִּעֵר את האש , או הִבְעִיר את האש ; וכן מן נָחַל תאמר בהוצאת בנין הקל נִחֵל או הִנְחִיל ? וכאלה הרבה מאד .

השאלה השלישית היא : מדוע מצאנו כמה בניני הפעיל המתדמים בהוראתם אל בנין הקל או כי הם באים תחת הקל ? כמו בנין הפעיל הִשְׁמִין המתדמה בהוראתו אל בנין הקל שָׁמֵן , הפעל הודות אשר לא יבוא לעולם כי אם בבנין הפעיל ? הלא בנין הפעיל עיקר הנחתו תהיה רק להוציא את בנין הקל ?

רד"ק

רד"ק · היטבת לשאול אחי כבן משכיל המסדר את שאלותיו בטוב טעם ודעת ע"פ מערכת הענינים ; והנה אנכי אשיב לך על כל שאלותיך אשר שאלת אחת אל אחת , עד כי משפטי הוראת כל בנין יהיו נכונים בידך , מוסדים ביסודות חזקות אשר לא ימוטו לעולם — ועתה הסכת ושמע את אשר אדבר אליך :

בתשובת השאלה הראשונה, והוא : דע כי הפעלה היוצאת מעצם הנושא למען הוציא פעלה אחרת בעצם אחר , תפעל על אחד משני דרכים . או 1) כי פעלת העצם המוציא , היא חלה על העצם האחר כל זמן עשות זה את פעלתו , ובכלות פעלת העצם המוציאה תכלה גם כן פעלת העצם האחר , ועל דרך זה העצם המוציא הוא **גומר** בפעלתו האחת את פעלת העצם האחר . או 2) כי העצם המוציא הוא רק מעורר על ידי פעלתו את כח העצם האחר לפעול פעלה מה , אשר לא תכלה עדן בסור מעליו פעלת העצם המוציא , רק היא נגמרת אחרי אשר כלתה כבר פעלת העצם המוציא הזאת אשר עוררה את כחו לפעול — ועל דרך זה העצם המוציא הוא **גורם** בפעלתו את פעלת העצם האחר —

והנה מניחי לשון עבר הניחו שני בנינים , בנין פִּעֵל ובנין הִפְעִיל , להוציא את בנין הקל , כפי אשר תהיה פעלת העצם המוציא על אחד משני הדרכים האלה אשר הזכרתי ; כי אם תהיה פעלתו על הדרך הראשון אשר הזכרתי , אז תבוא תמיד בבנין פִּעֵל , כמו בפעל כִּבָּה שהבאת בשאלתך , הנה האיש אשר יוציא על ידי פעלתו את הכביה בנר או בגחלת , כאשר כלתה פעלתו כלתה גם כן פעלת הכביה בעצמים האלה , לכן יקרא הוא הַמְכַבֶּה לא הַמַּכְבֶּה ; וכן התלמיד הלומד מרבו לא ילמד תורת רבו רק בעוד אשר יְלַמְּדֵהוּ זה , וכאשר תכלה פעלת הרב

המלמד

הַמְלַמֵּד תכלה ג"כ פעלת התלמיד הַלּוֹמֵד. וכן הוא הדין בפעל אָלֵף אשר אחד הוא בעניננו עם הפעל לָמַד — ואם אמנם תהיה פעלת העלם המוליא על הדרך השני אשר הזכרתי אז תבוא תמיד בבנין הפעיל, כמו בפעל נָפַל, הנה האיש אשר ידחה איש אחר העומד על גג הבית עד כי יִפֹּל לארץ נאמר כי הוא הִפִּילוֹ לארץ, כי הנפילה לארץ היא נגמרת אחרי אשר כלתה כבר פעלת הדחיה; וכן הנותן לרעב לחם לאכול הוא מַאֲכִיל את הרעב, כי הרעב אוכל את הלחם אחרי הפסק פעלת הנתינה א] . —

ובתשובת השאלה השניה אשר שאלת, הנני אומר לך: דע כי תמצא לפעמים בנין הקל הכולל לפי הנראה בהוראתו רק פעלה אחת, וכאשר תשכיל היטב תמצא, כי ה ת ח ל ת ה פ ע ל ה אשר יורה אותה בנין הקל זה, היא כמו פעלה בפני עצמה הקודמת תמיד אל ה מ ש כ ת ה פ ע ל ה הנחשבת גם כן לפעלה אחרת בפני עצמה, ובלשונות העמים הניחו עליהם שני פעלים למען סמן כל אחת בפעל מיוחד, והעברי יכנים את שתיהן בבנין קל אחד אשר ישתמש בו פעם על הוראה זאת ופעם על הוראה אחרת; כמו בנין קל קום הוראתו לפעמים על התחלת הקימה אחרי הישיבה (אויף שטעהען) כמו וישישים קָמוּ עָמָדוּ (איוב כט ח'), ולפעמים על המשכת הקימה (שטעהען, בעשטעהען) כמו ועתה ממלכתך לא תָקוּם (ש"א יג י"ד) — בנין קל חָיָה הוראתו לפעמים על התחיה אחר המות (אויף לעבען) כמו יִחְיוּ מתיך נבלתי יקומון (ישעיה כו י"ט), ולפעמים על המשך החיים אשר יהיה החי בטרם ימות (לעבען) כמו לא אמות כי אֶחְיֶה (תהלים קיח י"ז); וכן בנין קל יָדַע הוראתו לפעמים התחלת ידיעת דבר מה אשר לא ידענו עד הנה (ערפאהרען), כמו

וידע

וַיֵּדַע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה (ש"א כג ט'), ולפעמים הוראתו המשכת ידיעת דבר מה אשר לא הכרנו עוד (וויססען) כמו **יָדְעוּ כי רעבים אנחנו** (מ"ב ז י"ב).

והנה כאשר ירצה העברי להוציא בנין קל כזה, אזי יוכל להשתמש בכל אחד משני הבנינים המוציאים אשר ירצה מבלי הבדל מאום ביניהם. בבנין **פִּעֵל** בבחינת הוראת הקל על התחלת הפעלה **הַנִּגְמֶרֶת** מפעלת הפעם המוציא, ובבנין **הפעיל** בבחינת הוראת הקל על המשכת הפעלה **הַנִּגְרֶמֶת** על ידי פעלת הפעם המוציא — על דרך משל, המגביה את האיש השוכב על הארץ ומעמידו על רגליו הנה הוא ג ו מ ר בפעלתו מיד את ה ת ח ל ת ה ק י מ ה (דהי אויפשטעהען) ומסבב את ה מ ש כ ת ה ק י מ ה (דהי שטעהען) לכן נאמר על לד השאלה: **והרבותיה אֲקוֹמֵם** (ישעיה מד כ"ו), **אָקִים את סכת דויד הנפלת** (עמוס ט י"א) ב] וכן המביא רוח חיים בפגר מת, הוא ג ו מ ר בפעלתו את פעלת ההחיה (דהי אויף לעבען) ומסבב את המשך החיים אשר יחיה החי הזה אחרי כן בטרם ישוב למות (דהי לעבען), לכן נאמר ה' **ממית וּמְחַיֶּה** (ש"א ב ו'), **אשר הֶחֱיָה את בנה** (מ"ב ח ה') ג].

וכן המגיד לנו דבר חדש אשר לא ידענו עוד, הנה הוא ג ו מ ר בפעלתו את התחלת הידיעה (דיח ערפאהרונג) ומסבב את המשך הידיעה אשר נדע הדבר הזה אחרי כן ימים רבים (דהי וויססען) לכן נאמר **יִדַּעְתָּה שחר מקומו** (איוב לח י"ב), **הוֹדִיעֵנִי ה' קצי** (תהלים לט ה').

והדין הזה נוהג בכל פעלי מקרה, יען כי כל בנין קל מפעלי מקרה, יורה כן על ח ל ו ת המקרה בעצם כן על ה ת מ ד ת המקרה בו, כמו **חָכַם גָּדַל שָׁבַר** (ווייזע, גראס,

רחוטיג

ראוויטיג ווערדען = זיין) לכן כאשר תרצה להוציא את בנין הקל תאמר חִכֵּם או הַחְכִּים , גִּדֵּל או הִגְדִּיל , שִׁבֵּר או הִשְׁבִּיר .

ומבלעדי אלה , יתכן עוד שיבואו שניהם בנין פִּעֵל ובנין הִפְעִיל להוציא בנין קל אחד , אבל כל אחד נבדל בהוראתו מחבירו ע"פ החק אשר בררתי לך בתשובתי על שאלתך הראשונה , כמו מפעל מֵת תאמר בהוצאת בנין הקל מוֹתֵת או הֵמִית , וההבדל ביניהם הוא , כי זה אשר יכה את הבריא והשלם בגופו מכה מות עד כי ימות מהמכה הזאת אחרי זמן מה , יהיה אחרי רגעים מעטים , הוא יקרא מֵמִית (כי לעולם לא ימות איש בריא ושלם בגופו תחת יד המכו מכת מות אף אם יוסר את ראשו בפעם אחת) , אבל האיש אשר הוכה כבר מכת חרב והרג ואך ניצוץ חיות אחד הוא נשאר תקוע בלבו , הנה זה אשר יוסיף להכותו עוד ויכבה את שביב הניצוץ החלש הזה הוא יקרא מְמוֹתֵת , כי מיד אחרי פגעו בו הוא מת ובטלו כל חושיו , והוא כאבן דומם . וכן העולל הטמון ברחם אמו אשר לא חי עוד חיים שלמים ואך נצני החיות החלו לפרוח בו , הנה זה אשר יפרוץ את בנין גופו כרגע ברחם אמו נאמר עליו כי הוא מוֹתְתֵהוּ ד] — ועל דרך זה הוא ההבדל בין בנין פִּעֵל לבנין הִפְעִיל משרש יָלַד , כי האיש אשר ישכב את האשה ומסבב שתלד את הילד לאחר מספר איזה חדשים הוא הַמּוֹלִיד א) אבל החיה העוזרת וגומרת את פעלת הלידה היא הַמְיַלֶּדֶת — וכן תבדיל על דרך זה בין בנין פִּעֵל לבנין הִפְעִיל משרש נָחַל כאשר תדוק היטב בכתובים ה] .

ובתשובת השאלה השלישית אשר שאלת , הנני אומר

הערות מהמוציא את השיחה לאור

א) וכן שמכינים את צרכי הלידה לפני הלידה ביום הלידה שם הַמּוֹלִידִים ו].

אומר לך: דע כי כל משכיל בלשון עבר ימצא כי מניחי לשון עבר אהבו מאד למעט את שרשי לשונם ולהקטין את מספרם בכל אשר יוכלו, ולזאת תמצא כי הם לא הניחו תמיד שרש מיוחד על כל פעלה המועדת מאד עצמה להכנס בפעל מיוחד ונבדל בשרשו, ואשר הניחו עליה ג"כ בלשונות העמים שרש מיוחד, כי לפעמים אהבו הם יותר לכנות את הפעלה ההיא ע"פ פעלה אחרת תולדתה (אף אם היא אינה תולדתה רק על צד השאלה) אשר הונח עליה כבר פעל ידוע בלשון, ולהשתמש בבנין **הפעיל** מפעל הידוע הזה, מאשר ישתמש בבנין קל מפעל חדש אשר יקוב בשרשו את הפעלה הזאת — כמו הפעל הִגִּיד אשר הונח על פעלת הדבור, יען כי בדמיון העברי הדברים הם נובעים מהפה, כאשר יזלו מי הנהר המושך את מימיו מן המעין ז]. הפעל הִשִּׂיג אשר הנחתו הראשונה היא על קרבת הרודף אל הנרדף, יען כי הנרדף נָשֹׂג לאחור, כאשר יקרבו רגלי הצר המבקש את רעתו ח]— וכן כל הפעלים הנמצאים רק בבנין הפעיל הם נגזרים על דרך זה מבניני קל מפעלים אחרים, אף כי לא נדע אנחנו בכלם את הוראת הפעל האחר אשר ממנו נגזר זה הפעל בבנין הפעיל, יען כי הרבה פעלים נאבדו ממנו, כל אשר לא נכתבו בספרי הקודש — והנה הפעלים כאלה הם שומרים לפעמים כל אותיות השרש בתמונתם וסדרם, כמו בשני הפעלים האלה אשר הזכרתי, ולפעמים תתחלף בהם אות אחת מאותיות השרש על פי משפט חלוף אותיות המוצא ואותיות אה"וי, או כי יתהפכו אותיות השרש כפי מנהג הפוך האותיות בלשון עבר — ומי לא יראה כי הפעל **הורות** הוא בנין הפעיל משרש רָאָה, והפעל **הועִל** הוא בנין הפעיל משרש עָלָה? ומאלה תקיש על האחר — אבל לא כל

הפעלים

הפעלים הנגזרים על דרך זה מפעלים אחרים יניח העברי תמיד בבנין הפעיל כפי אשר יחייב מצד הוראת השרש לפי עקר הנחתו ; כי לפעמים אחרי אשר נעתק זה השרש ממקום הנחתו הראשונה למען השתמש בו בזה הפעל , יראה העברי כאלו יהיה זה שרש הונח בעצם אל הפעל הזה ויעשה ממנו בנין הקל (ועל פי הרוב יחלוף ויהפך את אותיות השרש כפי משפט חלוף והפוך האותיות , וכפי חלוף הגזרות , והם נתי פ"י ע"ו ב) ול"ה א בוו , ע"ו ל"ה בכפולים) , כמו פעל נָחָה הנגזר מפעל נוּחַ , כי הוראתו היא נהיגת העצם אל מקום חפצו אשר יָנוּחַ שמה ט] (הֵנִיחַ) ; הפעל מָרָה הנגזר מפעל מָרֹר כי הוראתו היא המרידה באדון עד אשר יִמְרוֹר רוחו י] (הֵמֵר) ; הפעל קָצַר האמר על קְצִירַת התבואה (הִקְצִיר) ; הפעל צָלַל המורה על פי עקר הנחתו שקיעה , ומורה גם הוא יורה על עשית הַצֵל, יען כי הצל הנראה על הארץ , הוא כאלו שוקע מהעצמים העומדים אל פני השמש (הֵצֵל) יא] · והנה בכל הפעלים האלה ודומיהם יתדמה בנין הפעיל בהוראתו אל בנין הקל ; כי הפעלה הזאת אשר יורה אותה המדבר על ידי בנין הקל, משפט הוראתה הוא אל בנין הפעיל לפי עקר הנחת השרש ולפי עצם הוראתו בתחלה , כאשר יבין כל משכיל ג) ·

אמנם

ב) אחד מפרשי נתי ע"ו וי"ו הנגזר מנתי פ"א יו"ד הוא הפעל כּוּל הנגזר מפרש יָכֹל ונאמר מן הכלי על פעלת קבלת הדברים הנכנסים לתוכו, כמו אלפים בת יָכִיל (מ"א ז כ"ו) תחת יַחֲזִיק (עין דה"ב ד ה׳) כי יכול וחזק הם קרובים בהוראתם יב] .

ג) הקמחי לא הביא בדבריו רק ארבעה פעלים , כי סמך על רוחב לב שומעו אשר הבין מעצמו את יתר הפעלים הנכנסים תחת התין הזה. והדרך החוקר המדבר על אוזן חכם לא הוא לפתוח לו את שערי החקירה

אמנם לא כל הפעלים אשר יתדמה בנינם הפעיל אל הקל הם נכנסים תחת המין הזה; ועוד יש לי דברים לדבר אליך ולהמליץ בעד בנין הפעיל הפורץ ומשיג כפי הנראה את גבול רעו הקל. אמנם טרם אקדים לדבר לך בבאור ענין ההתפעל אשר לא בארו עוד המדקדקים כראוי את כל אודותיו, יען כי לא הבינו במקראי קודש כראוי, והתנכלו לשית חסרון מלות בכמה כתובים, אשר לא תחסר כל בם לעין המשכיל אשר ישמע ויבין את דברי. ועתה הטה אזנך אחי יואל! אל הדברים אשר אדבר אליך.

ידוע כי עקר הנחת בנין התפעל הוא בפעלים היוצאים כאשר יעשה הנושא בעצמו פעלה היוצאת על פי ההרגל מעלם הנושא אל עלם אחר; ולזאת יאמרו המדקדקים כי עלם המתפעל הוא פועל ופעול כאחד. ועתה דע! כי העברי יפריד לפעמים בין הפועל והפעול הנראים להתאחד בעלם המתפעל, פעם יראה אותו כעלם פעול לבד מבלי אשר יפעל בו עלם אחר, ופעם כעלם פועל לבד מבלי אשר יפעל הוא בעלם אחר.

והנה על הדרך הראשון ישתמש העברי בבנין נפעל תחת בנין התפעל, כמו וַיִּפָּרְדוּ איש מעל אחיו (בראשית יג י"א), ותבקע

המוליכה אל מערת האמת, ואשר אליו יגיע הוא נשען על רוח בינתו לבד; ובאמת החוקר המשכיל אשר לו יד לדרוש ולהעמיק בשרשי הלשון ימצא עוד פעלים רבים המגזרים על דרך זה מפעלים אחרים תולדתם, ואשר לזאת הסבה יתדמה בנינם הפעיל אל הקל. ומה מתוק לאיש נבון המחקר הזה! המגלה לו את פנימית הלשון, ומראה לו את סוד יפיה, איך היא יודעת לצרף רעיוני שתי פעלות בפעלה אחת אשר יעשה העלם הנושא, ואיך היא תשנה את מנהג שמוש הבנינים על פי הצרוף הזה — ובהשנות הדברים אחרי כן בפי ר' יואל בריל יזכרו עוד פעלים אחרים כאלה.

וַתִּבָּקַע הארץ בקולם (מ"א א מ'), כל הגוים נִקְבְּצוּ יחדו (ישעיה מג ט') ודומיהם רבים בספרי הקודש ; וכל בניני נפעל הבאים על דרך זה ימצא בהם גם הלווי .

ועל הדרך השני ישתמש העברי תחת בנין ההפעל בבנין קל אשר יהפך על ידי זה מיוצא לעומד ד) , כמו ותרד בת פרעה לִרְחֹץ על היאר (שמות ב ה'), סָגַר עליהם המדבר (שם יד ג'), וַיִּטּוּ אחרי הבצע (ש"א ח ג'), וַיִּצֶק דם המכה (מ"א כב ל"ה), וַיַּאַסְפוּ אליו כל זקני יהודה וירושלים (מ"ב כג א'), תִּפְתַּח ארץ ויפרו ישע וצדקה (ישעיה מה ח'), חָלַץ מהם (הושע ה ו'), גם שיבה זָרְקָה בו (שם ז ט'), חָלַק לבם עתה יאשמו (שם י ב'), וַתִּשָּׂא הארץ מפניו (נחום א ה'), יָגוּרוּ יִצְפּוּנוּ (תהלים נו ז'), בַּעֲטֹף לבי (שם סא ג'), עורי רָגַע (בחלוף והפוך משרש קרע) וימאס (איוב ז ה'), וצור יֶעְתַּק ממקומו (שם יד י"ח) — וכאלה הרבה מאד אשר ימצא כל משכיל בספרי הקודש ה) .

והנה אם הורגל שמוש בנין קל כזה לשמש תחת ההתפעל ,
יושת

ד) וזאת היא פעלת ההתפעל באמת, כי גדר העצם המתפעל לפי עומק הבנין הוא: עצם פועל פעלה עומדת, היוצאת על פי ההרגל מעצם הנושא אל עצם אחר — והדברים עמוקים —

ה) והסגלה הזאת היא מיוחדת ללשון צרפת עוד יותר מללשון עברי, כי כמעט רוב פעלים יוצאים הנמצאים בלשון צרפת הם מתהפכים לעומדים בבואם לשמש תחת ההתפעל, כי כן יאמר הצרפתי:

La porte ouvre, les etats assemblerent ensemble, il tourne a tout vent, il arréta au grand chemin, la riviére hausse, le jour baisse, avant le levant du soleil. e. c. —

וביחוד הראה זאת החכם האדון פ ר י ע ד ר י ך ש ו ו א ן בספר הערך צרפתי — אשכנזי, אשר חבר ברוב חכמה ודעת.

יוצא לו ברבות הימים גם בנינו הפעיל לעצמו; ולזאת תמלא כמה בניני הפעיל המתדמים בהוראתם אל בניני הקל (היוצאים בראשית הנחתם), כי האיש אשר ישא איש אחר העומד במקום גלוי ויוליכהו אל מקום טמון למען אשר יצפון שמה, נאמר כי הוא צְפָנֵהוּ או הִצְפִּינָהוּ יג]; האיש אשר יכוף את הכלי מלא שמן למען אשר יִצֹּק השמן על הארץ, נאמר כי הוא יוצֵק או מוֹצִיק את השמן; וכן המשים את הקטן במרחץ נאמר כי הוא רוחֵץ או מַרְחִיץ את הקטן; וכן השם ברוך הוא אשר הוא מרגיז את הארץ ומרעישה בעולם כחו, ועל ידי זה יֶעְתְּקוּ הרים ממקומן אשר הטבעו שמה מימות הבריאה הראשונה, נאמר כי הוא עוֹתֵק או מַעְתִּיק את ההרים. ומאלה תקיש על השאר — ומן הענין יד] תוכל להכיר ולהבדיל את בנין הפעיל היוצא לשלישי מבנין הפעיל היוצא לשני, כמו וְהִסְגִּירוֹ הכהן שבעת ימים (ויקרא יג ה׳) הוא יוצא לשלישי טו], ולא הִסְגַּרְתַּנִי ביד אויב (תהלים לא ט״ו) הוא יוצא לשני.

וראוי שתדע עוד כי ימָצאו פעלים רבים, אשר כל אחד משני העצמים אשר תקיף אותם הפעלה יהיה נותֵן ומקבל את הפעלה ההיא כאחד, באופן שכל אחד מהם הוא הפועל והמפעיל כאחד, כי פעלת ההפעיל היא נקשרת תמיד עם פעלת הקל, ולכן יבוא גם ההפעיל והקל על הוראה אחת (וההפעיל הבא תחת הקל יבוא תמיד ביחס הקל); על דרך משל, ראובן המתקרב מול שמעון ההולך אליו עד כי יגע בשמעון, הנה בנגעו בשמעון שמעון נוגע ג״כ בו, ולכן ראובן הוא הַנּוֹגֵעַ וְהַמַּגִּיעַ, וכן להפך; ולכן תאמר כי ראובן נָגַע או הִגִּיעַ אל שמעון, וכן להפך. וכן שנים הפוגעים בהליכתם זה אל זה כל אחד מהם הוא הַפּוֹגֵעַ

והמפגיע

וְהַמַּפְגִּיעַ. וכן הוא מן הנהגל כי הַנֹּשֵׁק לא יאחר לאוהבו מלשלם לו גמולו, אך יחזור לשק את הפה אשר נשקהו; ולכן שני אוהבים הנושקים זה את זה נשיקות הרבה כל אחד הוא הַנּוֹשֵׁק וְהַמַּשִּׁיק [ר׳ יואל ברי״ל יניע ראשו אל כדברים האלה ו)] ומאלה תקיש על האחר, כי ימצאו עוד פעלים רבים ממין הזה.

אלה הם חקירותי אשר ערכתי, למען הוליא חלק גדול בלשון עבר מעמק המבוכה אשר הניחוהו בתוכו שקוע כל המדקדקים עד היום הזה; ועתה הודיעני נא אחי יואל! את אשר תאמר נפשך בזה, הכי מלאו דברי אלה חן בעיניך?

ר׳ יואל בריל. מה זה אומר אליך את אשר לא יאמר כל חוקר משכיל בשמעו את דבריך? מי זה מאוהבי לשון עבר אשר ישמע את דבריך ולא יחרתם על לוח לבו? לו נפשות כל משכילי

עמנו

ו) לסמן את יקרת הדברים אשר ישרו מאד בעיניו — ולא אחדל מהעירך פה קורא משכיל! על ההבדל אשר בין תנועת איברי הגוף המתנועעים בגוף האדם, לתנועת כל הדברים החיצונים הנפרדים מהגוף אשר תניעהם נאה להם מגוף האדם; כי כאשר יתנועע אחד מן האיברים כמו הראש כעין היד וכדומה בגוף האדם, תנועתו באה לו מכח עצמו לבד ואין חלק בתנועתו אל שאר חלקי הגוף השקטים על מכונתם, והרעיון הפועל בנפש האדם הקודם אל כל מעשה האדם הנעשה לתכלית מה, הוא לבדו יחשב סבת תנועתם כאשר יבין כל בעל שכל ישר; אבל ההפך הוא בתנועת כל הדברים החיצונים הנפרדים מהגוף אשר אין כח בעצמם לנוע, רק תנועתם היא תולדת תנועת אחד איברי האדם, ובהתנועע כאבר כזה באדם יתנועעו גם הם — ובגלל זה יְעוֹפֵף איש יודע לחם ובעל קרב בשאון רעם המלחמה את חרבו על פני שונאו למען האבידו; מבלי אשר יְעוֹפֵף את עין מבטו בפני איש חרמו אשר ירצה להעמידו מז] — והמשכיל יבין —

עמנו אשר ישגה פה מול מחזה שדי, אל אהל החכמה הזה כיום נקבלו! או לו קולך עד רחבי ארץ אל משמע אוזן כל דורשי לשון עבר הגיע! איך תגדל כיום בעיניהם תפארת לשוננו הקדושה! כי תחת אשר התעיבו לפנים את חלק הפעלים בחלקי לשון עבר כשרש פרה רוש היולא מבין נטעי נעמנים, ידעו כעת כי גם זה גלר חמד הוא מטע להתפאר, אשר נוטש ועוזב ויהי כגלר נתעב מעת אשר גנת לשון עבר העלה חוח — ואנכי אשר דגול מכל רעיך כיום הייתי לשמוע ראשונה את דבריך אלה, במה אשא לך תודתי איש גלבב? אם לא כי אסדר עתה לפניך את כל דיני הבנינים מהחל ועד כלה על פי החקים אשר כוננת אתה להם ואשר השמעתני כיום, כאלו יסדרם איש המואר במאור חקירותיך על ספר, למען היות למשמרת אל כל תלמיד החפץ ללמוד את דיני הפעלים בלשון עבר — ידעתי כי בזאת תשמח נפשך.

רד״ק. מי זה לא ישמח לשמוע את אשר תטופנה שפתי נבון דבר כמוך?

ר״י ברייל. כל המדקדקים אוהבי יושר הסדר בלמוד, מבארים תחלה את דיני כל הבנינים הפועלים בפני עצמם, ואחרי כן דיני הבנינים הפעולים בפני עצמם, ואחרי כן דיני הבנין השביעי אשר הוא בנין התפעל. וכן אעשה כיום גם אני ואומר:

מדיני הבנינים הפועלים

1. §.

כי כל פעלה ראשית נעשית בעולם, תהיה היא לפי טבעה עומדת תמיד בעצם הנושא או יוצאת על פי ההרגל מעצם הנושא

כנושא אל עלם אחר, משפט הוראתה הוא אל בנין הקל אשר הוא ראש ואבי כל הבניינים ואליו תתיחס כל פעלה ראשית, והוא יהיה כפי טבע והרגל הפעלה ההיא גם כן עומד או יוצא, כמו בניני קל שָׁכַב יָשַׁב עָמַד הן עומדים, כי פעלות השכיבה הישיבה והעמידה, הן עומדות תמיד בעלם הנושא לפי טבען ולא יפעלו בעלם אחר. בניני קל קָבַץ צָבַר בָּקַע הם יוצאים, כי פעלות הקבילה הצבירה והבקיעה, הן יוצאות על פי ההרגל מעלם הנושא אל עלם אחר, כי על פי הרוב לא יפעל הנושא בעלמו את הפעלות האלה.

2. §.

והנה הפעלה הראשית הזאת, תוכל להעשות מעלם נושא הקל על שני דרכים. או 1) כי נושא הקל הוא עשה את פעלתו מכחו ומעלמו מבלי אשר יעזרהו או יכריחהו לזה עלם אחר; או 2) כי הפעלה אשר יעשה עלם נושא הקל היא תולדת פעלה אחרת הנפעלת בו מעלם אחר אשר יעזרהו או יכריחהו לעשות את הפעלה הראשית, ולולא פעלת העלם האחר לא היה הוא עושה מאומה. והנה הפעלה השניה הזאת אשר יעשה העלם האחר בעלם נושא הקל למען הוציא ממנו את הפעלה הראשית — הניחו עליה מניחי לשון עבר שני בניינים הנגזרים מן הבנין הקל, והמתיחסים אליו כאשר תתיחס הפעלה השניה אל הפעלה הראשית — ולמה לא היה די להם בבנין אחד לסמן בו כל פעלה שניה כאשר היה די להם בבנין אחד לסמן בו כל פעלה ראשית? — לזאת הסבה —

3. §.

כי כל פעלה היוצאת מעצם הנושא למען הוציא פעלה אחרת בעצם אחר, תפעל על אחד משני דרכים. או 1) כי פעלת העצם המוציא היא חלה על העצם האחר כל זמן עשות זה את פעלתו, ובכלות פעלת העצם המוציא תכלה גם כן פעלת העצם האחר — ועל דרך זה יהיה בנין פִּעֵל תמיד הבנין המוציא, כמו בפעלים כִּבָּה לִמֵּד כאשר נראה להוציא את בנינם הקל נאמר כָּבָה לָמַד — או 2) כי העצם המוציא הוא רק מעורר על ידי פעלתו את כח העצם האחר לפעול פעלה מה אשר לא תכלה עוד בסור ז) מעליו פעלת העצם המוציא הזאת, רק היא נגמרת ח) אחרי אשר כלתה כבר פעלת העצם המוציא אשר

עוררה

ז) והרבה פעלים יהיה, כי בסור פעלת העצם המוציא אשר עוררה את כח עצם נושא הקל לפעול את הפעלה הראשית; לא יסור בכל זאת העצם המוציא בעצמו להיות מצטרף ונדבק אל עצם נושא הקל, כל עוד שלא יעשה הפך הפעלה השניה שעשה, כמו בפעל יָנַק עד"מ הנה האשה הַמֵּינֶקֶת אחרי אשר עוררה על ידי שומת פי הדד בפי התינוק את כח התינוק להיות יונק, לא תפרד אחרי כן מהתינוק, כל עוד שלא תעשה הפך הפעלה שעשתה. והרבה פעלים כמוהו.

ח) ולפעמים יקרה, כי בטרם כלות הפעלה הראשית אשר נגרמה מהפעלה השניה הנפעלת מעצם המוציא, ישוב העצם הנזכר לפעול שנית את הפעלה השניה ההיא בעצמה בעצם נושא הקל, ועל ידי זה תמשך ותאחר גמירת הפעלה הראשית, וזה יהיה על פי הרוב בתכונות נפשיות, ונשתמש עליו בבנין פִּעֵל כפי עומק הכלל המונח, כאשר יבין כל משכיל, כמו וְכִעֲסַתָּה צרתה (ש"א א ו') כעס אחר כעס, כי כלם מְיָרְאִים אותנו (נחמיה ו ט') יראה אחר יראה, רַתַּח רְתָחֶיהָ (יחזקאל כד ה') בהבערה אחר הבערה — ויובן על פי זה עומק מליצת כתוב אחד בשירה המספרת צדקת האל וחסדו אשר יעשה ליום עברות

עוררה את כחו לפעול — ועל דרך זה יהיה בנין הפעיל תמיד הבנין המוליד, כמו בפעלים נָפֹל אָבֹל, כאשר נרצה להוליד את בניכם הקל נאמר הִפִּיל הֶאֱבִיל.

4. §.

בהרבה פעלים נשתמש בשני הבניינים המולידים יחד להוליד את בנין הקל, וזה יהיה גם כן על אחד משני דרכים, או 1) כי כל אחד נבדל בהוראתו מחברו על פי החק אשר נתן אל הוראת כל אחד מאת מניחי הלשון, כמו מפעל עוּר נאמר בהולדת בנין הקל עוֹרֵר או הֵעִיר; וההבדל ביניהם הוא, כי **הַמְעוֹרֵר את הישן** הוא זה אשר יגמור בפעלתו את תכלית היקיצה בגוף הישן כי לא יחדל מהרגיזהו פעם אחר פעם, עד אשר הקיץ גם מהתנומות הבאות אחרי בטול השנה החזקה ועפעפי עיניו הם עומדים פתוחים; אבל **הַמֵּעִיר את הישן** איננו מסלק בפעלתו (בכוונה או שלא בכוונה) מגוף הישן רק התרדמה או השנה החזקה אשר בטלה כל חושיו, ואחרי בטול התרדמה יגיע הישן מעצמו לאט לאט עד תכלית היקיצה, כי ימסו מעט מעט חבלי התנומות מעל עיניו ט) — או 2) כי שניהם הם שוים בהוראתם מבלי הבדל כלל ביניהם, וזה יהיה כאשר יורה בנין קל אחד על שתי פעלות שונות אשר האחת מהנה היא הקודמת והאחרת נמשכת אחריה תמיד. כמו בנין קל יָשַׁב הוא מורה לפעמים על התחלת הישיבה אחרי הקימה (זיך זעטצען) ולפעמים על המשכת הישיבה לפני הקימה (זיטצען); ולזאת כאשר

נרצה

נגד עם בחירו בשלמו על אלף אחת (דברים לב כ"א) יז].

ט) ובגלל זה יהפך סדר שני הבניינים האלה כאשר יזכרו שניהם יחד זה על זה יח], למען הורות על חוזק הפעלה או ליופי המליצה.

נראה להוציא את בנין הקל זה, נאמר או יֵשֵׁב בבחינת הוראת הקל על התחלת הישיבה הנגמרת מפעלת העצם המוציא, או הוֹשִׁיב בבחינת הוראת הקל על המשכת הישיבה אשר איננה נגמרת מפעלת העצם המוציא — וכן הדין בכל הפעלים כמוהו.

ה. §.

גם בפעלים אשר יוציא בנין הפעיל לבדו את בנין הקל נשתמש גם כן לפעמים בבנין פִּעֵל, אבל אז תהיה הוראתו על חוזק פעלה ראשית הנכללת ראשונה בבנין קל, כמו דִלֵּג הוראתו על חוזק פעלת הדליגה יותר מן המורגל (אז יְדַלֵּג כאיל פסח ישעיה לה ו׳) — אֻכַּל אשר יאמר רק מאכילת האש והחרב — ואם הפעלה מצד עצמה היא קשה או מעולה, וצריך חזוק או עלוי רב אל הנושא לעשותה, יאהב העברי להשתמש בבנין פִּעֵל על פי הרוב יותר מבבנין הקל, כמו צִוָּה בֵּרֵךְ ודומיהם, אבל גם בפעלים כאלה העקר הוא בנין הקל (ואם לא ימצא הוא בעצמו בספרי הקודש, הנה השמות הנגזרים ממנו, יעידו על מציאותו י) יט).

בפעלים

י) בפעלים אשר לא זרות בבנינם הקל, כמו בפעלים שׁוב נָשַׁל אשר בנינם הקל ישמש גם כן על הוראת ההפעיל, יורה בנין פִּעֵל על חוזק פעלת ההפעיל הנכללת בבנין הקל, ושמוש ההפעיל לא סר ממקומו בעבור שמוש הקל בו — והפעלים כאלה הם מעטים מאד (ועיין איכה א-ט״ו בבאור החכם ר׳ אהרן וואלפזאהן נ״י כאן). ועיין גם משלי ה׳ ג׳ ואיוב לו כ״ח) ולא יחשב ביניהם הפעל מוּשׁ, אף כי אשר מצאנו (בזכריה ג ט׳) וּמַשְׁתִּי את עון הארץ ההיא ביום אחד — כי גם שם הוא עומד, כי זה הוא מאמר אבן הראשה אשר תאמר אל עצמה, כי לא תסור מהיות אבן פנת הבית הזה כל ימי עולם, כל ימי היות העון בקרב הארץ (על דרך עד בלתי שמים לא יקיצו, כי לא יחדל העון מקרב הארץ) כי

6. §.

בפעלים ידועים ישמש בנין פִּעֵל להורות על הפך הפעלה הראשית הנכללת בבנין הקל, כמו שָׁרֵשׁ המורה על עקירת השרשים מן הארץ, הפך שָׁרַשׁ המורה על התפשטות השרשים בארץ — סִקֵּל המורה על הסרת האבנים, הפך סָקַל המורה על השלכת האבנים.

7. §.

הרבה פעלים ימצאו בלשון עבר הנגזרים מבניני קל מפעלים אחרים אשר הם תולדתם, והם יבואו גם כן (או בהשאר אותיות השרש בתמונתם וסדרם, אי בהפוך אותיות השרש, וחלוף אות מאותיות המולא ואותיות אהו"י המתחלפות זו בזו יא)) בבנין הקל, כמו הפעל צור הנאמר על הקפת האויב מסביב לעיר

כמאמר אשר יפותח על אבן ראש המונח ליסוד בנין גדול ומפואר, צריך שיהיה מאמר קצר (חדודי) אשר ירמוז על הבנין אשר יבנה עליו, או על אורך קיומו אשר יקום, או על מועד תכליתו אשר שם לנגד עיניו הבונה, וכדומה (ולא כדברי המפרשים אשר לא ירומז הבית כלל בתוך המאמר המפיתח על אבן היסוד). והנה המאמר הקצר הזה אשר אמר השם לפתח על אבן מאבני יסוד בנין בית שני, היה נכון מאד אל הזמן אשר הוסד בו הבית הזה, כי אז היו רבים החוטאים בישראל, אלה בנשיאת נשים נכריות, ואלה בלקיחת נשך תמניים, ואלה בגזל מתנות כהנים ולויים, ולא היו ראוים אז שיבנה להם בית המקדש, לולא כי השם יתברך הוא אב רחום לישראל המעביר על חטאת בניו, בידעו כי יצר לב האדם הוא רע מנעוריו, וכן יהיה עד בראו שמים חדשים וארץ חדשה, כי לא יחדל מהתערב סהור בטמא, על כן הוא חפץ למען צדקו להגדיל תפארת מקדשו ולהרים קרן משיחו כנ] . —

יא) וגם אותיות מ"ג ואותיות ק"צ כג] הן מן האותיות המתחלפות זו בזו

לעיר, יען כי אז הוא צר ליושבי העיר; הפעל מֹשֶׁה הנגזר מפעל מוש, כי הנשקע יָמוּשׁ מן המים אחרי אשר עזרו לזה הַמּוֹשֶׁה — הפעל קָטֹר (ע' סוף §. א"כט) הנגזר מפעל קָדֹר, כי על ידי פעלת הַקְּטִירָה יִקְדַּר האויר. והנה בכל הפעלים האלה ודומיהם יתדמה בנין הפעיל בהוראתו אל בנין הקל, כי הפעלה הזאת אשר יורה אותה המדבר על ידי בנין הקל משפט הוראתה הוא אל בנין הפעיל לפי עקר הנחת השרש בתחלה, כמו הפעלים הוֹעַל הורות אשר לא יבואו לעולם כי אם בבנין הפעיל, יען כי הם נגזרים מבניני קל עָלָה רָאָה אשר הם תולדתם יב).

8. §.

ימצאו פעלים רבים אשר כל אחד מִשני העצמים אשר תקיף אותם הפעלה, יהיה נותן ומקבל את הפעלה ההיא כאחד, באופן שכל אחד מהם הוא פועל ומפעיל כאחד, כי פעלת

כידוע למדקדקים — ונראה כי גם הה"א והתי"ו הן מן האותיות המתחלפות זו בזו לפעמים, בעבור השווי אשר יש להם לסמן את הנקבה בלשון, כמו עד"מ הפעל הִשְׁחִית הוא הפך הפעל הוֹעִיל כד] — והמשכיל יבין —

יב) ואל תתמה על הפלא חלוף והפוך כאחד באותיות השרש, כי כאשר תשכיל לחקור היטב בשרשי לשון עבר תמצא סוד שרשים רבים, אשר בא באותיותיהם חלוף והפוך כאחד, או כי נתחלפו שתים מאותיות השרש, כי כן יקרא הבסיס אשר עליו יָקוּם הדבר, כֵּן או מָכוֹן; והמאמר הנקלג בשוריה יְשָׁרִים הנערכים זה אל זה נערך מֵיוֹשֶׁר יקרא שִׁיר כאשר יקרא גם כן הַמִּישׁוֹר שָׁרוֹן; והשם קִיא הוא מתדמה בענינו אל השם צֵאָה; וכל לָצוֹן היא לְזוּת שפתים; וכל יְשׁוּעָה היא יְצִיאָה מן הצרה כו] — והבן!

פעלת ההפעיל היא נקשרת תמיד עם פעלת הקל, ולכן יבוא גם ההפעיל והקל על הוראה אחת, כמו על דרך משל בפעל ריב, הנה שני אנשים אשר יש להם ריב דברים זה עם זה, כל אחד מהם בשפכו דברי נאצות על חבירו, הוא רָב את רעהו; ובהיות שעל ידי זה הוא מסבב שחבירו ישיב לו על נאצותיו ויהיה גם כן רב עמו, לכן הוא גם מֵרִיב את רעהו בריבו, ולכן שניהם הם רָבִים וּמְרִיבִים זה את זה. וכן הדין בכל הפעלים כמוהו יג).

בפעלים

יג) וכן הפעלים העומדים, אשר לפי טבעם לא יפעל אותם נושא הקל בגופו, מבלי אשר יוציא את הפעלה הזאת בעצמה גם בעצם אחר זולתו, אם יש עצם אחר מוכן לו בעת פעלתו, המוכשר לקבל את הפעלה ההיא; יבואו לפעמים בבנין הפעיל בהוראם אחת עם הקל, אחרי כי פעלת ההפעיל היא נקשרת עם פעלת הקל, כמו הֵילִיל הבא תחת יָלַל, כי השומע קול יללה הנוגעת עד הנפש, יתן גם הוא את קולו בבכי — וכן הִצְרִיחַ הבא תחת צָרַח, כי הקול החזק היוצא מפי הצועק בבר או ביער, יוליד בת קול הדומה לו כידוע; וכן בהגלות נגלות עצם מזהיר אשר יופיע בהוד אורו, יקבלו שטחי כל העצמים האפלים אשר למול פניו את יפעת זהרו, ואחרי כלות פעלת הגלותו יזהרו גם הם כמוהו, כז] והבן! — וגם על זאת ראוי להעיר פה את כל משכיל בלשון הקודש, כי מדרך העברי הוא ליחס בדבורו הרבה פעמים, את פעלות חמשת החושים אל איברי החושים בעצמם, לא אל האדם בעל החושים, כמו מלך ביפיו תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ (ישעיה לג יז) תחת תֶּחֱזֶה, תהי נא אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת (נחמיה א ו׳) תחת תַּקְשִׁב; וכן השכל והתבונה ייחסו בדבור העברי הרבה פעמים אל הלב, כמו בני אם חָכַם לִבֶּךָ (משלי כג ט״ו) — ולזאת נמצאנו בהרבה פעלים מפעלות החושים ומפעלות השכל, כאשר ייוחסו אל האדם בעצמו (המושל ברוחו ובכל חושיו להשותם אל מה שירצה) יבואו בהפעיל (עיין לעיל הערה ו״ו והשכיל בה היטב) תחת הקל, כמו לוא הִקְשַׁבְתָּ (אזנך) למצותי (ישעיה מח י״ח) (ועיין

9. §.

בפעלים ידועים מפעלי מקרה, גם במקצת פעלים אחרים עומדים, ישתמש העברי, כאשר ירצה להורות על התחלת היות המקרה והפעלה ההיא, לפעמים בבנין הפעיל על הפעלה הראשית; למען סמן ולציין היטב את רעיון ההתחלה, כמו תכבסני ומשלג אַלְבִּין (תהלים נא ט') (ווייס ווערדען), אם יַזְקִין (אלטערן) בארץ שרשו (איוב יד ח'), בְּהַשְׁקִיט (רוהיג ווערדען) ארץ מדרום (שם לז י"ז), הבאים יַשְׁרֵשׁ (ווארצל פאססען) יעקב (ישעיה כז ו'), מריח מים יַפְרִחַ (אויך בליעהען) (איוב יד ט"ו), (ועיין שמות טז כ' כ"ד, ועיין גם בתרגום הרמבמ"ן שם, ותראה איך השכיל הוא לתרגם בשני הפסוקים האלה) יד).

בפעלים

משלי ב ב'), ולא הֶאֱזִין (אזנו) אליכם (דברים א' מ"ה), ולא הֵבִינוּ (לבם) עצתו (מיכה ד י"ב) —

יד) וזה נהוג מאד בלשון התלמודיים, כמו האדימו פני המזרח, התאנים משיבחילו, התחילו להיות פניהם מוריקות — וכל איש משכיל יבין ויכיר, כי הוראת בניני הפעיל בכל הפעלים האלה, אשר היא לסמן ולציין היטב את רעיון התחלת היות הפעלה הראשית, היא מסכמת מאד אל עקר הנחת בנין הפעיל, אשר הוא להוציא תמיד את בנין הקל הכולל בהוראתו את הפעלה הראשית — ודי לחכימא ברמיזא — והנה הרומיים עשו בלשונם מין פעל מיוחד הנגזר מפעלי מקרה ופעלים עומדים, ואשר יורה תמיד על התחלת המקרה והפעלה ההיא (Verbum inchoativum) כמו הפעלים: Albesco, rubesco, floresco, הנגזרים מן הפעלים: Albeo, rubeo, floreo. ומאוד אני תמה על הרמבמ"ן אשר אמר, כי בכל הלשונות הנודעות לנו לא ימצא פעל מקרה, כי אם בלשון עבר; ובאמת גם בלשון רומי ימצאו פעלי מקרה רבים, כמו הפעלים:

Albeo, rubeo, caleo, frigeo, e. c.

10. §.

בפעלים הבאים מגזרת נחי עי"ן יו"ד, ידמה העתיד מבנין הקל בתמונתו אל העתיד מבנין הפעיל; אף כי הם נבדלים בהוראתם זה מזה כפי הבדל הוראת בנין הקל מהוראת ההפעיל; כמו בפעלים שִׂישׂ (אשר ימצא לפעמים גם מגזרת נחי עי"ן וי"ו) גִּיל דִּין בִּין, תאמר בעתיד מבנין הקל, כמו בעתיד מבנין הפעיל, אָשִׂישׂ אָגִיל אָדִין אָבִין —

מדיני הבנינים הפעולים

11. §.

כל אחד משלשת הבניינים הפועלים האלה, נגזר ממנו בנין פעול המתיחס אליו בהוראתו — והבניינים הפעולים הם: 1) בנין נִפְעַל הנגזר מן הבנין הַקַּל, 2) בנין פֻּעַל הנגזר מבנין פִּעֵל, 3) בנין הָפְעַל הנגזר מבנין הִפְעִיל. — ולא ימצא בהם הצוי, יען כי לא יתכן לצות אל עצם אחד לְהִפָּעֵל מאחר, אחרי שזה תלוי ברצון העצם הפועל.

12. §.

ויתכן שיבואו על עצם פעול אחד, שני בניינים פעולים הנפעלים משני נושאים שונים, האחד יבוא במקור, והאחר באחד הזמנים; כמו וְהָפְדֵּה לא נִפְדָּתָה (ויקרא יט כ'), כי ענין זה המאמר הוא, לא היה איש אשר צוה אל אחר לפדות אותה, וגם לא פדה אותה איש בפקודת אחר, או מעצמו — וכן הוא ענין המאמר וְהָחְתֵּל לא חֻתָּלְתְּ הנמצא ביחזקאל (טז ד'); וכמוהם ימצאו רבים בספרי הקודש ·

מלבד

מדיני בנין התפעל

13. §.

מלבד הבניינים הפועלים והפעולים, ימלא עוד בנין אחר, אשר עליו יאמרו המדקדקים כי הוא פועל ופעול כאחד — ויקרא בִּנְיַן הִתְפָּעֵל; ועקר הנהגו הוא בפעלים היוצאים, כאשר יעשה הנושא בעצמו פעלה היוצאת על פי ההרגל מעצם הנושא אל עצם אחר, כמו הִשְׁתַּמֵּר הִתְבַּקַּע הִתְפָּרֵד.

14. §.

אמנם לא בבנין התפעל לבדו ישתמש העברי על הוראה זאת, כי העברי יפריד לפעמים בין הפועל והפעול הנראים להתאחד בעצם המתפעל, פעם יראה אותו כעצם פעול לבד מבלי אשר יפעל בו עצם אחר, ופעם כעצם פועל לבד מבלי אשר יפעל הוא בעצם אחר —

15. §.

ולזאת ישתמש לפעמים בבנין נפעל תחת בנין התפעל, כמו כל הגוים נִקְבְּצוּ יחדו (ישעיה מג ט'), לשמע אזן יִשָּׁמְעוּ (יִקָּבְצוּ) לי (תהלים יח מ"ה) — וכל בניני נפעל הבאים על דרך זה ימלא בהם גם הלוי.

16. §.

ולפעמים ישתמש תחת בנין התפעל בבנין קל, אשר יהפך על ידי זה מיוצא לעומד, כמו כי שָׁמְטוּ טו) הבקר (ש"ב ו ו')

חבי

טו) בשרש שמט עקר הוראתו הוא נסיחת דבר ממקומו (עיין אוצר השרשים שרש שמט) ובא גם על ההריגה, כמו נִשְׁמְטוּ בידי סלע

חֲבִי כמעט רגע עד יעבר זעם (ישעיה כו כ׳), טֻבְּעוּ בארץ שעריה (איכה ב ט׳) —

17· §.

והנה אם הורגל שמוש בנין קל כזה לשמש תחת ההתפעל, יוצא לו ברבות הימים גם בנינו הפעיל לעצמו, אשר ידמה בהוראתו אז אל בנין הקל היוצא על פי ראשית הנחתו, כמו בפעלים הנזכרים, ודומיהם רבים·

אלה הם חקי בניני הפעלים בלשון עברי, מזוקקים מסיגי כל זרות אשר הסירות אתה איש קמחי! במצרף חקירותיך אשר חקרת ואשר השמעתני כיום — וכעת לא נגששה עוד כעורים באפילה, לבלתי השתמש בכל פעל, כי אם בבנין אשר ימצא ממנו בספרי הקודש, כאשר גזרו כל המדקדקים אשר היו עד היום הזה; כי מאור יקרות אשר הופעת אתה בדבריך יסורו כל צללי חשכת הספיקות — וכאשר מצאנו מן הפעל אך בנין אחד על מכון הוראתו הישר, אז נוכל אנחנו מעצמנו לבנות את שאר בניניו השייכים אליו על פי הכללים אשר הנחת; כי ראשי חקי הוראות הבנינים הונחו על יסודות נאמנות אשר לא ימוטו, ולא נגריע אנחנו פעל אחד מחבירו לחסר ממנו בנין אשר יוכל

להבנות

שופטיהם (תהלים קמ״א ו׳), כי שמוטת הוא נכרת ונתק מארץ החיים. ובחלוף הטי״ת בדלי״ת יבוא הרבה על הוראה כזאת, כמו וְנִשְׁמַדְתִּי (בחלוף האותיות נִצְמַתִּי) אני וביתי (בראשית ל״ד ל׳), וְהִשְׁמַדְתִּי (בחלוף האותיות הִצְמַתִּי) עָרֶיךָ (מיכה ה׳ י״ג).

להבנות ממנו, על פי הכללים הרחשיים המונחים, המקיפים חת כל הפעלים הנמלחים בלשון ·

אמנם לח לבד בפעלים חשר ימלח מהם חך בנין חחד בספרי הקודש, נוכל חנחנו מעלמנו לבנות חת שחר בניניהם השייכים חליהם, כי גם בפעלים חשר לח ימלח מהם חף בנין חחד בספרי הקודש, חם ימלח מהם רק שֵׁם הַפְּעֻלָּה, נוכל חנחנו מעלמנו לבנות חת כל בניניהם השייכים חליהם — והשס הזה לח הזכירו חותו המדקדקים בספריהם, חף כי תועלת ידיעתו הית רבה מחד, כחשר חרחך; וחנכי חבחר לך כיוס חת כל עניניו, ועתה הסכת ושמע קמהי! חל הדברים חשר ידבר חחיך יוחל בחזניך —

תמו דברי המאמר הראשון.

המאמר השני

בבאור ענין שֵׁם הַפְּעֻלָּה ומשקליו

(המשך מר׳ יואל ברי״ל), דע! כי מלבד המקור ימצא עוד בהרבה פעלים שמות אשר הוראתם היא כהוראת המקור ממש, כי הם מסמנים את הפעלה בעודה יוצאת מעצם הנושא מופשטת ממושג הגוף והזמן; ולכן יקראו שְׁמוֹת הַפְּעֻלָּה — ובלשונות העמים ימצאו גם כן שמות הפעלה כאלה טז), והם בנוים כלם על תבנית ידוע בכל לשון מלשונותיהם, ובלשון עבר הם מתדמים במשקליהם אל משקלי שְׁמוֹת הַמִּקְרֶה יען כי גם באיכותם הם דומים אליהם במקצת, כאשר יבין כל משכיל — לכן טרם אבאר לך את משקלי שמות הפעלה, אקדים לדבר לך ממשקלי שמות המקרה, איככה הם נגזרים מן התארים; יען כי המדקדקים לא שמו את לבם עוד לבאר את משקלי שמות המקרה כראוי — ואומר: כי גזרת כל שמות המקרה הנגזרים על דרך ידוע מן התארים היא על שלשה אופנים.

האופן הראשון, הוא על ידי השתנות שם תואר מן הזכר לנקבה, או בהא נקבה וקמץ לפניה או בוי״ו תי״ו, כמו בְּכוֹרָה, עֵדָה, עֲנָוָה, מְרָה, קָרָה, זָרָא; כְּסִילוּת, מַלְכוּת, עַבְדוּת, עֵדוּת, אַכְזְרִיּוּת, כְּבֵדוּת.

האופן השני, הוא על משקל פֹּעַל, כמו מן גָּדוֹל גָּבוֹהַ

קדוש

טז) כמו בלשון אשכנז השמות (קרענונג, היילונג, אכטונג, בעטאויאונג) הם שמות הפעלה הנגזרים מן הפעלים (קרענען, היילען, אכטען, בעטאויען).

קָדוֹשׁ, שְׁבַע זָקֵן, עָצוּם, תאמר גֹּדֶל גֹּבַהּ, קֹדֶשׁ, שֹׁבַע זֹקֶן עֹצֶם.

האופן השלישי, הוא על משקל פֶּעֶל, כמו מן סָכָל, שָׁפֵל כָּבֵד, כְּסִיל, מָתוֹק; תאמר סֶכֶל שֶׁפֶל כֶּבֶד כֶּסֶל מֶתֶק.

ולפעמים תתוסף סימן הנקבה על שמות המקרה הבאים על משקל פֹּעַל ופֶּעֶל ויתהוה מהם משקל פָּעֳלָה, פְּעֻלָּה, ופְּעֻלוֹת; כמו שָׂבְעָה חָזְקָה עָצְמָה; רִשְׁעָה כִּסְלָה; שִׁפְלוּת סִכְלוּת · ולפעמים נאבד הזכר מן השמוש ונשארה רק הנקבה, כמו חָכְמָה עַצְלָה זִקְנָה כח).

ומשקל פְּעֻלּוֹת יתחלף הרבה פעמים אל משקל פְּעֻלָּה. כי המלאפום נעתק מן למ״ד הפעל אל עי״ן הפעל ונקודת למ״ד הפעל תהיה קמץ ואחריה הא נקבה (ולפעמים נשמט סימן הנקבה עם הקמץ שלפניו), כמו תחת עַבְדוּת מַלְכוּת יאמר עֲבֻדָּה מְלוּכָה. והרבה פעמים נאבד משקל פְּעֻלוֹת מן השמוש, ונשארה רק משקל פְּעֻלָּה, כמו גְּדֻלָּה גְּבוּרָה חֲלוּשָׁה קְדֻשָּׁה כְּהֻנָּה. ולפעמים יבוא משקל פְּעֻלָּה גם כן ברבוי זכרים או נקבות, כמו נְעוּרִים בְּחוּרוֹת זְקוּנִים, כי ימי הַנְּעֻרוֹת וְהַבְּחֻרוֹת וְהַזְּקֻנוֹת הם רבים יז) ·

והנה

יז) ולפעמים ישתמש מנית הלשון בשם מקרה, תחת שם המין או שם קבוץ, כי כל אישי המין הם נאחדים תחת המקרה או העצמות המיוחד להם, והמבדילם מאישי מינים אחרים, כמו עֶנֶף הנגזר מן עָנָף (יחזקאל לו ח׳) וכולל כל ענפי העץ (דאז געצווייג) — עֵצָה הנגזר מן עֵץ והוא שם נרדף עם יער (ירמיה ו ו׳) (דאז געביש) — עֲנָנָה הנגזר מן עָנָן (איוב ג ד׳) והוא שם מורה על חברת ענני אופל רבים (דאז געוועלק); וכן שם יַלְדוּת

והנה שם הַפְּעֻלָּה הוא מתדמה גם כן במשקליו אל שם המקרה, כי עקרו הוא משקל פֹּעַל, כמו ממגד גֶּרֶשׁ ירחים (דברים לג י״ד), ביום נִטְעֵךְ תשגשגי (ישעיה יז י״א), וְנַחַת זרועו יראה (שם ל׳ ל׳), ומלכים לנגה זַרְחֵךְ (שם ס ג׳), נַהַם ככפיר זעף מלך (משלי יט י״ב), הוד נַחְרוֹ אימה (איוב לט כ׳) — וממשקל פֹּעַל נתהוה אחרי כן משקל פְּעֻלָּה ופְּעֻלּוֹת, ואחרי כן גם משקל פְּעָלָה, כמו מדן נשמע נַחֲרַת סוסיו (ירמיה ח ט״ז), מקול שַׁעֲטַת פרסות אביריו (שם מז ג׳), וְזִרְמַת סוסים זִרְמָתָם (יחזקאל כג כ׳), שאגתי מִנַּהֲמַת לבי (תהלים לח ט׳), מִנִּשְׁמַת אל יתן קרח (איוב לז י׳), התלביש צוארו רַעְמָה (שם לט י״ט), בן נעות הַמַּרְדּוּת (ש״א כ ל׳), רִפְאוּת תהי לשרך (משלי ג ח׳) —

הנגזר

הנגזר מן יֶלֶד (תהלים קי ג׳) וכולל ילדים רבים (דיא יוגענד); וכן שם זְכוּר [שמות כג י״ז דברים כ י״ג] (והראוי זְכוּרָה) הנגזר מן זָכָר, וכולל זכרים רבים (דיא מאננשאפט); וכן שם רְכוּב הנגזר מן רֶכֶב (השם עבים רְכוּבוֹ תהלים קד ג׳) וכולל מרכבים רבים (דאז געשפאן); וכן יקראו של דרך זה כל הדברים הכבדים אשר ינשאו בעגלות במסעות על הדרך (דאז געפעק) בשם כְּבוּדָּה (שופטים יח כ״א); וכן נגזר על דרך זה מן בֶּשֶׂם שם בְּשָׂם או בֶּשֶׂם הכולל מיני בשמים רבים (געווירצע) — וכן נגזר לפי דעתי על דרך זה מן כִּסֵּא שם כֶּסֶא, ויקרא יום כֶּסֶא יום משפט גדול במדינה אשר בו יתאספו ראשי העם על כִּסְאוֹתָם לשפוט בין דין לדין ובין דם לדם; וכן נקרא בכתובים על זה השאלה יום ראש השנה, והיום הדין האחרון לכל העולם (דער יינגסטע טאג) יום כֶּסֶא, יען כי בו יבואו כל בני בשר למשפט לפני כִּסְאוֹת בית דין של מעלה — ולפעמים ישתמש העברי ג״כ להפך ברבוי משם הפעלה או התואר תחת שם המקרה, כי המקרה הוא אשר ימצא בכל אחד מאישי המין ובו ישוו כל אישי המין זה לזה, כמו דוֹדִים חַיִּים מֵישָׁרִים בּוֹגְדוֹת תּוֹקְעִים, תחת יְדִידוּת הֱיוֹת יוֹשֶׁר בֶּגֶד תֵּקַע — והמשכיל יבין! —

חֲנִכָּה קְבוּרָה רְפוּאָה חֲלוּקָה יְרֻשָּׁה גְּאֻלָּה — (והתלמודיים בחרו בלשונם תחת משקל פֶּעֶל וּפְעֻלָּה, את משקל פְּעִילָה, ועשו שמות הרבה על זה המשקל כידוע; ובתנ"ך ימצאו גם כן מקצת שמות הפעלה הבאים על זה המשקל. אבל השמות הבאים על משקל פְּעֻלָּה הניחו ע"פ הרוב על משקלם כי לא יאמרו קבירה רפיאה חליקה ירישה גאילה —).

והנה משמות הפעלה כאלה נוכל אנחנו לגזור את הפעל אם לא ימצא בכל המקרא, ולבנות את בנינו הקל עם אחר הבנינים המתיחסים אליו, כי השם הזה מן הפעל הוא נגזר תמיד, כי הוראתו היא כהוראת המקור יח), ומציאותו מופת על מציאות הפעל כמציאות הבן על מציאות האב, כמו משם הפעל שְׁעָטָה, נוכל לגזור את הפעל אשר לא ימצא בכל המקרא ולאמור שָׁעַט הַשֹּׁעֵט; וכן משמות נַחֲרָה נְשָׁמָה, נוכל לגזור את הפעלים אשר לא ימצאו גם כן בכל המקרא, ולאמור נָחַר הַנֹּחֵר, נָשַׁם הַנֹּשֵׁם — וכן נשתמש בפעל הָמַל אחד בענינו עם הפעל הָמָה, אחרי אשר מצאנו במליצת ירמיה ויחזקאל שם הֲמֻלָּה; נולא דעת קצת מדקדקים כי הה"א הראשונה במלת הֲמֻלָּה, אף היא איננה מן השורש, רק הֲמֻלָּה נגזר מפעל מָלַל והוא שם על משקל הֲפֻלָּה.

רד"ק · האתה תחשוב כזאת אחי? הלא הפעל מָלַל עקר מוצאו הוא מלשון ארמית, כי אחד הוא בענינו עם הפעל העברי

דבר

יח) ולפעמים יבוא שֵׁם הַפְּעֻלָּה גם לפני סימן הפעול ועם אותיות בכל"ם כמו המקור, בפרט בדברי המליצה, כמו לְיֵשַׁע את משיחך (חבקוק ג י"ג) בְּקֶרֶב שָׁנִים תודיע (שם ב'), כְּגֶלְלוֹ לנצח יאבד (איוב כ ז') (כי הוא שם הפעלה מפעל גָּלַל בהפך נעומד בגולו לשמש תחת התפעל) וארח לְחֶבְרָה עם פעלי און (שם לד ח') —

דַבֵּר — והנה מדוע נתנכל על מלה אשר מלאנוה בספרי העבריים לגזור מולאה מארמית ? אף כי אמת הוא כי מלאנו הרבה פעמים הפעל מַלֵּל בספרי הקודש, הנה די לנו בזרות הזאת אשר מלאנו, והבו לה דלא לוסיף עלה.

ר״י בריל. לא כן דעתי עמדי איש קמהי ! כי ימלאו מלות ארמיות הרבה מאוד במליצות ספרי הקודש. ולא תהשוב זאת לגרעון או הפא אל המליץ, כאשר יחשב להסרון אם ימלאו בדברי הגדה פשוטית; אך להפך הוא בדברי המליצה, כי המלות הארמיות ההנה, הבאות תמיד בתמונה עברית מיפות מאד את המליצה העברית. והנה אנכי ארחיב לדבר לך בענין הזה דברים טובים ונכוחים למבין, את אשר העליתי אנכי בחקירתי, ועתה הסכת ושמע קמהי אל הדברים אשר ידבר אחיך יואל באזניך !

תמו דברי המאמר השני

המאמר השלישי

מהמלות הנמצאות רק במליצות ספרי הקודש

(המשך מר' יואל בריי"ל) ידוע, כי אחד מן הדברים הגדולים, אשר יגדילו את כח המליצה ואשר יחזיקו את פעלתה בנפש האדם, הוא ספור מעשים נפלאים היוצאים מן המורגל אשר ישמיע אותנו המליץ, כי המעשים המורגלים בכל יום, המתהוים על פי חקי הטבע, ועל פי מנהגי מעשי בני האדם, לא יפעלו כל כך בנפש האדם כאשר יגיעון אל אזניו, כהמעשים הנפלאים היוצאים מחקי הטבע, או מדרך פעלות בני האדם; וכן המעשה הנפלא עצמו אשר התהוה פעם אחת על ידי סבה נפלאת, כאשר יורגלו בני האדם בידיעתו זמן רב, תאבד בענין מה הסגלה היקרה אשר לו, לפעול בחוזק רב בנפש האדם· עד"מ כאשר תאמר אל האיש הישראלי, כי בצאת אבותיו מתחת יד פרעה לבא אל ארץ מנוחתם; אז נבקעו מי הים והירדן מפניהם והם עברו בתוכם בחרבה, הנה המאמר הזה לא יפעל מאד בנפשו כפי גודל פלא מעשה בקיעת ים ונהר, אשר הוא שנוי גדול ונורא במעשה בראשית; יען כי מנעוריו הוא יודע ומאמין כזאת. אבל כאשר תשנה את המאמר הזה אל מאמר יותר נפלא ממנו — ותאמר, כי בצאת ישראל ביד רמה ממצרים, אז נס הים מפניהם בחפזה, למען החבא מהדר גאון עוז מוציאם, ההופך ומשנה כל סדרי בראשית, וכן הירדן שב לאחור אל מקורו, אל מחלות ההרים ואל נקיקי הסלעים למען הסתתר שמה, כי ירא פן עליו יעבור הזעם להיות חרבה כל ימי עולם, כאשר בא מועד על נהר אלמים להתהפך

להתהפך למעין מים — מי זו נפש אנוש אשר לא תתפעל עד היסוד בה, בשמעה את כל המעשים הנפלאים האלה? כי ציורי מעשים מבהילים כאלה, לא צייר השומע עוד במחשבתו מיום עמדו על דעתו עד היום אשר הולבו בפתע פתאום הפעלות הנוראות האלה לנגד עיני דמיונו, מקסם אשר על שפתי המליץ — וזה אשר יקרא אצל חכמי המליצה — הנשגב (דאז ערהאבענע).

והנה כאשר הוא מדרך המליץ המשובח, לצייר אל נפשות שומעיו ציורי מעשים נפלאים היוצאים מן המורגל, למען חזק את פעלתו ב כ פ ש; כן ישתדל הוא גם כן להשתמש לפעמים במלות חדשות בלתי מורגלות בהגדה פשוטית ובמאמר ספורי, למען הרבות את נועמו אל ה א ו ז ן. כי כאשר רב כח המעשה הנפלא על המעשה המורגל בכל יום, לפעול בנפש האדם ולרדות בה כרצונו; כן רב נועם המלות האלה הבלתי מורגלות בהגדה ובספור, אשר ינעמו יותר לשמע אזן, מהמלות אשר ישמע וידבר האדם תמיד בשיחו עם רעהו · וכאשר תעדה כלי יקר בת רבת טעם; כן ייפה עדי מלה יקרה כזאת, את הוד המאמר הנשגב היוצא מלב המליץ, ואשר יכנס אל לב השומע — ומליצי העבריים הגיעו לתכלית הזאת על שני דרכים:

הדרך האחד הוא, בבחרם במלות ארמיות לשומן בין העבריות — אחרי אשר ילבו אותן על חוק הלשון העברית כמו ודם ענב תשתה חָמֶר (תחת יין) (דברים לב י"ד), ואתה (ובא) מרבבת קדש (שם לג ב'), ויצא חֹטֶר (מטה) מגזע ישי (ישעיה יא א'), לבול עץ אֶסְגּוד (אשתחוה) (שם מד י"ט) באו בעבים וּבַכֵּפִים (ובסלעים) עָלוּ (ירמיה ד כ"ט), פן תֶּאֱלַף (תלמד) ארחתיו (משלי כב כ"ה), כי הנה הַסְּתָיו

(והחורף) עבר (שיר השירים ב י"א) — וכאלה הרבה מאוד במליצות תורה נביאים וכתובים — כידוע לכל מבין בספרי הקודש ויודע בלשון ארמי — (וספר איוב יען כי הוא לא המליצה מאד על פני כלו, ומליצתו נשגבה ממליצת כל שאר ספרי הקודש, לכן ימצאו בו גם מלות ארמיות הרבה יותר מבשאר ספרי הקודש) — ולא ימצאו כל המלות ממין הזה רק במליצות ספרי הקודש, לא בהגדה פשוטית ובמאמר ספורי; כי כלרור אבן במרגמה, כן המעדה מאמר ספורי בעדי מלה יקרה כזאת, ולמה נשתמש במאמר ספורי אשר מועד תכליתו הוא ל ס פ ּר ולא ל ה מ ל י ץ, במלות נכריות? — והנה רבי' אהרו למצוא הבדל בין מלות ארמיות כאלה הנמצאות רק במליצות ספרי הקודש, ובין המלות העבריות המתדמות אליהן בהוראתן; בחשבן כי הן מלות נרדפות. על דרך משל בין הפעל דִבֵּר לפעל מִלֵּל, בין הפעל הִגִּיד לפעל חִוָּה — ולא השכילו כי אלה הן עבריות במולדן, ואלה ארמיות בתמונה עברית, ולא השתמשו בהן הנביאים והכותבים הקדושים רק למען יפות בהם את מליצתם.

הדרך השני הוא, בשומם עין תבונתם על דבר מן הדברים הטבעיים, למען מצוא אחד ממשיגיו המבדילו משאר דברים זולתו, ועפ"י זאת עשו להם שם חדש אשר יקוב את המשיג ההוא, ויכנה את הדבר בשם אחר מאשר יקרא בהגדה פשוטית; כמו השמש הַמְחַמֶּמֶת את הארץ ומלואה, תקרא לפעמים בדברי המליצה חַמָּה; הירח אשר לָבָן הוא במראהו יקרא לְבָנָה; העבים אשר יִנָּשְׂאוּ מן הארץ ועולים אל הרקיע נקראים נְשִׂאִים; ובמליצת איוב הנשגבה יקראו העבים אשר יְצַלּוּ בענפיהם עלי הארץ צְאֱלִים (והאל"ף בא תחת אות הכפל כידוע למדקדקים) •

ובכל

ובכל ספורי הנ"ך את תמונת השמש נקראת חַמָּה, או הירח לְבָנָה, וכן כלם, כידוע לכל מבין בספרי הקודש; כי שמות כאלה אינם כשאר השמות בלשון אשר התהוו מהמון העם למען סמן בהם את העצם, רק בריאות המליצים הם אשר בראום למען יפות בהם את מליצתם.

והנה אם יש יתרון רב אל כל השמות החדשים האלה אשר יכנו את העצם על פי אחד ממשיגיו, מצד היותם בלתי מורגלים בהגדה פשוטית, והם נעימים על ידי זה יותר לשמע אוזן; עוד יש להם יתרון אחר רב מאוד מצד עצמות המליצה, כי ידוע כי אחת מן התחבולות אשר המציאו בעלי המליצה למען יפות את דבריהם, הוא, כי לא יקראו המה את הדברים והמעשים במלות אשר הונחו עליהם בלשון, רק יתארו אותם בשרד משיגיהם, אשר מהם בנקל נוכל להכיר את הדברים והמעשים ההם עצמם; על דרך משל, תחת כי יאמר האומר במאמר פשוטי: עַד לְעֵת עֶרֶב אֵלֵךְ — לִי אֶל הַר הַמּוֹר, תאמר הרעיה האהובה אל דודה במאמר מליצי: עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֵךְ — לִי אֶל הַר הַמּוֹר, כי אלה הם משיגי הערב, כי יפיחו מכל צד הרוחות המקררות את חום היום העבר, וללי השמש ינוסו בכל מקום מחשכת ליל היורד ממרום לפרוש את לטיפו על פני הארץ; וכן תחת כי יאמר המגיד או המספר: כִּי הוֹצִיא אֲסִירִים לַחָפְשִׁי — יאמר המליץ כִּי שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ (תהלים קז י"ז). וכן יקרא על דרך זה הַיַּיִן במליצה דַּם עֲנָבִים — וְהַמֵּתִים יקראו שׁוֹכְבֵי עָפָר, או יְשֵׁנֵי עָפָר; כי בדבר הזה אשר יזכירו המליצים את משיגי הדברים אל אזנינו, הנה הם כאלו יציירו אותם

לנגד

לנגד עינינו והם מתחקים יותר בנפש האדם. וזה אשר יקרא אלל חכמי המליצה ההקפה (פעריפהראזיס), יען כי יוקפו הדברים במשיגיהם והם עצמם לא ישמעו. והנה תועלת הקפה כזאת השיגו מליצי העבריים גם כן בכל השמות הנזכרים כאשר יבין כל משכיל.

ודע כי גם מליצי הרומיים עשו בזה כענין מליצי העבריים, בבחרם לברוא במליצה שמות חדשים אשר יכנו את העצם על פי אחד ממשיגיו, וליפות בהם את מליצתם, עד"מ הים אשר יקרא בהגדה פשוטית בלשון רומי (mare), יקרא המליץ הרומי לפעמים על שם יושר פני המים (aequor). הסוס אשר יקרא בהגדה פשוטית בלשון רומי (equus), יקרא המליץ לפעמים על שם אשר ירעש וירגז ברגליו (sonipes) — ושמות כאלה, אינם נהוגין רק במליצות הרומיים, לא בהגדותיהם וספוריהם, כאשר ידע כל משכיל בלשון רומי.

ובהיות כי אחת מסגלות מליצת לשון עבר היא כפילת ענין במלות שונות, לכן תבוא מזה עוד תועלת גדולה למליצי העבריים, כי יוכלו לכפול את הענין מבלי אשר יכפלו את המלות; או על ידי מלות ארמניות, אשר ישימו נוספות על העבריות, או על ידי השמות החדשים אשר יבראו המה, בכנותם את העצם על פי אחד ממשיגיו —

תמו דברי יואל

(ככלות ר' יואל ברי"ל לדבר, יבואו אל האהל קהל משכילים רבים, החפצים לשמוע חדשות בחכמה. ר' דוד קמחי ור' יואל ברי"ל מספרים להם את כל הגדולות אשר נולדו להם זה ימים מעטים בדקדוק לשון עבר, והם מתעלסים עמהם בענינים האלה כל היום כלו, עד אשר יסגרו שערי ערב; אז יפרד קהל המשכילים, לשוב כל איש אל נוה מנוחתו, ר' דוד קמחי ור' יואל ברי"ל נשארים מתלוננים יחד באהל החכמה).

תמו דברי השיחה

תודת המחבר לאלהיו

במה אקדם פניך ה', ומה יוסיף עבדך לדבר, כי הפלית חסדיך לי, להורותני נצורות כאלה; ותקטן עוד זאת בעיניך, והגדל גם הסדך עמדי להלבישני עוז וחיל, למען אבשר בקהל רב, את דברי אלה! — בנפול פחד על לבי, ונפשי עלי משתוחחת, תסרב להביע רעיוניה בקהל עם, ובקול פחדים תפחידני לאמור: הכי יתפאר קנה אחו, על ארזי היער? או אם ירהבו נוצצי ליל, במושל היום מופיע בעוז אורו? כן מה אנכי צעיר לימים, כי אביעה חידות בשער, נגד זקני בני עמי? ומה אנכי בן תמול, כי אופיע אור התבונה, נגד חכמי עמי, המאירים כמאור הרקיע? — אז זכרתי את גבורותיך, ואאזור חיל כגבור עריץ, שמתי פני כחלמיש, כי אשיחה בנפלאותיך; ידעתי כי אתה תצוה, וכח יחלוף העיף, ואין אונים גדולות יעש; על פיך יעטוף ישימון נאות פרח,

ומארץ ציה תוציא מים, כן תופיע רוח עצה, בלב איש נער, ומצעיר ימים תפיק תורה. — אתה מעוז לכל דורש חכמה, תּרֶא מאויי לבו, תתן שכר ליגיעו, ולעמלו הלף; אשר יקרת את עבדך, הצמא אל מבוע הדעת, כעיף על אפיקי נוזלים, ותחנני להפיק אמרי בינה אלה. אם בלהקת כסילים לא יודעו, יזהירו בסוד אנשי רוח; אם הבוערים בעם לא ישמחו בהמה, חכמי לבב בם יתפארו; אם בוזי דעת לא יחפצו קרבתם, דורשי חכמה בם ישעו; אם כאשכלות מרורות, לחיך המתקנאים ימרורו, נופת וצרי תטופנה, אל לב אוהבי אמת. וישרי לבב ילכו לאורם עד העולם.

בית האוסף

כולל

כמה חקירות בדקדוק לשון עבר

גם בדקדוק לשון המשנה

מאת

שלמה לעוויזאהן

בית האוסף

1

ממנהג לשון עבר הוא, כאשר יתחברו שם עלם כללי ושם עלם פרטי יחדיו להורות דבר אחד; יבוא הכללי ביחס הסמיכות אל הפרטי, אף כי לא תפול בו הוראה אחת מהוראות הסמיכות אשר יסדו המדקדקים. כמו נְהַר פְּרָת, מִדְבַּר פָּארָן, הַר לְבָנוֹן, בִּקְעַת עֵדֶן ודומיהם — ובלשון אשכנז יבואו תמיד שניהם הכללי והפרטי על משקל ישר, כמו (דער בערג ווענוס, דיא איגזעל זיציליען, דער פלוס פא).

אבל האנגלי, הצרפתי, והאיטלקי, ידמו בזה בלשונותם אל העברי; כי כן יאמר האנגלי עד"מ of Spain ,the Kingdom ישים מלת of אשר הוא יחס ההצטרפות בלשונו, בין מלת Kingdom אשר הוא שם עלם כללי לכל ממלכה, ובין מלת Spain אשר הוא שם עלם פרטי אל ממלכת ספרד — the island of Malta ישים יחס ההצטרפות בין מלת island אשר הוא שם כללי לכל אי מאיי הים, ובין מלת Malta אשר הוא שם פרטי אל אי ידוע בים התיכון. וכן יאמר הצרפתי על דרך זה le pais de Portugal; והאיטלקי di Venezia, la republica, כלם במלה זעירה de או di בין שם הכללי והפרטי

והפלטי. והלומי ידמה בענין זה פעם אל העברי ופעם אל האשכנזי, כי כן יאמר עד"מ mons Vesuvius על משקל ישר כאשר יאמר האשכנזי, או mons Vesuvii על משקל נוטה כאשר יאמר העברי.

ובהיות כי בשם הנסמך לא תפול לעולם הא הידיעה; לכן לא תבוא לעולם הא הידיעה בשם עצם כללי הבא לפני הפרטי — יען כי נסמך הוא תמיד ביחס הסמיכות (מלבד לפני שם פרטי של אדם או עיר) אל השם הפרטי הבא אחריו, אבל תבוא לפעמים הא הידיעה בשם עצם פרטי הבא אחר הכללי, כמו הַר הַכַּרְמֶל (ולא יאמר לעולם הָהָר כַּרְמֶל); או גם בכללי בהתהלף מלבו, ר"ל בבואו אחר הפרטי, כמו הֹר הָהָר תחת הַר הֹר, או בהשנותו לפני הפרטי, כמו הַנָּהָר נְהַר פְּרָת (דברים יא כ"ד).

2

כלל גדול אמרו המדקדקים בשם עצם פרטי, כי לעולם לא תבוא בו הא הידיעה — והנה נגד הכלל הזה נמלאו שמות פרטים רבים במקרא הבאים בהא הידיעה — והמדקדקים חשבו כלם לזרים; אבל באמת רבים מהמה אין בהם דין זרות, כי כאשר נשכיל, נמלא שמות פרטים רבים במקרא, אשר על פי עקר הנחתם בלשון, שמות כללים המה, כמו עד"מ מִצְפָּה הוא שם עצם כללי לכל מקום גבוה אשר משם נוכל לצפות למרחוק, ואחרי כן נעשה שם עצם פרטי אל עיר אחת מערי יהודה העומדת בגובה ההר; ולזאת יבוא במקרא בהא הידיעה, כמו ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם הַמִּצְפָּתָה (ירמיה מ' ו') [ויהושע טו ל"ח]; כי כאשר נדבר מן העיר הזאת אזי נבדיל בדברינו את

המלפה

המצפה הזאת מאחר המצפות אשר בעולם , ולזאת משפטה לבוא בהא הידיעה כידוע. וכן כַּרְמֶל עקרו הוא שם עצם כללי לכל חלקה טובה המוציאה פרי תנובות , ואחרי כן נעשה שם עצם פרטי אל הר אחד בארץ ישראל על דבר פריו וטובו , כי הוא כגן אלהים מלא גפנים וזיתים רבים , ועליו יצמחו עלי כל פרי הנחמד למראה וטוב למאכל , ולזאת יבוא במקרא בהא הידיעה, כמו וילך משם אל הר הַכַּרְמֶל (מ"ב ב כ"ה) ; והשתכל נא במליצת ישעיה (פרשה י') בספרו מסעות מלך אשור דרך ערי בנימין ויהודה , אמר : בא על עַיַּת , עבר בְּמִגְרוֹן וגו' כל שמות הערים בלי הא הידיעה , כדין שם עצם פרטי , עד בואו אל רָמָה אמר : חרדה הָרָמָה בהא הידיעה ; יען כי שם רָמָה עקרו הוא שם כללי לכל מקום רם ונשא, כמו ותעשי לך רָמָה בכל רחוב (יחזקאל טז כ"ד) .

ואעידה לי עד על הדבר הזה גם מלשונות העמים ומקריאת שם עיר האַג אשר בארץ האללאנד , כי שם האַג בלשון הולנדי , הוא שם כללי אל משוכת חֵדֶק כשם הֶעקֶע בלשון אשכנז, וכשם **haye** בלשון צרפת , ואחרי כן נעשה שם פרטי לעיר הנזכרת לסבה ידועה ; והנה כאשר ידובר בלשונות העמים מעיר הגדולה הזאת , ידובר ממנה באופן הידיעה (אים בעסטיממטען אַרטיקעל), עד"מ (ער קאמט פאָם האג — ער רייזט נאך דעם האג) **(il partit pour la Haye, il vient de la Haye)** [וכן בשאר הלשונות] .

ובהיות כי אין בידינו עתה מלשון עבר כי אם מה שנמצא ממנה בעשרים וארבע ספרי הקודש ; מי יודע כמה שמות כללים אשר הורגלו לפנים בלשון , והנעלמים כעת ממנו , מחסרון ידיעת הלשון על שלמותה ? — והמשכיל יבין .

מפעל

3

בִּילַי כֶּלַי

מִפעל כּול הנאמר על העצם המחזיק דבר מה בתוך חללו, כמו אלפים בת יָבִיל (מ״א ז כ״ו) נגזר שם בִּילַי, להורות על המקמץ; יען כי הוא מחזיק את הונו ומאודו בתוך אוצרותיו, ככלי שלם אשר יָבִיל היטב בתוך חללו כל הדבר הנכנס לתוכו, מבלי הפליט ממנו מאומה — ובהפוך גזרת נחי עי״ן וי״ו לגזרת נחי למ״ד ה״א, נגזר מן הפעל הנזכר שם כֶּלַי בעצמו, להורות על חומר אשר הוכשר על ידי מעשה אומן לְהָבִיל דבר מה בתוך הללו, כי זה עקר הוראת שם כֶּלַי; וכל עצם אשר לא יָבִיל עוד דבר מה בתוך הללו, בטל ממנו שם כֶּלַי, כאשר אמרו התלמודיים. [ע' הערה ג' לשיחה בסוה״ס].

4

נהה אנה ינה

השרש נהה אשר ענינו הוא אבל ויללה, אחד הוא עם שרש אנה כפי מנהג חלוף והפוך האותיות בשרשי לשון עבר, ומשרש אנה נגזר גם כן בחלוף הה״ו השרש ינה, אשר ענינו הוא לחילה וגניחה, כי כל לחץ מסבב מורת רוח ויללה בעצם הנלחץ, (כל מוּגֶה הוא מַאֲנֶה או מַנְהֶה) — והנה העברי יעשה גם בזה השרש כמנהגו בשרשים אחרים רבים כמוהו, והוא, כי אחרי אשר נעתק זה השרש ממקום הנחתו הראשונה למען השתמש בו אל פעלת הלחילה, יראה העברי כאלו יהיה זה שרש הונה בעצם אל הפעל הזה, ויעשה ממנו בנין הקל יולא, כמו נִיגָם

יחד

יחד (תהלים עד ח'), אף כי לפי עקר הגזרת השרש ולפי ראשית הוראתו, משפט היציאה הוא רק אל בנין הפעיל לבדו; ולזאת יתדמו ההפעיל והקל בהוראתם בפעל הזה, כאשר כבר עוררתי על הכלל הגדול הזה בשיחה בעולם הנשמות בין הרב ר' דוד קמחי ובין החכם ר' יואל ברי"ל, אשר הואלתי לאור זה ימים לא כבירים.

צ

חלל חול יחל

הפעל חלל, הוא פעל מקרה לפי עקר הוראתו, וראשית הנחתו בלשון הוא להורות היות נבוב ונקוב (האָהל זיין, האָהל ווערדען), כמו ולבי חָלַל בקרבי (תהלים קט כ"ב), ואחרי כן נעתק ענינו בבנינים המוציאים, להורות: 1) על ההריגה בכלי מות, כמו ביד מְחַלְלֶךָ (יחזקאל כח ט'), מְחֻלְלֵי חרב (שם לב כ"ו); כי ההורג את האדם בחרב חנית וכידון וכדומה לו יְחַלֵּל אותו ר"ל יעשה חָלָל בגופו. 2) על הורדת הדבר מקדושתו וערכו, כמו אל תְּחַלֵּל את בתך להזנותה (ויקרא יט כ"ט), לא יַחֵל דברו (במדבר ל ג'); והוראה זו היא כמו על צד השאלה מהוראת ההריגה, כי במוסרי, ההשפלה אל דבר קודש, הוא כרצח לגוף החי בטבעי, כאשר יבין כל משכיל — ובהיות כי אצל האומות הקדמונים, כבים מראשית קניני האדם, כמו צאצאי השדה והכרם ועצי פרי, היו מקודשים לזמן ידוע אל אלהים בטרם היותם מותרים לבני אדם, וכאשר יעידו על זה גם מצוות רבות בתורתנו, ומעשה הראשון אשר עשה האדם בהם להנאתו היה כענין חלול והורדה מקדושתם וערכם הנכבד; על כן התפשט ענין זה השרש

 בלשון

בלשון להורות גם כן בבניינים המוליאים, 3) על כל ראשית עשיה, כמו אשר נטע כרם ולא חִלְּלוֹ (דברים כ ו׳) (ר״ל לא התחיל לבצור אותו לעצמו), אתה הַחִלּוֹתָ להראות (שם ג כ״ד).

השרש חול נגזר הוא מן שרש חלל, כדין גזרות נחי עין וכפולים המתחלפות זו בזו, והונח להורות על התחלת הלידה באשה בעת אשר תְּחֹלֵל האשה את רחמה ללדת, ר״ל בעת אשר תפתח את חלל הרחם לצאת הולד מקרבה, כמו לא חַלְתִּי ולא ילדתי (ישעיה כג ד׳), חֹלֵל אילות (איוב לט א׳), בטרם תָּחִיל ילדה (ישעיה סו ז׳) — והנה כפי עקר הוראת שרש חלל, היה ראוי הפעל הזה הנגזר ממנו להורות על פתיחת הרחם באשה, לבוא תמיד רק בבניינים המוליאים; אמנם אחרי אשר נעתק זה השרש ממקום הנחתו הראשונה בחלוף הגזרה להשתמש בזה הפעל, ירצה העברי כאלו יהיה זה שרש הונח בעלם אל הפעל הזה, ויעשה ממנו בנין הקל שוה אל הבניינים המוליאים, כאשר כבר עוררתי.

והנה ההרגשות בנפש היולדת שתים הנה, האחת היא הרגשת הכאב והרעדה אשר ישיגוה מחבלי לידה, והשנית היא הרגשת התקוה אשר תפרח בנפשה כי תזכור הימים הבאים בעת אשר פרי בטנה היולא כעת מרחמה, יהיה לה לשעשוע לב ולמשיבת נפש; ולזאת התפשטה הוראת השרש הזה בלשון להורות על שתי ההרגשות האלה יחד, כמו חוּלִי ארץ (תהלים קיד ז׳) ראוך מים יָחִילוּ (שם עז י״ז) מענין הראשון, כי חָלָה לטוב. (מיכה א י״ב) וַיָּחִילוּ עד בוש (שופטים ג כ״ה) מענין השני ומה שהוא מענין השני התחלף בלשון בגזרת נחי פ״א יו״ד, כמו לא כן אֹחִילָה לפניך (ש״ב יח י״ד) וגם מה שהוא מענין הראשון לפי דעת קצת

נפרדים

מפרשים שפירשו מעי מעי אוֹחִילָה (ירמיה ד י"ט) מענין רעדה—

6

דע כי כאשר יצורף בלשון עבר אל אחד הפעלים רעיון פעלה אחרת זולת הפעלה אשר יורה אותה הפעל לפי עקר הוראת השרש; ילך העברי בשמושי היחס רק אחרי רעיון הפעלה האחרת הנקשרת בפעל, לא אחרי רעיון הפעלה העקרית, המסומנת בהוראת השרש לפי עקר הנחתו, כמו עד"מ תחת הפעל גָּרַשׁ, יאמר העברי לפעמים בנין הפעיל משרש יָרַשׁ (הוֹרִישׁ), בהיות כי כל מגרש הוא מוֹרִישׁ (את נחלת המגורש לאחר הבא תחתיו), והשם הבא ביחס הפעול מן הוֹרִישׁ המורה על פעלת הגרישה יהיה תמיד המגורש, כמו וְהוֹרִישׁ ה' את כל הגוים האלה מלפניכם (דברים יא כ"ג), אף כי המגורש לא יירש מאומה אך אשר יירשנו — וזה כי העברי ילך בשמוש היחס רק אחרי הוראת הגרישה הנקשרת בפעל הוֹרִישׁ כאשר יבוא על הוראה הזאת, לא אחרי הוראת הנחילה אשר היא העקרית בשרש יָרַשׁ — וכן ישתמש העברי לפעמים בפעל הֵרִיק תחת הפעל שָׁלַף (בהיות כי על ידי השליפה תתהוה תמיד הרקה), ויאמר עד"מ אָרִיק חַרְבִּי (שמות טו ט') אף כי ההרקה תהיה תמיד בתער לא בחרב, ועד"ז יאמר ג"כ פִּצְחִי רִנָּה (ישעיה נד א') כי הרנה תהיה על ידי פליחת (פתיחת) הפה, וכן ונפתחה בָּר (עמוס ח ה').

ומצאתי כדומה לזה בלשון איטלקי, והוא הפעל cavare אשר עקר הוראתו לפי מחלב שרשו, הוא עשית חלל בדבר מה (אויסהעהלען), כי הוא נגזר משם cavus בלשון רומי, המורה על התואר ח ל ו ל (האהל), והאיטלקי ישתמש בפעל הזה

להורות

להורות בו על פעלת השליפה, בהיות כי על ידי השליפה יתהוה בהכרח חלל בכלי אשר יִשָּׁלֵף הדבר מתוכו, אבל השם הבא ביחס הפעול ממנו יהיה תמיד העצם הנשלף בעצמו, אף כי לא יעשה בו חלל כלל על ידי השליפה — כמו **cavar la spada cavar una dente.**

ובהיות כי השם הבא ביחס הפעול מבנין פועל יהיה תמיד נושא הבנין הפעול כידוע; על כן מצאנו הרבה פעמים בנין פעול במקרא אשר לא יפול בנושאו כלל ענין הפעלה, אשר יורה אותה השרש לפי עקר הנחתו, כמו נִבְקְעוּ כל מעינות תהום רבה (בראשית ז י"א) ענינו פה נִגְלוּ (כי הגלות מעינות התהום תהיה על ידי בקיעת הארץ), וכן אז יִבָּקַע כשחר אורך (ישעיה נח ח') ענינו גם כן יִגָּלֶה (כי הגלות אור שחר נולה בבקר עבות תהיה על ידי בקעת העננים אשר כסו פני נגהו) — והדברים עמוקים.

7

הרבה שמות התארים בלשון עבר ישובו להתחדש מתולדותיהם, ר"ל משמות המקרה הנגזרים מהם, על ידי תוספת סימן היחס, אשר הוא או יו"ד לבדה או נו"ן יו"ד וקמ"ץ או חולם לפניה, כמו מן נֹכֶר אשר הוא שם המקרה הנגזר משם נֵכָר (עובדיה א' י"ב) נגזר גם כן בהוספת יו"ד היחס שם נָכְרִי אשר הוא שם התואר כמו נֵכָר; וכן מן קֶדֶם אשר הוא שם המקרה מן תואר קָדִים המורה על פאת מזרח, נגזר בהוספת סימן היחס שם קַדְמוֹנִי, כמו הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי (זכריה יד ח') תחת יָם הַקָּדִים; וכן פְּלֹנִי אשר ראוי בתשלומו פְּלָאוֹנִי נגזר מן פֶּלֶא אשר הוא שם המקרה מן תואר נִפְלָא; וכן אַדְמוֹנִי בודאי נגזר מן

אדם

אָדָם שם המקרה מהואר אָדֹם ; וכן יאמר תחת רַחוּם רַחֲמָנִי הנגזר משם המקרה רַחֲמִים בהשמטת סימן הרבוי, ולפעמים ישמט יו"ד היחס ותשאר הנו"ן לבדה, כמו רַחֲמָן בדברי מיסדי התפלה ; וכן שם אַלְמָן אשר הוא נגזר משם המקרה אֵלֶם (תהלים נו א׳) בהשמטת יו"ד היחס, והעד אַלְמוֹנִי, כי הוא דומה לו בענינו ; וכן שם אֶבְיוֹן נגזר משם המקרה אֵבָה (איוב ט כ"ו) הנגזר מן הבינוני אֹבֶה, והתחלפה הה"א ביו"ד בעבור כי לא תנוח באמצע המלה.

8

כבר הוזכר במאמר שני לשיחה בעולם הנשמות, כי העברי יגזור שם המקרה על ידי תוספת סימן הנקבה על שם הפעל או התואר, כמו גְּבוּרָה, עֲנָוָה, קָרָה, מַלְכוּת, עַבְדוּת, ועוד העירותי שם כי העברי ישתמש במשקל שם המקרה במספר היחיד, כשם קבוץ הבא תחת מספר הרבים משם הפעל או התואר, כמו עֲנָנָה תחת עֲנָנִים, בהיות כי כל אישי המין הם נאחדים תחת מקרה עצמית אחד המיוחד להם, ע"ש [הערה י"ז] — ועתה אוסיף עוד לאמר, כי ימלאו הרבה שמות הקבוץ באמת, כאשר יבואו ביחיד יחובר עליהם סימן הנקבה, וכאשר יבוא בסימן הרבים יבואו ברבוי זכר, כמו חִטָּה חִטִּים, שְׂעוֹרָה שְׂעֹרִים, בְּשָׂמֶת בְּשָׂמִים, וזה מטעם אשר אמרתי, כי היחיד בסימן הנקבה אשר הוא משקל שם המקרה, יבוא תחת הרבוי; כי כל שם קבוץ ראוי לבוא רק ברבוי, בהיות כי הוא כולל כמה עצמים יחידים כידוע — ואומר עוד: כי רוב שמות העצם אשר

במספר

במספר היחיד יבואו בסימן נקבה ובמספר הרבים יבואו ברבוי זכר, הם שמות אשר מטבעם לא ימצאו על פי הרוב כי אם הרבה ביחד, כמו נְמָלָה דְבוֹרָה גַּחֶלֶת שִׁבֹּלֶת לְבֵנָה תְּאֵנָה ודומיהם; והנה כאשר יזכיר המדבר עד"מ נְמָלָה שִׁבֹּלֶת אף אם לא תהיה כוונתו בפרוטרוט על רבים מהמה, מכל מקום לא ימלט השומע מלייר בנפשו יותר מאחד, בהיות כי הם אינם נמצאים על פי הרוב רק הרבה ביחד, ולזאת יבוא היחיד בסימן הנקבה אשר הוא משקל שם המקרה, אשר ישתמש בו העברי כשם קבוץ הבא תחת הרבוי — והבן!

9

קשר קרס רכס

משרש קשר הנאמר על חבור שני דברים נפרדים נגזר בחלוף והפוך האותיות, 1) שרש קרס הנאמר על חבור וקשור, כמו שם קְרָסִים הנאמר על הווים הַקּוֹשְׁרִים יחד שפתי הבגד, גם מזה שם קַרְסֻלַּיִם על פרקי הברכים הקושרים ומחברים הרגל עם השוק כִּקְרָסִים המחברים שני שולי הבגדים והיו אחד, 2) שרש רכס הנאמר ג"כ על קשור ועניבה, כמו וְיִרְכְּסוּ את החשן (שמות כח כ"ח), וכן מֵרֻכְסֵי איש (תהלים לא כ"א) ענינו מתחבולות און אשר ילמיד ויקשור איש און במחשבותיו (אנשטטעללונגען); גם שם רְכָסִים (ישעיה מ ד') ענינו הרים הרבה קְשׁוּרִים ומחוברים יחד כחליות השרשרת (קעטטענגעבירגע).

גם שם גֶּשֶׁר הנמצא בדברי בעלי המשנה נגזר משרש קשר, בהיותו מורה על בנין עץ או אבן הקושר שני עברי הנהר הנפרדים על ידי זרמת המים.

ידוע

10

חנה חנן

ידוע כי המלאות רצון הנפש והפק מאווייה תכונה בלה"ק בשם מנוחה, כמו שלהפך כל יגון ועצב בשם רגז יכונה, כמו יגענו ולא הונח לנו (איכה ה ה'), ר"ל לא הגענו עד תכלית חפצנו עם כל העמל אשר עמלנו, גם מזה שם נַחַת הנגזר משרש נוח, להורות על דבר המשלים רצון הנפש ומרוה את תאותה — והנה הפעל חנן אשר ענינו הוא עשית נחת רוח אל נפש אשר יקרו מאווייה בעיניו במלאותנו את חפצה, אף הוא נגזר מן הפעל חנה אשר ענינו הוא שכון ומנוחה, כדין גזרות נחי ל"ה וכפולים המתחלפים זה בזה, ושוה הקל להפעיל בפעל הזה מטעם אשר עוררתי כבר כמה פעמים.

11

מערב ערוב

ידוע כי טעם הוראת שם כנעני בלשון עבר על עסק מסחר וקנין, הוא בעבור היות בימים הקדמונים אנשי צור וצידון (פיונאים מבני כנען בן חם) ראשי הסוחרים בכל העולם, וקניניהם התפשטו עד קצוי ארץ, וכאשר נראה גם כן מדברי מלכות שלמה.

ובהיות כי ממלכות צור וצידון היו ממערב לארץ ישראל וכל אניותיהן הנושאות כל מיני סחורה מכל אפסי ארץ באו אל חופיה מפאת מערב דרך הים התיכון כידוע לבעלי הגעאגראפיא; על כן תקרא לדעתי הסחורה בלשון עבר בשם מַעֲרָב, כמו

במערבך

בְּמַעֲרָבֵךְ היה (יחזקאל כז י״ט) ונבנה גם הפעל ממנו על הוראה הזאת לַעֲרב מַעֲרָבֵךְ (שם ט׳).

12

דע ! כי בפעלים אשר יעתק רק בנינם המוציא זולת הקל להוראה מושאלת ; ישאר הבנין המוציא תמיד על מתכנתו, כאשר ראוי לבוא כפי הוראת הקל, ולא יתחלף ברעהו אשר היה ראוי לבוא כפי הוראה המושאלת, עד״מ הפעל יָצא הנחתו היא להורות תנועה מפנימי להיצון בדבר מתנועע בעצמו, כמו אך יָצֹא יָצָא יעקב (בראשית כז ל׳), וכן בבנין הפעיל יורה הנעה מפנימי לחיצון בדבר שיש בו כח להתנועע מעצמו, כמו הוֹצִיאוּ כל איש מעלי (שם מה א׳), ויהיה בנין הפעיל הבנין המוציא כמשפטו, בעבור כי תנועת העצם המתנועע בעצמו, תכלה אחרי כלות פעלת המניעו (עיין שיחה בעולם הנשמות מאמר א׳), אבל זה ההפעיל יאמר על צד השאלה גם על הנעת דבר אשר אין בו כח להתנועע בעצמו, כמו הוֹצִיא לחם ויין (שם יד י״ח), אף כי בענין זה תכלה תנועת העצם מיד בכלות פעלת המניעו ; אבל אי אפשר לבוא בְּפִעֵל, בהיות כי בנין הקל לא יורה על תנועת דבר בלתי מתנועע בעצמו, כי לא נעתק להוראה מושאלת, ולזאת ישאר בהכרח ההפעיל על מתכנתו, והדברים עמוקים — ומן הפעל הזה תקיש על השאר, כי ימצאו פעלים רבים הדומים לו בענין הזה.

כל

13

שרף צרף זרב שרב צרב רשף רצף

כל שבעה השרשים האלה דומים מאוד בעניניהם, ומן הראשון המורה על תבערה והדלקה נגזרים ששה האחרים, כי הצריפה תהיה על ידי אש שרפת, וכן הזריבה אשר היא ההתכה תהיה על ידי חמום אש, וכן שָׁרָב הוא כנוי לחום בוער וְשָׂרֵף, וכן הַצָּרִיבָה הוא קמוט העור על ידי מכות אש שׂוֹרֶפֶת, וכן רְשָׁפִים וּרְצָפִים הם גחלים בוערים וְשׂוֹרְפִים.

14

ידע יעד עוד

משרש ידע אשר ענינו הוא בבניינים המוליאים, הגבלה והזמנה (בעססיממונג) אם בזמן במקום או בפעלה, כמו ואת הנערים יוֹדַעְתִּי (ש"א כא ג'), יִדַּעְתָּ השחר מקומו (איוב לח י"ב), וְהוֹדַעְתִּי לך את אשר תעשה (ש"א י ח'), נגזר: 1) שרש יעד (בהפוך האותיות) אשר גם ענינו הוא הכנה והזמנה מבררת, כמו מן המועד אשר יָעֲדוֹ (הודיעו) (ש"ב כ ה'), ואם למשפט מי יוֹעִידֵנִי (יודיעני) (איוב ט י"ט) • 2) שרש עוד המורה על עדות והתראה, כמו וִיְעִדֻהוּ לאמר (מ"א כא י'), הַעִדֹתִי בכם היום (דברים ח י"ט) בהיות כי כל מֵעִיד הוא מוֹדִיעַ ומברר האמת בדבריו, גם כל מתרה הוא מודיע ומיעד העונש הבא עקב החטא.

15

דע כי מסגלות המליצה העברית הוא להשתמש לפעמים

בשם הכולל תחת שם אחד הפרטיים אם הוא קרוב בפסוק אל שם אחר רעהו, אשר יגיד עליו איזה פרטי הוא. עד״מ תחת השם יָרֵחַ יאמר המליץ לפעמים השם מָאוֹר הכולל כל גוף מאיר, אם השם שֶׁמֶשׁ יהיה קרוב אליו בפסוק, כמו אתה הכינות מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ (תהלים עד ט״ז); וכן מצאנו להפך תחת מלת שֶׁמֶשׁ השם אוֹר אשר הוא ג״כ שם כללי לכל גוף מאיר (כמו לעשה אורים גדולים) בעבור אשר קדם שם הירח בפסוק: צַר (סהר) וָאוֹר חשך בעריפיה (ישעיה ה ל׳); וכן יאמר במליצה תחת יד שמאל יד סתם אם השם יָמִין יהיה סמוך אליו בפסוק, כמו, אשר בִּידֵיהֶם זמה וִימִינָם מלאה שחד (תהלים טו י׳), וכאשר העיר החכם ר׳ יואל ברי״ל בבאורו שם, וכן בישעיה (מח י״ג) אַף יָדִי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, המאמר הזה כלו הוא ציור מליצי, המצייר לנו את בורא העולם כבונה נפלא, אשר ברגע אחד יניח את יסוד הבנין בידו השמאלית ישלים את טפחות עליותיו בידו הימנית — והבן!

16

דע! כי העברי ישמיט תמיד פעל האמירה לפני תְּמוּנַת הַהַאֲמָרָה, בבוא פעל אחר לפניה — ובעבור כי חכמי עמי לא דברו עוד מִתְּמוּנוֹת הַמְּלִיצָה (פהטעפיטשע פיגורען) בספריהם; לכן לא אחדל מהביע פה לפניך קורא נעים! מעט מן התמונה הנזכרת, והשתמשותה בספרי הקודש, ואומר:

כי אחת מן התמונות המפארות למאד את דברי המליץ והנמצאת לרוב במליצות ספרי הקודש, היא הנקראת בפי חכמי העמים (prosopopaeia) קראתיה אנכי בלשוננו הַהַאֲמָרָה, והוא

והוא כאשר יתן המליץ אומר מדעתו בפי גוף אחר, על פי המחשבות אשר ישפוט היותן טמונות בלבבו; כי הרעיונות הצפונות בסתרי כליות ולב יוגשמו על ידי הדבור, ועל ידו תפעלנה מאד בנפש האדם בצאתן בעזר מלין מן האין אל ההויה, כמו:

יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ
וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד
עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ:
נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ
וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ. (תהלים ב׳)

הנה לולא חדל המליץ לסור פה מדרך הספור, ולאמר כאשר יאמר המספר: "יתיצבו מלכי ארץ וכו׳ למען נתק את מוסרותיהם" אזי החליש מאד את טעם מליצתו והגריע ערך יפעתה, בהחסיר בדבריו הציור הנעים הזה, המצייר לנו את קהל המון העמים הרוגשים כאלו יהמו ברוגז לבם לנגד עינינו, וכאלו תקיפנו מסבת נוראי ארץ אשר יסעירו את נפשנו בשאון אמרי פחדים המגיעים אל אזנינו לאמר: ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו!

ועל דרך זה נשא בלעם את משלו:

מִן אֲרָם יַנְחֵנִי
בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב
מֵהַרְרֵי קֶדֶם:

לכה

לְכָה אָרָה לִי יַעֲקֹב
וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל (במדבר כג)

לא אמר כאשר יאמר המספר : "מן ארם ינחני בלק מלך מואב וכו' למען אאור לו יעקב„ אך שם בפי בלק דברים נקלבים ונכפלים בדרך שיר, ובזה השלים ערך מליצתו.

ומה רב כח התמונה הזאת! לצייר המדות והתרגשות אשר בנפש האדם, גאוה וענוה, אהבה ושנאה, חדוה ועצבת, אם נוציא אותן מלב נושאיהן ונשימן בפיהם ; כלן תפעלנה מאד בנפש האדם, ותרוממנה ערך המליצה עד להפליא — וישעיה אשר כל מחמדי המליצה משוכלים המה בין אמרי נבואותיו המסולאים מפז, אף הוא הרבה להשתמש בתמונה המפוארה הזאת, על דרך זה ; ומה נמלצו דבריו אשר שם בפי מלך אשור, ברצותו לצייר את גאון לבבו הפורץ כל חוק וגבול.

כִּי אָמַר :
בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי
וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֻנוֹתִי
וְאָסִיר גְּבוּלֹת עַמִּים
וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי
וְאוֹרִיד כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים
וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי
לְחֵיל הָעַמִּים
וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת

כל

כָּל הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי
וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף
וּפֹצֶה פֶּה. וּמְצַפְצֵף. (ישעיה י׳)

וכן כפי מלך בבל:

וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ:
הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה
מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל
אָרִים כִּסְאִי
וְאֵשֵׁב בְּהַר מוֹעֵד
בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן
אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב
אֶדַּמֶּה — לְעֶלְיוֹן. (שם י״ד)

וכן כפי מושלי העם אשר בירושלים:

כִּי אֲמַרְתֶּם:
כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת מָוֶת
וְעִם שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה
שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר
לֹא יְבוֹאֵנוּ
כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ
וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ. (שם כ״ח)

ועל הרוב ישתמש ישעיה בתמונה הזאת, רק על גבוהי רוח, אשר שתו בשמים פיהם, כמו במשלים אשר הזכרתי, ולא יאהבה את אומר בפי אנוש נעוה למען צייר היטב את נגע לבבו ; אבל ירמיה להפך יאהב לתת אמריו בשפתי נכאי לבב, השחים עד לעפר מכובד מלוקותיהם. ואם במליצות ישעיה התמונה הזאת היא כעטרת גאות, אשר יענדו לראשם בני רהב המדברים גדולות בלבבם ; במליצות ירמיה היא כמעטה אבל, אשר יעטו אך שבורי לב ודכאי רוח, המלאים יגונות בקרבם, ובטעם הרה לאנחות. כמו :

שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד :
יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר
כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד
הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה
כִּי אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהָי
כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי
וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ
בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי
כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי. (ירמיה ל"א)

אֲכָלַנִי הֲמָמַנִי
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל
הִצִּיגַנִי כְּלִי רִיק
בְּלָעַנִי כַּתַּנִּין

מלא

מִלֵּא כְרֵשׂוֹ מֵעֲדָנָי — הֱדִיחָנִי

חֲמָסִי וּשְׁאֵרִי עַל בָּבֶל

[תאמר ישבת ציון]

וְדָמִי אֶל יֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים

[תאמר ירושלים]. (שם נ"א)

והמלך שלמה אף הוא בחר הרבה פעמים בתמונה המפוארה הזאת, לשים אותה עדי תפארת אל מליצותיו הנחמדות בספר משלי. כי פעם יתן אומר בפי החטאים המכוננים את חצי לשונם לירות בלב הנער הנחפז בפתיותו ללכת בעקשות מעגלותיהם, מבלי בחון תהלה כי אחריתם דרכי מות (משלי א' י"א — ט"ו); ופעם יציג לעינינו החכמה קוראת דברי מוסר אל כל בני תבל, כאשת חיל אשר תביע תורת חסד אל אזני בניה, למען הצילם מרשת בני תהפוכות החומדים לצודד נפשות תמים צדיקים (שם כ"ב — ל"ג). פעם ישים אמרי דעת על שפתי אב חכם, המטיף משל לשונו דברי מוסר נוזלים כטל על תלמי לב בנו הרך (שם ד' ד' — ה' ז'); ופעם יתן דברי נהי תמרורים בפי בן סורר המתודד על רעותיו אחרי עזבו לאחרים חילו, ואחרי כלות בשרו ושארו, יעש מספד מר על אשר לא שמע לקול מוריו (שם ה' י"ב — ט"ו). פעם ישמיע אל אזנינו מסתר אחת הפנות הנהבלות, קול אשת זנונים המחלקת לשונה להטיף אל לב הנער נופת אמריה, המתוקים לחך כדבש ורכים כשמן, ותוכם חמת תנינים וראש פתנים, המביאים כליון ומות אל חדרי בטן (שם ז' י"ד — כ"א); ופעם ירכיב את התבונה על מרומי קרת, ובראש הומיות יכין מקום אל החכמה, למען תספר שמה באזני מתי חלד, את

יקר

יקר תפארת מעלותיה, המנחילות אושר וחיים אל נפש אוהביה (שם א ד' — ל"ו).

ובכלי פז וכתם אחרי כלות תפארת מעשהו מידי אמן מהיר, יעולף זר ספירים למען הפלות את יפיו ; כן באה שירת דבורה הנחמדת עדויה באחריתה בעדי התמונה המפוארה הזאת מאת המליץ הנשגב. כי המשורר אחרי עברו על כנפי רוחו בשדה המערכה, בין רבבות חללי האויב, ובאהל מבורכת הנשים אשר שמה השודד נפל שדוד והבוגד בו בגדו ; ילך בעוז דמיונו עד חדר יולדת המרשיע, ושמה הוא מליג לפנינו את אם סיסרא מסובבת מאת חכמות רעותיה, היא תודיע במעט דברים את רוב יגונה ודאבת לבה על בנה המתבושש לבוא לביתו, והמאחר על ידי זה את יום גאונה והדרתה, והן מטיפות באמריהן נכי תנחומים אל לבה הנחלה מתוחלת ממושכה.

בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה
וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא
בְּעַד הָאֶשְׁנָב :
מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא ?
מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו ?
חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה
אַף הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ :
הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל
רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר
שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא

שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה
צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל. (שופטים ה׳)

ומי לא יתפלא על חין ערך המשורר הזה ותפארת מעשהו? כי מלבד אשר הציור הזה מאם סיסרא, השופכת את מרי שיחה בחק רעותיה המתיגעות לנחם אותה בהבלי שוא; נעים הוא בעצמו, ומוליד התפעלות רבה בנפש — עוד השכיל המליץ הנשגב הזה לשפוך רוח חן על דבריו, על ידי שתי רעיונות נחמדות אשר ארג בין מסכת אמריו הנעימים, כשני שושני חמד מעלפי עין העבותים בעטרת פרחים. והן:

(1) **השקפת אם סיסרא בעד החלון ויבובה בעד האשנב**, המורים אותנו לדעת, כי פנת החלון הוא המקום אשר בחרה בו כעת מכל חדרי היכלה, והוא המקלוע אשר אותה למושב לה משחר ועד הנשף; כי משם היא נכספה לראות את בנה רגע שובו נולח מקרב, עם המון חיליו האבירים, בטרם ישמע עוד קול רעש פעמי מרכבותיו בשער ביתה, כי רגעי הפחד אשר תפחד על בנה כימי בלהות אל לבה יחשבו, ובזה צייר לנו המשורר את כליון עיניה ודאבון נפשה, יותר מאשר יצוירו על ידי רבבות אמרים.

(2) **מהירת ההשתנות מעצבון לתנחומים בנפש אם סיסרא**, אשר צייר לנו המשורר על ידי שימת דברי תנחומים גם בפיה כמו בפי חכמות רעותיה:

אף היא תשיב אמריה לה

ומה נפלא ציור ההשתנות הפתאומית הזאת! המציירת לנו, איך כל מזמות נפש המרשעת יחדיו נתקו, ואיך מורשי

לבבה

לבבה כללמי חפע בחזיון לילה לרגעים יתחלפו . כי כאניה הנרדפת מעברת גלי הים המתגעשים בשאון הסער, רגע — תעלה שמים, ורגע — תרד תהומות ; כן היא הים תעוף באברת הזיוני תקוה מעמקי מצוקותיה עד רום גאותה, ואיש ישליכוה דמיוני בלהות משמי גאונה עד בור תחתית ; רגע — ימררוה עשתנות פחדים, ורגע — תכין תקותה בלבה ; רגע — ירגיזוה לבא בלהות, ורגע — ימשול עוז בנפשה ; רגע — תחרידה חרדת אלהים וגבהותה לעפר תשח, ורגע — תשחק לחזיוני פחד, ונפשה תעדה גאון. עד בוא הפליט ממחנה סיסרא, ומדקרות השמועה הרעה יורדות מעל לשונו אל חדרי בטנה ; תקותה ובטחונה יפלו חללים מחצי לשונו הדולקים אל לבה כגחלי רתמים, והיא נטבעה לגלח במצולת היגון.

והנך רואה מרוב המשלים אשר הזכרתי, כי העברי ישמיט פעל האמירה לפני ההַאֲמָרָה, בבוא פעל אחר לפניה. כמו :

וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד
עַל יְהוָֹה וְעַל מְשִׁיחוֹ :
(לאמר) נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ
וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ.

ופקולר הזה מרבה עוז המליצה לאחד כידוע למבין.

17

אחד מתנאי הלשון השלמה בכל חלקיה, הוא : כי ימצאו בה משלים המוניים (ספריך ווערטער) רבים, והם מאמרים המורגלים

המורגלים בפי ההמון, למודיים, עלמיים, או אשר יאמרו רק על צד הדמיון. ומאמרים כאלה על פי הרוב אינם מאמרים פשוטים; אך ימצא בהם סגלה אחת או יותר מסגלות המליצה הנשגבה, אשר על ידי כן יוחקו הדברים בלב האדם, והולכים ומתפשטים בפי אנשי האומה מדור לדור.

והנה בספרי הקודש לא מצאנו משלים המוניים כאלה כי אם מעט מזעיר, (כי משלי שלמה אינם ממין זה), והסרונם הוא חסרון גדול בלשון. ולהעתיקם מלשון אל לשון גם זה אי אפשר; בהיות כי הם נתחלפים מאומה לאומה, כפי התחלפות דרכי לשונה ודרכי נמוסיה והנהגותיה, כאשר ידע כל משכיל בלשונות. וגם רבים מהמה מיוסדים על קורות פרטיות אשר קרו באומה בזמן מן הזמנים, עד"מ מקרה היות שאול מתנבא בין להקת בני הנביאים, היה אחרי כן למשל בפי האומה הישראלית לאמר על כל איש המתפאר במעלה אשר לא נודע היותה בו עד הנה: הגם שאול בַּנְּבִיאִים? ומזה תקיש על הדומים לו.

אבל נוכל להשלים את החסרון הזה בלשוננו הקדושה, מספרי התלמוד; אשר ימצאו. בהמה משלים רבים כאלה, נעימים מצד צחות הלשון, ונשגבים מצד סגלות המליצה. עד"מ **לא לחנם הלך הזרזיר אצל העורב** (ב"ק פרק ח'), אשר ילמדנו, כי כאשר נראה לפנינו איש אשר לא ידענו הנהגתו עד הנה הטובה היא אם רעה, אמנם הוא דבק ברשע ומתחבר אליו כֵּרֵעַ, אזי גם הוא יהיה כאחד הרשעים בעינינו — **נכנס יין יצא סוד** (סנהדרין פרק ד') — **עַשֵּׂר בַּעֲבוּר שֶׁתִּתְעַשֵּׁר** (תענית פרק ט'), מיעץ אותנו לחונן עניים ברכושנו, ובגלל זה יבורכו כל מעשי ידינו — **מעשיך יקרבוך**

ומעשיך

ומעשיך ירחקוך (עדיות פרק ה') — **מי שלא טרח בערב שבת, מאין הוא יאכל בשבת?** (ע"ז פ' א'), יאמר על כל המיון מאיש אשר לא טרח בעת העבודה, ומבקש להתענג בעת אשר יתעדן החרוץ מיגיע כפו — **עשה מעשה זמרי, ומבקש שכר כפנחס?** (סוטה פרק ג'). וכהנה רבים המפוזרים ומפורדים בספרי התלמוד; ועל מחברי ספרי השרשים לאסוף כל המשלים האלה, ולהכניס כל אחד תחת שרש המלה אשר היא היותר חשובה בדברי המשל, וכאשר עשו חכמי העמים בלשונותיהם.

18

א) מה היא לשון המשנה? ומאין תוצאותיה?

דע! כי לשון המשנה לא היתה לשון העם בארץ ישראל בזמן בית שני, כאשר חשבו מקצת חכמי עמנו (עיין רמב"ם פירוש המשנה תרומות פרק א' משנה א'), כי המון בני ישראל היו משתמשים כל ימי בית שני רק בלשון ארמית אשר העלו עמם מבבל, וכאשר יעידו על זה תרגומי אונקלוס ב) ובן עוזיאל, אשר נוסדו לפני חרבן הבית למען הבין לעם ה' את חקי אלהים ואת תורותיו; וכן במשנה עצמה כאשר ידובר מלשון כתבי ההמון, יהיה זה תמיד לשון ארמי, כמו: **לא כתב לה אם תשתבאי אפרקינך ואותבינך לי לאנתו וכו'**; וכן: **את תהא יתבא בביתי, ומתזנא מנכסי כל ימי מיגר ארמלותך בביתי וכו', כך היו אנשי ירושלים כותבין** (כתובות פרק ד'); וכן **לא את הבור ולא את הדות אע"פ שכתב לו עומקא ורומא** (ב"ב פרק ד'); וזה ג"כ לאות כי המון העם לא היו מבינים אז רק בלשון ארמי, על כן כתבו גם כן כתביהם בלשון זה אשר הבינו הכל כגדול כקטון, כאיש כאשה.

אבל בעלי המשנה אשר היו תופשי התורה בקרב העם, ומכירים בשפת עבר, רצו להורות גם כן הלכותיהם ודיניהם בלשון תפארת אשר מעלה מקודש בקרב האומה. אמנם בהיות לשון ארמית הקרובה ללשון עבר שגורה בפיהם למאד; כי גם הם היו מדברים ארמית בדברי חול כשאר העם, על כן לא נשאר לשונם על טהרת לשון עבר ג); כי לפעמים העלו בדבריהם מלות

ארמיות

ארמיות (אף במקום שלשון עבר היתה מספקת להם), ונתנו להן תמונה עברית על פי דקדוק לשון עבר, כאלו ממולא שפת עבר יצאו; ולפעמים נתנו אל המלות העבריות גם כן תמונה ארמית ע"פ דקדוק לשון ארמי; ולפעמים הרכיבו האותיות או התנועות הבאות באחת מן המלות על פי דקדוק העברי, עם האותיות או התנועות הראויות לבוא על פי דקדוק הארמי — ולא ארכו ימי שקט הבית השני, אשר רוב התלמידים היו מכירים עוד בטיב שפת עבר, ותופשי התורה בקרב עם ישראל לא היו מלמדים עוד תורתם בלשון ארמי, כאשר עשו אחרי כן בעלי הגמרא; אזי התהוה ברבות הימים מהרכבת לשון עברי וארמי, לשון חדשה מושלמת בכל חלקיה, כאשר התהוה זה אלף שנה לשון חדשה, מהרכבת לשון רומי עם לשון עם גַאללִיַא; כי כאשר התפשט העם הנזכר על ארצות הרומיים, ויתערבו עמהם, אזי רבים מהמה החלו לבטא מלות לשונם על פי הברה הרומיית ועל פי דקדוק לשון רומי, ולהפך רבים מהרומיים החלו לבטא מלות לשונם על פי הברת ודקדוק לשון עם גַאללִיַא, ומזה יצאה לשון איטַלקי המפורסמת בצחותה ובנעימותה עד למאוד. אמנם אחרי חורבן בית שני, ואחרי מות רבי ובניו, אשר שפת עבר הלכה הלוך ודלה, ולא נודעה כי אם לאחד בעיר ולשנים במשפחה, וחדלה תורת מורי ישראל מלהאמר עוד בלשון המשנה, אזי חדלה גם כן השתלמות הלשון הזאת; כיונק העולה מבין מטעי שדה, יקטף באבו בטרם החל עוד לציץ ציץ ולהפריח פרח, וכאשר אודיעך פה בקצרה.

אמנם המלות הארמיות אשר באו בדברי המשנה בתמונה עברית, הן רבות מאד, כמו השם אִילָן אשר יגזור

בעל

בעל המסנה מסס ארמי אִילָנָא ד) תחת הסס עֵץ בעברי; הסס דָקֶל מן ארמית דִקְלָא תחת תָּמָר בעברי; התואר אֶמְצָעִי מן ארמית מְצִיעָא תחת תִּיכוֹן בעברי ה); הסס מָמוֹן מן ארמית מָמוֹנָא תחת כֶּסֶף בעברי, (ולפעמים יכנה בעל המסנה הכסף בסס מָעוֹת, על סם מטבעות קטנות אסר נקראו בלסון ארמי מָעִין, ובלסון הקודס תקרא המטבע הזאת גֵּרָה כי תרגוס עֶשְׂרִים גֵּרָה, עַסְרִין מָעִין, וכאסר יסתמס האיטלקי על הסס כֶּסֶף בכלל בסס **danari** או **quatrini** אסר הן מטבעות קטנות ידועות בארצו). הפעל נָטֹל מן ארמית מְטַל תחת לָקַח בעברי ו); הפעל תָּבוֹעַ מן ארמית מְתַבַּע תחת בִּקֵּשׁ בעברי ז) — וכמוהן רבו מאד בדברי המסנה כן בסמות כן בפעלים.

ובן יתאר בעל המסנה לפעמים המלות העבריות בתמונה ארמית, כמו תחת יו"ד מ"ם ברבוי זכר, יאמר בעל המסנה ע"פ הרוב יו"ד נו"ן, כמו בּוֹנִין מוֹסִיפִין גְּבוּלִין גִּידִין חִטִּין שְׂעוֹרִין ח), והוא על פי דקדוק ארמית; וכן יסנה על פי הרוב סרסי נל"א לנל"ה ט), כמו קוֹרִין מְצוּיָה בְּרִיָּה, מן הסרסים קרא מצא ברא, וזה גם כן על דרך לסון ארמית.

וכן יכתוב בעל המסנה הרבה פעמים סמ"ך תחת סין סמאלי במלות העבריות, כמו סִיד מְאוֹרָסָה סוֹחֲטִין תחת שִׂיד מְאוֹרָשָׂה שׂוֹחֲטִים; וכאסר יכתוב הארמי המלות עַסְרִין בִּסְרָא בוּסְמָא בסמ"ך, והן תחת המלות עֶשְׂרִים בָּשָׂר בֹּשֶׂם בעברית י).

ומדרך לסון ארמי הוא להכניס בין אותיות סרסי הפעל

האות

האות הנוסף בשמות לסימן המסקל, כמו יִתְמַסְכֵּן נִתְרוֹקֵן מן השמות מִסְכֵּן רֵיקָנוּ; וכן יעשה גם כן בעל המשנה, כמו הפעלים תּוֹרְמִין מַתְחִילִין מַתְרִיעִין הנגזרים מן השמות תְּרוּמָה תְּחִלָּה תְּרוּעָה יא).

ולפעמים יניח בעל המשנה דקדוק העברי כמו שהוא באחת מן המלות, אבל יחליף אות אחת באות אחרת ממלה ארמית השוה בהוראתה אל המלה העברית, כמו תחת בְּמוֹהוּ יאמר בעל המשנה במותו, בהחליפו הה"א לפני אות הכנוי בתיו הבאה במלה ארמית כותיה גם כן לפני אותיות הכנוי יב).

ולפעמים ירכיב בעל המשנה דקדוק העברי עם דקדוק הארמי באחת מן המלות, כמו בבנין נפעל הרבה פעמים. כי ידוע כי סימן הנפעל בעברי הוא נו"ן לפני פ"א הפעל, והארמי ישתמש בסימן ההתפעל תחת בנין נפעל, כמו נִטְמֵאת הוא בארמית אִסְתָּאֲבַת, נִמְנַע אִתְמְנַע, יֵאָמֵר יִתְאֲמַר, יֵאָסֵף יִתְכַּנֵּשׁ; ובעל לשון המשנה ירכיב שני הסימנים האלה וישתמש על פי הרוב בסימן נִתְפָּעֵל תחת בנין נפעל בעברי, כמו נִתְפַּצְּעוּ הָאֱגוֹזִים, נִתְפָּרְדָה הַחֲבִילָה, תחת נִפְצְעוּ נִפְרְדָה יג).

סימן מקור הקל בארמית הוא מ"ם נוספת לפני פ"א הפעל, כן בשלמים כן בנחים, כמו מֶעְבַּד מִכְנַשׁ מִתַּב; ובחסרי פ"א נו"ן ונחי פ"א יו"ד יאמר הארמי עד"מ בהוספת למ"ד בכל"ס לפני המקור: לְמִסַּר לְמִפַּק, לְמֵירַת לְמֵיתַב, מן נפק נסר, ירת יתב. וכאשר תשמיט המ"ם הנוספת מלפני אותיות השרש במקור, ותשוה אותו בזה אל לשון עבר

אשר לא תטיל מ"ם נוספת במקור הקל, אזי תאמר לְטַר לְפַק לֵירַת לֵיתַב; ובתמונה הזאת ישתמש בעל לשון המשנה במקור עם למ"ד משרשי לשון עבר אשר הם מחסרי פ"א נו"ן ונחי פ"א יו"ד, ויאמר עד"מ לְגַּשׁ לְטַּע לֵירַשׁ לֵיצֵא יד) תחת לָגֶשֶׁת לָטַעַת לָשֶׁבֶת לָצֵאת על פי דקדוק העברי.

סימן רבוי נקבה בלשון ארמי הוא קמ"ץ בלמ"ד הפעל מושך אל"ף בכחו, כמו מן תֻּשְׁבַּחְתָּא הרבוי תֻּשְׁבְּחָתָא, מן גְּבוּרְתָּא גְּבוּרָתָא, ובלשון עבר הוא וי"ו תי"ו אחרי למ"ד הפעל כידוע, ובעל לשון המשנה ירכיב לפעמים שני סימני הרבוי יחד, באמרו עד"מ מֶרְחֲצָאוֹת פַּרְסָאוֹת שֶׁבְבָאוֹת.

ידוע כי מלבד התחלפות קריאת הדברים בלשונות שונות מצד הומר המלות, ר"ל מצד הבנין המורכבת מאותיות והנועות; גם מצד צורתן, ר"ל מצד טעם הראשי אשר יניע את מניח הלשון לכנות דבר אחד במלה זאת ולא באחרת; נוטות הלשונות בדרכיהן אחד זו מזו. כי בעל מניח לשון זאת יכנה את הדבר על פי מושג זה; ובעל מניח לשון אחרת יכנהו על פי מושג אחר, עד"מ הגרת מי נהר מִמקום גבוה למקום נמוך יקרא בעל לשון הקודש מַשָּׁק (ישעיה לג ד') (ע' פירוש רש"י שם) משרש שקק שענינו התנועה, והאשכנזי יכנה (וואססערפאלל) על שם הנפילה מפעל (פאללען). הנך רואה כי העברי יבחר בשם הזה על פי הפעלה אשר הפעל הגרת המים במורד בחוש השמע, והאשכנזי יבחר בשם האחר, על פי הפעלה אשר תפעל ההגרה הנזכרת בחוש הראיה; והנה אם תרצה לכנות ההגרה ההיא בלשון עבר בשם מַפַּל מַיִם, על שם הנפילה, כאשר יכנה האשכנזי, שוב לא תהיה הקריאה הזאת עברית, אף כי המלות הן מלשון

עבר, בהיות כי העברי יכנה את העלם הזה על פי מציג אחר כאשר ראית.

והנה כזה עשה בעל המשנה הרבה פעמים. כי בדברים רבים יבחר הקריאה הארמית תחת הקריאה העברית, אך תחת המלות הארמיות ישתמש הוא במלות עבריות, עד"מ הבית אשר יתאסף שם קהל העם להתפלל, יקרא בלשון הקודש בֵּית תְּפִלָּה (ישעיה נו ז') על שם תכלית האסיפה אשר היא להתפלל, אבל הארמי יקראהו בֵּי כְּנִשְׁתָּא על שם האסיפה עצמה (כי כנש בארמית כמו כנס בעברית); ובעל לשון המשנה יבחר בקריאה הארמית ויעתיקנה ללשון עבר במלות עבריות בֵּית הַכְּנֶסֶת · וכן יאמר על עלם המוכשר לדבר מה רָאוּי כמו רָאוּי לִשְׁתִיָּה טו) והוא גם כן על פי לשון ארמית, כי הארמי יאמר על ענין זה חֲזֵי, כמו חֲזֵי לְמִשְׁתֵּי, והוראת שרש ראה בלשון עבר, כהוראת שרש חזה בלשון ארמי. וכן יאמר על דבר הרגיל מָצוּי תחת אשר הארמי יאמר שְׁכִיחַ, כמו רוּחַ מְצוּיָה תחת זִיקָא שְׁכִיחָא, כי הוראת שרש מצא בעברי כהוראת שרש שכח בארמי, דוק והשכל. וכן יאמר תחת מלת לְבַד חוּץ *) כי הארמי יאמר בַּר תחת לְבַד בעברי, והוראת מלת בַּר בלשון ארמי כהוראת מלת חוּץ בלשון עברי, כמו מִחוּץ לַמַּחֲנֶה, מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא טז). וכן ישתמש בעל המשנה במלת יָפֶה תחת טוֹב, כמו יָפֶה עָשִׂיתָ תחת טוֹב עָשִׂיתָ, והוא על דרך לשון ארמי אשר יכנה הטוב בשם יפה כמו מִלְּבִי

יספר

*) וימצא גם פעם אחת בספר קהלת, ומי יחוש חוץ יז) ממני (קהלת ב כ"ה), וימצאו בספר הזה עוד הרבה דרכי הדבור, אשר אינם על ספרת לשון עבר, והטעם ידוע למשכילי עם.

יִשְׁפַּר עֲלָךְ (דניאל ד כ"ד) ר"ל עֲצָתִי תִּיטַב בְּעֵינֶיךָ, הפך העברי אשר יכנה היפה בשם טוב, כמו: ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טֹבֹת הנה (בראשית ו ב') — והבן!

ולפעמים יגזור בעל המשנה מלות חדשות מן המלות הארמיות, בהחליפו אחת מאותיות המלה הפך מנהג החלוף אשר מלשון עברי ללשון ארמי, עד"מ מנהג לשון ארמי הוא להחליף האדי"ק במלות העבריות בקו"ף, כמו תחת אֶרֶץ יאמר הארמי אַרְקָא, וכן תחת הפעל פצל יאמר קלף בחליף והפוך; ובהפך זה יגזור בעל המשנה השם רְצוּעָה ממלה ארמית עַרְקְתָא. וכן הוא מדרך לשון ארמי, להחליף הזיי"ן במלות העבריות בדלי"ת כמו תחת זָכָר יאמר הארמי דִּכְרָא; ולהפך יגזור בעל המשנה הפעל חזר מפעל ארמי הדר יח) בהחליפו גם הה"א בחי"ת כנהוג *).

וימצאו גם מלות עבריות חדשות בלשון המשנה הנגזרים מן השרשים הנמצאים בספרי הקודש, כמו הפעל חָפַן אשר יגזור משם חָפְנַיִם, השם מַחַק אשר יגזור מפעל מָחַק להורות על הכלי המשוה פני המדה במחיקה · וכהנה רבים המועילים להרחבת הלשון.

*) וראוי שתדע כי תרגום יונתן בן עוזיאל איננו על טהרת לשון ארמי כתרגום אונקלוס, כי לפעמים יבחר הוא במלות לשון התנאים, וישתמש בהן כמלות ארמיות בתתו להן המונח ארמית, גם הרבה מלות יוניות ורומיות ימצאו בלשונו.

פראג בחדש אלול תקע"ב לפ"ק

הערות ונוספות על ספר שיחה בעולם הנשמות

א] אמר אד"ם הכהן, בטרם יבואו המשכילים הקוראים לספר זה לקרוא ולהבין דברי החכם המחבר ז"ל, המפקד לבאר הבנינים הכבדים והנוספים (פיעל והפעיל) למשמרותיהם בפקודתם, להורות ביד מי מהם יצא כל פעל קל וראשי, בתוצאותיו למיניהו, ומי אשר יצא ביד שניהם גם יחד, ומי הוא אשר הנוסף ידמה לו או יבוא במקומו; מבלי אשר יביט בכל תורותיו אלה אם הפעלים המה מן העומדים או מן היוצאים. ראיתי אני כי טוב להקדים ולהורות מה הוא דבר העמידה והיציאה בפעלים, ומה בין יציאת הפעלים העומדים בקל ויוצאים בכבד או בנוסף, ובין היציאה אשר לפעלים היוצאים כן מתחלה בבנין הקל; ומה בין יציאת היוצאים האלה בקל, ליציאתם המה עוד לשלישי או לב' פעולים בבנינים שאחריו. ומבלי אביט ג"כ להבדיל בכל אלה בין הכבד ובין הנוסף אשר זה עבודת המחבר • ואשאל ואומר: א) אחר כי מצאנו כי כמעט כל הפעלים העומדים בקל יהפכו גם ליוצאים (כפי לשון כל המדקדקים) כבוא עליהם או הכבד או הנוסף, ואם המה אז יוצאים(כדבריהם) כמו כל הפעלים יוצאי הק', ונאמר כי כלה בכבד יוצא כמו גמר בקל, וצדק בנוסף יוצא כמו כתת בקל; ואם כלה וצדק עומדים בקל, המה עתה יוצאים בטבע כמו גמר וכתת, א"כ מי הוא זה אשר יעמידם בקל, אחר כי בטבעם הוא גם לצאת, כפי שנראם בבנינים זולתו, ואף כי לפי הנראה אשר כמה מן העומדים בקל או בכבד או בנוסף יהיו גם הם יוצאים לפעמים באותו בנין עצמו וכמו שאזכור מעט מהם להלן; וגם מי הוא זה א"כ אשר לא נתן גם לפעלים היוצאים בקל להיות עומדים, ויצאו גם המה בבנינים שאחריו (או גם בו בעצמו) כאשר יעשו עומדי הקל. ובמה יחזק טבע היוצאים לבל יוכלו עמוד בקל, מטבע העומדים אשר יוכלון גם לצאת בכל הבנינים כאשר עינינו רואות מן הבנינים הפעולים ומיחס הפעול מלת את ומן הכנוים הנספחים אליהם (כי מיתושי בכל"ס אין להוכיח את צאתם,

כי המה יבואו גם בעומדים תמיד). ואם נאמר כי באמת הפעולה יוצאת
היא גם בעמדה, רק כי אז ישנה הפועל בעצמותו, א"כ הוא הוא המתפעל
כי מה עוד יבדיל ביניהם? ב) גם הפעלים היוצאים בקל לשני, אשר יש
בכל המונם רק מעט אשר יצאו בכבד או בנוסף או גם בקל לשלישי (כאשר
אערכם כלם להלן) מה זה אשר עצור עצר בעד היוצאים כלם לבלתי יצאו
בבנינים אלה לשלישי, כאשר גם יצאו כמעט כל העומדים לשני בכל הבנינים,
והלוא נקל הוא ליוצא לצאת עוד הלאה מעט, מהנוע ולנוד העומד והנח
במקומו תחתיו, ולמה זה בעברם (היוצאים לנ') על יד מונה לא יגיע מספרם
לעשירית מספר העומדים בקל ויוצאים הם אח"ז לשני, אף כי לא לעשירים
מספר כל היוצאים לשני גם בקל, אשר רבו הם על העומדים. והלוא כאיש
אשר הוא המוציא לשלישי פעל האכילה בתתו לחם להוכל, הלוא הוא יהיה גם
מוציא לשלישי פעלי החרישה הזריעה הנטיעה והבניה, בתתו לאיש, חלקת
שדה, מחרישה, זרע, וארן, ועצים, לחרוש לו ולזרוע וגם לנטוע וגם לבנות
לו שם בית, ולמה זה לא יבואו גם הפעלים: מחריש מזריע מטיע ומבנה,
להורות כי זה ראובן הנותן אלה לשמעון סבב שיהיה שמעון חורש וזרע
נוטע ובונה, וכמו מאכיל וכל חבריו, והננו רואים הפך כל זה, כי ימצאו
פעלים אלה יוצאי הקל גם בכבד וגם בנוסף, והנם נשארים בכלם יוצאים
לשני כבתחלתם, ולא אחד בהם יוציאם לשלישי, כמו בוקע מבקע מבקיע,
נוסך מנסך מסיך, שולח משלח משליח, צומת מצמת מצמית, ושרים גם ישירו
כמשוררים, ויבדלו רק בחזקת הפעולה וכדומה; או למה לא יצאו לשלישי,
גם העומדים אשר באחד הבנינים כבר יצאו לשני, כאשר יצאו לנ' קצת היוצאים
לשני מתחלה, ולמה לא נמצא כזה אף באחד מהם, ואף הבנין הבא אחר
הבנין אשר בו יצא כבר העומד לשני, לא יגיעהו עוד מן השני והלאה, כמו
שנראה כי האביד כמאבד, והוגענו כמיגעים, וכמכעיסים כעסוני, וכהאר
כמארר, והפנו ערף כמפני הבית, וישכינו כמשכנים, והמשכיר כמשכר,
והמשתית כמשנות, ורבים דומיהם. או למה זה לא יצאו היוצאים לשלישי,
גם לרביעי ולחמישי, כמו שאומר כי יעקב הנותן לחם לראובן להאכילו
לשמעון, הוא ג"כ מאכיל ונאמר גם עליו האכיל את ראובן, ולבן אשר נתן
כספו ליעקב לקנות הלחם ולעשות זאת הוא המאכיל גם את יעקב. וכמו שנאמר

בבנין הפעיל אחד: ומביני מדע, ומבינים את העם, זה יוצא לב׳ וזה לג׳. או שיתן על השרש אות אחרת להורות יציאה רחוקה כזו. או במקום אשר כבר יצאה הפעולה לשלישי בכבד כמו מלמד, למה זה לא יבוא מלמיד בנוסף להוציאו לרביעי, ויורה כי נתן לראובן את בנו ללמדו תורה. וכל הדומה לזה.

והנה לפרוש דעת בעל הלשון בכל אלה הנני לכנוס ולבוא במקום צר כזה דבר אשר ימלאהו ספר שלם, ואולי לקוראי ספר זה יהיה גם זה המעט להם למדי, וחכם ישמע ויוסיף דעת להשלים את כל הנשאר עוד עמדי. ואומר: כל הפעלים גם העומדים וגם היוצאים, הנם כן בטבעם ובתולדתם כאשר המה, ולא יד כל לשון תשלט בהם להפכם ולהחליף דרכם (לבד ממעט מזער הנוטים כה וכה, אשר אותם השו הלשונות אשה כחפצה. ובלשוננו יש אשר לא נכרו עדנה למי מהם המה) והנה הפעלים העומדים לא יהפכו טבעם לעולם, שתהי׳ פעולתם השרשית (הפעולה אשר השרש יורה עליה) יוצאת לגוף שני חוץ מן הפועל אותה, אחר כי טבעה הוא לבלתי התחלק בין שני גופים פועל ופעול, כ״א לעמוד בגוף אחד אשר הוא גם הפועל גם הפעול, ואין כח ביד הכבד או הנוסף (ואם יהיו עוד בנינים כהמה אלף פעמים) לברוא חדשה בארץ לתת לפועליהם גופים מקבלי הפעולה, כמו לפועל השוכב והיושב, הישן והער, החזק והרפה, החולה והחולם, החי והמת, הנלם והקם. ואשר נראו אלינו בפעלים האלה שני גופים כבואם בכבד או בנוסף או בשניהם, לא בריאה נבראה פה גוף מקבל הפעולה המאוחר לפועל, ולא שנחלקה פעולה השרשית לשנים, מה שהוא נמנע כיש מאין, כ״א שנוסף פה גוף מוקדם, אשר הוא אמנם לא יהיה לו כל חלק ונחלה בתוך הפעולה השרשית והוא לא יעשה בה דבר, רק שהוא הגורם והמסבב, העוזר או המכרית את הפועל העצמי הפועל פעולה השרשית בקל, לעשות פעולתו זו העומדת כקדם, ולהיות הוא לבדו גם עתה הפועל והפעול בה כבתחלה, ולא נעשה מעולם הפעולה העומדת ליוצאת (מה שהוא נמנע) כ״א שנוספה פה פעולה חדשה (ומרכבת בפעולה השרשית) שהיא הוצאת פעולה השרשית, ובפעולה זו החדשה, יהיה הגוף המוקדם הנוסף המוציא הוא הפועל, והפעול הוא המקבל פעולת ההוצאה והוא גם הוא הפועל והפעול בפעולה השרשית כפי טבעה אשר גם עתה היא עומדת על עמדה בגוף אחד כעמדה כן בשרש הולדה.

והמשכיב והמושיב, המישן והמעיר, המחזק והמרפה, המחלה והמחלים, המחיה והממית, המגלה והמקים, לא עשה ולא חל בו דבר מן הפעולות השרשיות האלה בעת העשותם עתה, כ"א שהוא הוציאם בגוף הפועל אותם המקבל רק פעולת ההוצאה הלזו, ואשר על כן נקרא זה המקבל מושכב מושב וכו' בבנינים שלא נזכר שם פועלם בבחינת קבלת הפעולה החדשה שהיא ההוצאה, אבל עודנו נקרא גם שוכב יושב ישן ער וכו' בבנין הקל הפועל בבחינת הפעולה השרשית אשר הוא הפועל בה גם בהוציא אותם בו אחר זולתו, כמו בהיותו הוא לבדו הפועל אותה מעצמו. ואם כן כל המון הפעולות העומדות אשר יהפכו גם ליוצאות ולנעשות ע"י שני גופים אינן גם הן פעולות יוצאות (כאשר יקראום המדק') כ"א פעולות מוצאות ע"י מוציאן; ויען אשר ביד הלשון להרחיב גבולה ולמלא מלות יחידות החלות והרומזות על שני גופים, והם הפעלים היוצאים בטבע גם מתחלתם (הנזכרים להלן) מצאה לאל ידה לעשות כן גם בפעלים העומדים בטבעם בגוף אחד, ולאסוף גם בהם לפעמים עוד גוף שני, המוציא הפעולה בגוף הפועל ולכלול גם אותו בשרש הפעל העומד עצמו ובבנינים אשר זולת הקל; ויש אשר התירה את ידה לאסוף את הגוף השני המוציא גם לתוך בנין הקל, וקל כזה הוא עומד ומוציא, לא עומד ויוצא כדברי המדק' אשר זה נמנע הוא. וזה לך האות, כי בכל הקלים האלה, תמצא כי הפועלים הם רק פועלי ההוצאה, והמקבלים הם פועלי השרשים, ומקבלי ההוצאה. והא לך איזו מהם: נשה לך — נשה את מנך (שים את מנך לנושה), יערוך לה' — תערכו לו, תמוג ארץ — ותמוגגו. דבק — הדבקני. ויחלש — ויחלוש. גדל — גדלני. דומה דודי — דמיתי בת ציון. פנה דודך — פנו אלי ערף. ולא דמו — ודמיתי אמך. הפך לבן — הפך ים. שמטו הבקר — תשמטנה. תקצר — לא תקצור (לשום בצמחים קצרים) הלמו — הלמוני (שמוני הולם שומד כעקבי סוס —) תם — תמי אותם. וכן תמצא בהם פעלים אשר יעמדו עוד גם בכבד ויש אשר גם בנוסף, ויהיו גם מוצאים בהם עצמם כמו יעופף — בעופפי חרבי. הלכו בו — ערום הלכו. יחל ישראל — יחלתני. ושעשע יונק — ישעשעו נפשי. הוגית אפרים — להוגותה. תחרישי — מתים יחרישו. והשקט — והוא ישקיט. יעשיר איש — יעשרנו המלך. לא הרחיקו — כי הרחקתים.

בשירה והקילה — ויעירני . ולא הבאים — יבאים יניע . התאיתי —
מחאים לכל העם . משמים — השימותי . והנה נמצאו עוד משם פעלים
עומדים הנראים כי יהפכו גם ליוצאים באמת ולא למוצאים , ויעיד גם מה
שהפועל בהם הוא הפועל פעולה הגרשית העומדת (לא שיוציאה בזולתו) ויש
להם גם מקבל פעולה זו הגרשית מהם , אשר הוא רק הנפעל בפעולה זו
הגרשית , ואלה הם : אשר דרך בה — דרך קשתו . חמק עבר — עבר
יין . חלף הלך — וחלפה רקתו . חלה ויחזק — חלה את חליו , את רגליו .
חוכי לו — חכה את איוב . שכל דוד , השכלתי — ישכילו זאת . ואם
אמנם כי מעוטם זה לעומת כל ההמון הרב מאד השומרים את חקם ולא יצאו
לאחר כ"א שיהיו לפעמים מוצאים וגם או על עמדם יעמודו , אין בכחו
להחשיך אור האמת , וכאשר כן הוא בכל חקי הלשון כנודע . אבל בשום לב
יראה המבין כי בפעל, דרך, עבר, חלף,באו אלה היוצאים להוראה אחרת, כי
דרך בה יורה לכת בשתי רגליו לפניו בצעדים חליפות ככל חבריו הרבים ,
ודרך קשתו וחבריו יורו רק על רמוס הרגל תחתיה לבוסם את זולתו או לסחוט
ולזור מה מקרבו וכדומה. וכן חמק עבר, וחלף הלך, יורו ככל חבריהם זה על
העתקו ממקומו לעבר אחד וזה על החליפו חיש את מקומו , ועברו יין וחלפה
רקתו יורו כחבריהם זה על השלימו מעבר איזה מקום כלו מקצה אל קצה ,
וע"כ יהיו פעוליו רק מקומות מים ערים ומחוזות ידועות(אוה"ש ש' עבר בקל
והפעיל) אבל בהוראה א' הפעולים שם הם רק חלקי מקום ושונים תמיד ובני
בלי שם ולא יוכלו להתחשב לעצמים מיוחדים לחול עליהם יחס הפעול את
או כנוי והבן , וזה על החליפו מקומו דרך איזה גוף . ואם כן כמה ככל
השרשים , אשר גם יעמדו וגם יצאו ואף בבנין אחד אבל בהוראות שונות
אשר זה יתכן מאד להחשבם אז בהוראותם השונות כשני שרשים שונים.(והיות
ש' אחד נמנע להיות עומד וגם יוצא הוא רק בהוראה אחת כמובן) וכמו :
וחפרה הלבנה — וחופר גומץ . והשיבה חורפי — עליו תחרף . יחלמו
בניהם — יחלמו חלום . ואל יחרש — חורשי און . חלקו מחמאות —
חלק אחז את . רוחי זרה — ויזר את . ורבים דומיהם . וכן מה שבא חלה
את חליו מובן שהוא כמו מחליו וכפי' הרד"ק על חלה את רגליו וכאשר
מכרחים אנו לפרש כן זרים רבים (תל"ע § ש:א) לבד מאשר נוכל לפרש את

השני כמוליא ולא יוצא (הנמצא גם בעומדים וכאמור) כי אולי הודיעני הכתוב כי
הוא סבב שתחלינה רגליו, וחלה חל גם על חלק גוף כמ"ש תחלה לב. ומלת חוכי
יען כי אין קל שני לו במקרא טוב לעשותו גם הוא יוצא לבל יצא מטבעו בכבד
והלמ"ד כמו את ככל דומיו הרבים וגם במלת לו, כמו שחת לו. אבל כפי
הנראה מכל הכבד יהיה גם הכה את איוב עומד. ואת איוב כמו אל וכרוב
יחוסי זה הספר המחלפים, וכמו והראה את הכהן, ולא נשאר כ"א ש' שכל,
אשר גם המעט הנראים בו כעומדים הם יוצאים באמת ויובנו בחסרון הפעול
הרבים כן וכנודע, אף כי בשרש זה שלא יזכיר בו הפעול במקום שהכונה
על כל מעשי ועל כל דרכי הפועל וכמו במגלית עיין והבן זה ועיין אוה"ש
ש' שכל וש' צלח.

והנה כל זה עשתה לשוננו כמעט בכל הפעלים העומדים, לאסוף (לעת
הצרך) אל תוך הבנינים הפועלים הוראת הוצאת הפעולה ואל תוך הבנינים
הפעולים (או הכנוים או מלת את עם שם הנגדי), הוראת קבלת ההוצאה וגם
עשות פעולה השרשית, וזה יען כי כבר הוכנו בידה כל הכלים האלה לפעלים
היוצאים בטבע לשני גופים (או בהרגל הנמצאים מעולם כלשון המחבר להלן)
אשר למענם נעשו, כי לא יסופרו ולא ידובר בם מבלעדיהם, כאשר כן גם
לא יעמדו לעולם, ותמצא לה מקום לשרת בם גם בעומדים באסוף עליהם גם
הוראת הוצאתם, ולא הניחתם ריקים כל עוד שיש בכחה למלאותם, ולהרבות
הוראות ענינים בשרש א' כדרכה בקדש, וגם השותה בזה מדת העומדים
למדת היוצאים, להשתרע כמוהם על ב' גופים, אבל לא התירה ידה עוד
לאסוף עוד מוליא שני בבנין מאוחר אם נמצא כבר בבנין הקודם מוליא ראשון
כמו שהאמר ויהפך את רכבו את ידו, בבנין כבד, תחת אמרה ויאמר לרכבו
הפוך ידך ויהיה הרכב מוליא ראשון ואחר מוליא שני (בסדר הבנינים) ותאמר
אל המרבין בעוף אם על ביציה לחמם כי הוא מחם את העוף, והנותן חרב
ביד איש למותת אויבו הוא ממית את האיש ההורגו, והנותן שמן לעבדו
לדשן בו ראש בנו הוא מדשן את העבד, ויהושע החיה את המרגלים בצוותו
אותם לחיות את רחב, והנותן את בנו לחכם למען יחכמהו הוא מחכים את
החכם, והאומר הכלני לא יצריך לומר הרף ממני והכלה את פלוני, והנה
לא מצאנו כל דומה לזה, יען כי אין כח עוד ביד פעל אחד לפרוש כנפיו על

גופים יותר משנים אשר גם זה לא היה, לו לא אכפו עליו הפעלים היוצאים אשר לא ימעטו מהיות משנים , כי אם ירבו הגופים בפעלים לפי רוב סבבות אין לדבר סוף כאשר אין קץ לחרוזי המסבבים והמסובבים .

והנה ישאלני השואל ויאמר : הן אמנם הבינותי עתה כי גם הפעלים אשר יקראו המדקדקים יוצאים לשלישי בפעלים היוצאים , המה ג"כ אינם יוצאים לשלישי כ"א שהם מוציאים , ואין יוצא נמצא אחר הפעל השרשי אם עומד ואם יוצא, כי כמו שנמנע הוא לעומדים לצאת , כן הוא נמנע ליוצאים לצאת הפעל השרשי בהם לשלישי , אשר אין זה בטבע כל פעל מהם במציאות , וכאשר יעיד ע"ז היות גם בהם (ביוצאי הנ') הפועל הא' רק פועל ההוצאה , ובאין לו כל חלק בעצם הפעלה השרשית (כי גם הנם יאכיל וכדומה) והפעול הוא הגוף השני . המקבל פעולת ההוצאה , והוא הוא גם פועל השרשי (שהוא האוכל) והגוף השלישי מקבל ב' הפעולות. מב' הפועלים האלה (שהוא הלחם) , ושני הפעולים יבואו ביחס הפעול את . אבל לפי כל האמור למעלה הלא תהיה גם הוצאה זו מלאכה גרועה , לדבר בפעל אחד על שלשה גופים , ואם היא פה ההוצאה הראשונה , הלא הראשונה ביוצאים היא בשנים בעומדים שגם היא איננה , ואם אמנם לא הגיעו המוצאים האלה לחלק העשירי בכל היוצאים עכ"ז הלא רבים המה עד אשר לא נחשבם למקרה המעט אשר דרכו לרוב בלשון לצאת מן הכלל ?

והנני לגלות אל הקורא את אשר גלה ה' את עיני לראות בחכמת לשון קדשו , כי אחרי עמדי להתבונן בכל אלה נקבצו אלי כל המוצאים האלה על לוח , אחר אשר סדרתי עליו בטורים נצבים כל שלשת הבנינים הפועלים וכן המוציאים כן בעומדים כן ביוצאים , ואשא עיני ואראה כי כל מוצאי היוצאים נבדלו מכל המון חבריהם באות המוטש עליהם ביד הטבע להכירם ולהבדילם , וזה לך האות בהם . כי המה כלם פעלים אשר פעלתם היא לכנוס את גוף הפעול אל תוך גוף הפועל או עליו או אל תוך נפש — או יד ורשות הפועל , אשר בעת עשות הפעולה המה מתלכדים עד שנראים דבוקים כגוף אחד , או שהם דבוקים כבר באחד מן הפנים האמורים , והפעלה היא בדבקים אלה להתפרד עתה . ואם כה ואם כה הנה הפעולה נעשית בין שני דבוקים או מתדבקים , והנה פעלים כאלה ראתה לשוננו , ויהיו בעיניה

בפעלים עומדים אשר גם בהם הפועל והפעול גוף אחד, על כן מלאה מקום לאסוף גם אליהם את מוציאם הראשון כמו בפעלים עומדים, כי אחר שהפועל והפעול בהם כגוף אחד, יש לאל ידם לספח אליהם גוף המוציא והיו גם הם לשני גופים ככל הפעלים היוצאים וככל העומדים המוצאים, אבל בעומדים אשר גוף השני החדש הוא מוציא ואין לו כל חלק בפעל השרשי לא יחשב עם הפועל השרשי כגוף אחד לעולם שיוכל לבוא בהם מוציא שני, והבן (וע' בסמוך 17). והנה הם כלם נפרדים לשמונה ראשים ואלה הם:

א) בהביא הפועל גופים לתוך גופו

ב) בהפרידו אותם מתוך גופו

ג) בהשגת הפועל בחושים ושכל את המוחש והמושכל

ד) בהפרדם מתוך השגתו דעתו וזכרונו

ה) בשום הפועל גופים על גופו כמו מלבוש ומשא וכדומה

ו) בהסירו אותם מעליו

ז) בהביא הפועל דברים אל תחת ידו ורשותו וכדומה

ח) בהפרידו אותם משם.

א) האכילנו, הטריפני, הגמיאיני, הלעיטני 1), שבענו ומשביע, להבריאכם להברות, ירווך הרוה, ויניקהו, תשיק 2) הורה 3), הרביע, לרעות את צאן וירעם בהשכיל (ורעו אתכם דעה) 4), ויבער מגדיש, כי

---

1) אף כי איננו בבנינים הקודמים הנחתיו פה, כי יעידוהו כל חבריו אלה כי לשם הוא, ולדעתי השרש מרכב מן לוע ועיט, כי עיט שם כולל לעופות כמ"ש לעיט צפור כל כנף (אוס"ז) והם יעלעו בלוע, וכמו כרסם מן מלת כרסו, והושאל אח"ז גם לאדם, ועשו הוא כלועט והמלעט, ויעקב המוציא הוא המלעיט —

2) תחזקנה בזה ידי החכם יש"ר באגרתו הט' כי אחר שפעל נשך הוא מפעלי האכילה אות כי גם הוא מוציא אחרי צאתו בקל ע"ש והבן.

3) החזק בזה דעת הי"ת באוס"ש ב' זה עיי"ש.

4) הפעל השרשי הוא אם הצאן רועה כנודע, ואם כן רועה את הצאן מוציאו.

יבער איש וגו' ושלח את בעירו ובער 5), ילע קדש 6), ואסכך שמן 7), ולמלאם את פגרי 8).

ב) המילדות והולידה, והצמיחה 9), ולא תפלים, ולא יגעיל, מגעילו (לחז"ל), הפרי אלהים, להלאותו 10) ואשביעך, האמרת, יזעיקו, ארנין, ורוח מבינתי יענני (ישימני עונה), תשיחך, והפחתם אותו (על הוצאת הרוח באנחה) הזיל למו לד"ק.

ג) והראני אתו, וישמע שאול את, השמיעך את, והריתו ביראת

---

5) כמו בוערים מגדיש וגו' והמבעיר מוציא וכן המשלח בעירו ובער בשדה הוא מוציא ומבעיר.

6) באורתיו למוציא פיעל ימלאו, ונאמר על המתקדשים לפתות אנשים להקדיש קדשים בנדר וימלאו את לועם לעלע קדש, וכמו דברי בלע דברי לעו, וז"א מוקש אדם ילע קדש, כי בזה לא יקדשום כ"א יכשילום, ואחר נדרים אשר כבר בטאו בשפתם יינחמו ע"כ יבואו לבקר בין טוב לרע ויעברו מצות התורה.

7) פעל השרשי הוא ושמן לא תסוך והקל הזה הוא מוציאו ויהיה בפעלים אלה היוצאים גם קלים ומוציאים כמו שישנם בעומדים והראנום למעלה ופירושו נסכי לך שמן לסוך בו א"ע כי כן פירושו ע"כ בדה"י ויסכום ע"ש.

8) ע' אוה"ש ש' מלא והראה כי מפיעל זה מוכח כי הקל הבא גם על המקום הוא יוצא, וכן יובנו כולם בחסרון מלת אם. כמו מלאו רע, אם הרע, וכן נראה גם בכל השאר.

9) המלה הזאת היא לאות ומופת על כל דברינו אלה, כי היא היחידה בשם שהקל שלה עומד והמפעיל מוציא ונופל על הפועל ברצון כמו ה' או האדם, וגם על האדמה המכוונת בטבע כמו וכגנה זרועיה תצמיח, ובא עוד הפעיל זה להוציא גם פעולת המוציא שהוא ה' יצמיח את האדמה את צמחים והוא מוציא על מוציא ולא בא כמוהו וכאמור למעלה, אבל יען כי בפעל זה המוציא הא' שהיא האדמה היא דבוקה בפועל העומד שהוא הצמחים כגוף אחד נשאר מקום פנוי לאסוף אליו מוציא שני, והיו שני גופים. או כי נאמר שהקל גם עומד וגם יוצא כמו יער צומח עצים לרד"ק במכלול ויהיה והצמיחה מוציא זה היוצא, ולי"מ (אוה"ש) ולא תפלים על שהוכר משבב שתפליט ותמליט והוא כמו הוליד יהיה גם זה מוציא המוציא (לטעם האמור) כי פלט הקל עומד והבן :

10) מזה ולהלן הבאתי במחלקה זו פעלי הדבור והקול וכדומה.

ה׳ 11), מטעימו (לחז״ל), והמישני את, מלמדי, מלפנו, יבוננהו, מביניס את, הזכירני, ידעת השחר מקומו, הודיעני נא את, אשכילך ואורך 12).

ד) נשני אלהים, השה אלוה, שכח ה׳, להשכיח את עמי את, ליאש את לבי.

ה) המאזרני חיל, מלובשים 13) והלבש את אהרן את, אנעלך 14) וינעילום, ואעדך עדי, ושכותי כפי, מסובלים, והשיאו אותם עון, ויעמוס איש על חמורו 15), העמים עליכם, והעבדתיך את אויבך 16).

ו) והפשיט את אהרן את.

ז) לנחל את ב״י תנחילנה אותם, אשר יורישך, אוכל בכסף תשבירני, מקנה את (בדחז״ל), אם כסף תלוה את, וישאילום (לשומם לויס ושואלים), תמשילהו אל תשלט בי (אם הם יוצאים בקל), הסגרתני ביד אויב, מאחיזין את האור (בדחז״ל), ותקרא אותם את, וכאורח איש ימליאנו (ישימהו מוצא את גמולו), אל תעבירנו את הירדן 17).

---

11) פי׳ ישימנו. מרית וכמ״ש הז״ל דמורת ודאין.

12) אם השרש הזה כלו יוצא כמ״ש למעלה יבא שמוליא הלזה על מקומו פה, ואף אם נודה כי יש לו עומדים נראה יותר כי זה הוא מוציא את היוצאים בו, ודרך האמור אחריו בכתוב הוא פעול ההשכלה.

13) לא נא על הבגדים כ״א על הלובשים א״כ יהיה כל יתר הבנין הזה מוציא, וכן מסובלים לכאן.

14) בנעליהם היו מסגרות, והמשים נעל ברגלו יאמר עליו נועל, כמו ונעל הדלת, וא״כ הקל הזה הוא מוציאו (וכמ״ש 7).

15) הקל יוצא אל המשא כמו כל עומסים וגו׳ וא״כ העומס על החמור מוציאו.

16) וכן העביד את חילו עבודה, כי העבודה עמוסה על העובד כמשא, וכן בעליו, ע״כ יבאו בניסם ביחם השעול את, ואולי הונח בתחלה על עבודת משא כהמלאו לרוב בלוים נושאי המשכן, וז״א את״ז כל ראש מקרח וכל כתף מרוטה, וא״כ מקומו נכון בזה ועוד לי דברים בזה אבל יארכו.

17) מיחם השעול את הנח נגוף השלישי מוכח, כי הוא וכל הבאים ביחס״ם

ח) והעבטת 18), שכלה נשים חרבך.

הראיתיך בעיניך אשר ראה לבי, ועתה שים לבך ומלא דעת איך כל אלה אף מוציאים המה לשלישי ולא יוצאים, ולא ע"י אמצעי, ולא לשנים פעולים כאשר תארום המדקדקי', ולא גם מה שהם רק מסבבים פעל מה, הוא סבת שלשת הגופים, כאשר דמו, כ"א פעל כזה שתארנוהו פה הוא הסבה שיוכל להאסף אליו גוף שלישי מוציאו ומוקדם לו, וראה עתה ותמלא כמה מדקדקים תעו במדברותם בם, וכמה מפרשים ומבארים שגו לשום דרך להוצאה זו בכמה פעלים אשר לא מן השם הזה המה. ונפלאתי על חכמת המחבר הזה, כי אם גם לא דבר בכל זה כל מאומה אבל מדי דברו בלשונו את דבריו בעניניו, ואני קורא אותם בספרו זה אחרי אשר כבר נראו אלי כל הדברים והאמת האלה, ואכירה בו ואראה כי קסם על שפתיו לקרוא את כל מעשי הכבדים והנוספים הבאים להוסיף גוף חדש בפעולה בין בעומדים ובין ביוצאים בשם הוצאת פעל הראשי, אשר מזה נראה כאלו ידע מכבר חלק גדול מדברינו אלה, והוא כי כל גוף הנוסף על הפעל הראשי בע"ובי הוא רק

את בשרש ובנין זה, כם מוציאים את הקל היוצא ג"כ בשרש זה ובנין ג"כ ביתה"ש את שזכרנוהו למעלה, ואינם מוציאי הקל העומד בו, כי בהוציא ההפעיל אותם לא יבוא הגוף השלישי או ביתה"ש את, כמו שלא יבא כן השני בקל, וכמו ויעבירני אל ארבעת, ויעבירני במים, והנה אם גם נאמר כי הפועל והפעול בקל היוצא הלזה אינם כגוף אחד ככל חבריו, עכ"ז יוכל ההפעיל להוציאו, יען כי המעביר הוא תמיד גם עובר כמובן והוא א"כ גם פועל שרשי אשר בפעולתו זו אין בה רק שני גופים כמו בקל זה, או שנאמר כי יען שכבר בא ונעשה בנדק זה ההפעיל להוציא את הקל העומד בשרש זה, הושאל (ולא נעשה) גם להוציא את היוצא, אם כי כאמת הוא, כי המקום אשר יעברנהו העובר מעבר לעבר (אשר רק אז יהיה הקל יוצא כאמור למעלה) אותו יראה כרואה העברי, כאלו הביאו העובר אל תחת רגליו ואל תחת רשותו, וכמ"שכ יגמא ארץ (ולפי"ז יהיה ויעבור את הכושי ככל חבריו אלא כי עברו כלו, ופי' הכניסו לאחוריו שהוא רשותו המדומה) וא"כ הפועל והפעול בו כאחד, ובמשפט יוציאהו ההפעיל ככל אחיו הפעלים האלה פה לפנינו.

18) הפעל עבט בקל בא גם על הנותן העבוט וגם על המקבל (ע' אוה"ש) וא"כ זה ההפעיל הוא מוציא את הנותן, פי' כי תביא אותם לנושי עבוט, וכמוכח מן הקל הבא שם אחריו ואתה לא תעבוט.

מוציא ולא פועל הפעולה השרשית , ומבלי אשר יורנו זאת עתה , כ"א כמדבר בדבר נודע לו כבר , ואנכי לא ידעתי מאין ? — ואיך שהוא,הנה יובנו לך עתה דעת שפתיו אשר ברור מללו על דבר השואה הזו כדברי רד"ק לד 8 במה שיקרא פעולת הגוף החדש הנוסף בבנין פיעל והפעיל בשם פעולה יוצאת מעצם הנושא — למען הוציא — בעצם אחר , ואת גוף פועל החדש יקרא העצם המוציא,לא כמדקדקים אשר לפניו אשר רק לפעמים ורק בסוף לשון יקראו את הבנין הכבד והנוסף מוציאי הקל והיא רק מליצה בפיהם על הבנינים ע"ש עשותם את העומד ליוצא ויוצא לב' ליוצא לג' או לב' פעולים , לפי דעתם , אבל לא על העצמים הפועלים והפעולות והבן , משא"כ בדברי החכם פה · ויותר עוד תראה בדבריו בשם ר"י ברי"ל להלן מן § 1 עד § 4 ובהערות שם . וכאשר תבין גם מן השם פעל ראשי אשר יקרא לפעל אשר קראנוהו פה פעל שרשי . ותראה מחכמתו עוד כי בחר במשלים ש' כבה ולמד בכבד וש' נפל אכל בנוסף למען תפוש בכ"א מהם עומד ויוצא בקל שלו , ולהורות כי בשניהם נוספים מוציאים ולא מקבלי השרשית (מה שהוא נמנע בשניהם) וכן בחר בש' קום וחיה (בחירי ושבעי) , עומדי הקל ובש' ידע היוצא בו ; וכן להלן § 5 תפש ש' דלג ואכל בכבד הא' עומד והב' יוצא , ועוד משמונים לו בדבריו ויארך עלי זכרם ובאורם . ועל דבר ההבדל אשר שם בין הכבד והנוסף בהוראתם, יש למצוא טעם בסמני שני הבנינים כי יען אשר הדגש יורה הכפל וכמו שנראה כי יבוא תמורת אות הכפל , וכן בסורו מבנין הכבד יכפלו תחתיו האותיות כמו כונן כלכל גלגל , ע"כ נבחר הכבד הדגוש להוראת הוצאה גומרת שהיא מסוכה כמסך כל הפעולה השרשית אשר או היא כפעולה כפולה ביד המוציא וביד הפועל , ובא הדגש בע"פ שהוא התיכוני בשרש להורות כי נכפל על פני מסך כלו , כי המרכז והתוך הוא הכל ; ונבחר הה"א לפני השרש ובתחלתו להוראת הוצאה גורמת שהיא ג"כ רק לפני ובתחלת מסך הפעולה שהיא גם הוצאה רפויה כאות הה"א אות הנקבה . ואולי נבחר לזה הה"א להיותו ראש וסוף וגם רוב בנין פעל ההויה והמציאות שהוא ש' היה , וגם המפעיל לפ"ז איננו גורם כ"א הויה שהוא רגע תחלת צאת היות דבר אחרי שלא היה ואם עוד לא נשלם אז , ואולי גם לזה ישמש הה"א לנקבה והבן . ובמקום אשר הבנינים האלה לא באו להוציא ולהוסיף גוף

פועל חדש והשאירו את הפעל כמו שהיה אשר אז לא יורו כ"א חזקת הפעולה שלא תהיה כ"א בהתחזק הפועל בהחלו לפעול, ויורה או הכבד התחזקות רב אשר לא יפוג עד כלות הפעולה, והנוסף התחזקות מעט אשר בהגיעו לתוך משך הפעולה כבר פג ואיננו. והנה את כל דברי אלה אנכי נותן היום לעיני חכמי הלשון— ולעיני לומדיה — ועל משמרתי אעמודה ואצפה לראות דבר מה יענוני ואשיבה אמרים אמת — ונכוחות — לכל חכם מבקר — ולכל שואל ודורש — אם להודות — ואם להורות —

ב] ולא זכר המחבר את הכבד השלם ק י ס, כי בא רק לקיום דבר שפתים ע"י מעשה, והוא כהוראה. אחרת, ואם אולי נראה אליו כמנגד לדבריו ולא מקימם, במה שנמצא בו גם לקים דבר להעמידו לעולם, הלוא קיום זה בעת הקבלה בלב ונגמרו אומר לעשות כמו: לקים עליהם להיות עושים וכן כל חבריו שם באסתר, והוא כמו תחלת הקימה בקל (בהשאלה) הנגמרת מפעולת המוציא בקבלת לבו, או שיבוא לקים דבר במעשה המדובר, וקיום המדובר הלוא נגמר בגמר המעשה, והעושה מוציא קיום המדובר ונומרו, ובזה הוא כמו מכבה ומלמד,כמו נשבעתי ואקימה, לקים כל דבר, ויחלו לקים דבר — ומה שאמר בתחלת דבריו כי הסתחלה והמשכה כב' פעולות, דאל"כ הוא כמפיל ומאכיל, ואיך הוציאם גם בכבד הגומר מש"כ אם הם כב' פעולות.

ג] ולהפליא לא נמצא הנוסף הזה בעתיד במקום אשר הכבד ירב מאד, ואולי בדבר נכבד כמו החיים אין ראוי לדלג על הכבד נורה את הקודם והיסוד בפעולה ולספר את הנמשך המאוחר, משא"כ בעבר בשכבר היו גם שניהם. והנה בענין השב רוח בפגר מת לא נמצא כ"א במעשה אלישע — ואלא ה' בכתוב שזכרו המחבר, וכן בתורה אני אמית ואחיה, אשר בב' הכתובים אין מכריח כי על המתים ידבר ולא על הארכת החיים, כי כן בא כל שאר הכבד וכל שאר הנוסף לרוב על הפך השלילה לבלתי המית ולהשאיר בחיים במקום אשר המות היה ראוי וקרוב מאד וגם על הצלה ממות והחזיק את מי בחיים, וגם באלה יוכלו להבדל הכבד והנוסף כפי דברי המחבר, כי יבוא הכבד על תחלת הפך השלילה שהוא ההשארה וההצלה כאלו השיבו ממות לחיים והנוסף יבוא על משך חיי הנשאר והמוצל אח"ז. אפס כי על

בורלאת החזקת החיים בכלכלה לא בא כ"א הכבד לבדו כמו יחיה איש עגלת בקר, וגחיה סוס ופרד, יתומיך אני אחיה ודומיהם, ואולי ידמה זה הכבד אל הכבד שיזכור להלן הערה ח', כי גם הכלכלה תבוא פעם אחר פעם ויחייאו כן כל משך ימי חייו. והנה הכבד בש' ידע שזכר המחבר אח"ז הוא יחיד בתקרא, ואולי על כי השחר אך רגע הוא ואיננו וכבואו במקומו כן יחיש וילך ממנו כמ"ש עפעפי שחר, שושה שחר עיפה (שניהם מלשון עוף), כנפי שחר, וע"כ אין גם כל משך לידיעת השחר את מקומו; וגם בכל יום מקומו אחר ושונה (לרוב מאד) כנודע, וא"כ יש להודיעו כן תמיד בכל יום ובכל רגע והבן, וע"כ בא בכבד הנומר. וכן נראה להבדיל בין שני המוליאים האלה בש' חלף, כי הכבד לא נמצא כ"א בחלוף בגדים, ביוסף ובדוד, כי בשניהם נאמר ויחלף שמלותיו, זה לבוא אל המלך וזה ללכת בית ה', אשר חלוף כזה לא ימשך, כי לא לעולם עזבו את בגדיהם הראשונים, כי בשובם ולבשום עוד; ובא הנוסף בענין זה להורות חלוף נלחי כמו הסירו את אלהי וגו' והטהרו והחליפו שמלותיכם, כלבוש תחליפם ויחלופו, ולא נמלא גם בו עוד יותר בענין זה.

ד] ירמוז אל הכתוב אשר לא מותתני מרחם (ירמיה כ י"ז) *), ומה שפי' החכם יש"ר על תמותת וגו' (בהערת המ"ל) הוא דרך דרש, ופירושו של נכאה לבב למותת טוב וישר מזה, וכן נראה לי לפרש גם תמותת וגו' ומוסב על שאמר שם רבות רעות לדיק אשר דכאוהו ואם גם עד שנחשב כמת (כמו נכאה לבב) עכ"ז ילילנו ה', ושמר אך את נפשו כמש"כ שם שומר כל עלמותיו וגו', ויאמר עתה לשומת זה אבל ברשע כאשר תבוא עליו

---

*) ועוד ת' פעמים בא הפיעל הב' מות בתנ"ך, ואת כלם נאר החכם יש"ר (בכה"ע תקפ"ו) גם הוא כפי הנחת המחבר שלנו, ותהם : הכבד עם הנוסף הקודמו בש"א (י"ז כ' נ"א) וע"ש בביאור שהעיר ג"כ בזה וע"ש בבאו"י שלי, וגם תמותת רשע רעה, הוא על כי הרשע כבר מת מיתת הנפש כו' ובבוא עליו אך רעה אחת היא תמותתהו, לא כן הלדיק כי שבע יפול וקם כו' וז"ש רבות רעות לדיק כו'. וכן ונכאה לבב למותת כי העני ונכאה לבב נחשב כבר כמת כי חייו אינם חיים, והאכזרי ירדפהו עוד למותתהו. תם האר וכם (שופטים ט' נ"ד. ש"א י"ד י"ג. ש"ב א' ט' וי' וט"ז) מבוארים אלנו שם, והמעיין בכתובים, יבינם בנקל. — תמוציא לאור —

הרעה כעל הצדיק שזכר לא תחדל עוד ממנו עד שנה הגמור למותתהו • וכמו שקדם ואמר שם , פני ה׳ בעושי רע להכרית מארץ זכרם .

ה] (עיין בהערה למטה)

ו] ירמוז על הכתוב ומולדותיך ביום הולדת אותך (יחזקאל טז ד׳) אשר באה בהפעיל ולנקבות רבות , והשיב אשר באר .

ז] הלך בזה בעקבות בעל אוה״ם (וכן לרוב) לפרשו מלשון ארמי נגד ונפיק ולחברו עם הביע מן נבע עיי״ש . ולפי שהביע יבוא תמיד בדעות , אשר הם משולים תמיד במקרא בדבר נגר כמים יין שמן דבש חלב וכדומה , משא״כ הגיד הבא על כל הודעת חדשות לשומע אשר נעלם ממנו , ולו המשפש לדעת זה כי אליו הוא נוגע ; וגם זאת שזה שרשו עברית וזה ארמית , ע״כ טוב יותר לפרשו מן הוה״פ נגד בעברי , ע״ש כי ישים מנגד לשומע את הנעלם ממנו עד כה , ויעידו זאת כל הכתובים אשר יבוא בם , וכמ״ש הפרחון כי נגידים אדבר כמו נכוחות , ר״ל מן נגד ומן נכח , (ולדעת בעלי השניים נראה לי כי גם הוכיח ונוכחת יתוכח והוכחה מש׳ יכח , כלם מלשון נכח ונגד , והיסוד בשניהם כח) וע״כ יבוא תמיד הגיד רק על דבר אמת וכמו הודיע והבן ; משא״כ בכל שאר הנרדפים אל הדבור , וכן בש׳ נבע בא יביעו ידברו עתק , יביעו אולת , כי גם בדעות יש נשחתות . והנה גם המחבר כתב להלן מאמר ג׳ בסוף דרך א׳ כי הגיד בעברי כמו חוה בארמי , ודבריו אלה הלוא יתמכו דברינו , כי גם חוה בארמית הודעת והגדת דבר נעלם לשומע וכמו תא ואחוי לך , ועי׳ אוה״ם ש׳ חוה , ותראה למי האמת .

ח] ויותר נראה כי הוא מן יצג בחלוף אותיות ש״צ במוצא , ויהיה שג וצג היסוד בשניהם ולפ״ד בעה״שג , יען כי המשיג מציג את הנרדף כי יעמוד בעצמו ולא ינוס עוד בראותו כי קרב אליו רודפו לתפשו , אבל לא שיסוג עוד

ה] אשר כמחלק נחלה כבאה כבר להנוחלים ממקום אחר והוא גומר להחזיק הירושה ביד כאו״א ע״פ גורל וכדומה הוא המנחל (יהושע י״ג ל״ב , י״ד א׳ , י״ט נ״א) וכן לנחל את ב״י (במדבר לד כ״ט) וע״ש פי״ז ברש״י ובאור , אבל המקנה הנחלה כמו האב שהוא הגורם ראשית קנין הירושה ליורשיו במיתתו (או ביום נותו ביום הנחילו את בניו) הוא המנחיל , וכן כי אתה תנחיל את העם (יהושע א׳ ו׳) ע״י כבוש במלחמה , וכמבואר כן בס׳ אוה״ש • — המ״ל —

אחור מה שלא כן הוא . ועוד יותר נראה אף לפ"ד השלישיים כי גם השג שרשו נשג כמו הסג אחרי שאין במה להוכיח עליו כמו בכל חפ"י זולתו (ובמסלול הוכיח מן בקרבם ישג וטעה כי היו"ד א"תן כאשר העירני ע"ז אחד המדקדקי') ולבעהש"כ יהיה גם נסג כסג סוג נשג או ישג כלם מן שג , כי הנסוג אחור איננו הפונה ערף וגם ולא יעמוד, כ"א הנזור לאחוריו מעט ועומד ולא עם .

ט' י' יא] לעומק הדברים טוב לדלותם מעט , בתחלה הורה ואמר כי יאהב העברי לפעמים לכנות איזה פעולה חדשה בשרש פעל אחר ובהפעיל ממנו , אם ידומה לו כאלו גם הפעל האחר הזה נעשה בעשות הפעולה החדשה והוא כמו תולדתה בהשאלה , ותבוא הפעולה החדשה בהפעיל משרש ההוא בבחינת הוצאתה בהשאלה את הוראת הפעל הראשון ההוא הקל העומד , וע"ז הביא ב' משלים הגד והשג אשר יורו פעולות חדשות הגדה והשגה , ובאו בשרשים אלה ובהפעיל , יען כי בפעולתם זו החדשה הולד גם פעולת השרשים האלה בקל שהם נגע נסג בהשאלה , ובאו בהפעיל כמוציאי זה הקל , ויאמר כי כן כל הפעלים הנמצאים רק בהפעיל נגזרו רק מאיזה פעל קל אשר ידומה הוצאתו בזה ההפעיל בהשאלה ואם גם לא נודע לנו בכלם הקל ההוא עתה , ויאמר עוד כי לפעמים לא שמר זה ההפעיל לבא בכל אותיות שרש הקל ההוא ובסדרן כ"א שנחלפו או נהפכו בו , כמו הורות והועל אשר בפעולתם זו ידומה הוצאת רהות ועלות במקבל אשר על כן באו, בהפעיל כדין המוציא רק בחלוף אותיות לאשר פעולתם גם חדשה. ועליהם יש להוסיף הריק מן ירק והשליך מן כשל והוראתם עשהו יורק שמהו כושל והבן . ואמר אח"ז כי יש שרשים כאלה אשר לא היחס העברי בבנין הפעיל אם גם אך לו המשפט לבוא בהוראת הפעולה החדשה מצד היותה כמוציאה את הקל הא' בהשאלה , אבל מצד גם היותה פעולה חדשה יראה אותה ככל פעל מיוחד ויתן לה בנין הקל בהוראה זו מצד הפעולה החדשה , ולרוב יעשה לו גם

ט] וכאשר יבא גם הוא (ש' נחה) בהפעיל (וינחם) על שמנותה מתם כדעת האוס"ע ע"ש · — המ"ל —

י] וכאשר בא גם כראוי ע"ד הכפולים אל תמר בו (שמות כג כ"א) לכוראת שמרי והמירוב (ע"ש בביאור) · — המ"ל —

תבנית חדש משרש הראשון להוראה זו , ויבוא גם ההפעיל ממנו בתבניתו , או שיסב את הקל הראשון כמתכנתו גם להוראת פעולה זו החדשה , וגם יסב או שיוכל להסב גם ההפעיל מזה השרש הראשון גם להוראת הפעילה החדשה , והם המה השרשים אשר הקל וההפעיל שוים בהם , וההפעיל לא יוסיף כל מאומה על הקל , רק ששניהם יש בהם הוצאת הקל הראשון העומד , אם בשרש נגזר מן הראשון או בראשון עצמו , יען כי פעולתם זו החדשה תוליד בהשאלה הפעולה השרשית הראשונה , ומה שבא גם בקל הוא רק להיותו גם כמו פעל חדש להוראה זו החדשה , אבל היסוד בשניהם הוא בהוצאה את הפעולה הראשונה , ובא הקל מצד החדוש וההפעיל מצד הוצאת הקודם עם שים בשניהם זה וזה ומשתוים , וע"ז הביא משלים מד' שרשים , אשר הקל מהם , נחה מרה קצור (התבואה) צלול (עשות צל וירמוז אל הכתוב כאשר צללו שערי ירושלים כפי פי' המפ' והקונק') , אשר השנים הראשונים מהם נגזרים משרשי נוח ומרר , והשנים האחרונים מסבים את השרשים הראשונים קצר צלל אשר יורו קטנות ושקיעה בתומם ובמתכונתם גם להוראתם זו החדשה , יען כי כלם תולידנה בפעולתם החדשה הלזו הפעולה הראשונה , ובהשאלה כפי שבארם פה , וכפי שירמוז במקור ההפעיל אשר לתבניתו הראשון נוח ומרר אשר הסגירם , לבאר גם הוראת זה הקל החדש , כי הוא מוציא את הקל הראשון כאשר יוציאהו זה ההפעיל שלו רק שבא בקל להיות בו גם פעולה חדשה , ובמקור (הקצר) שהוא ההפעיל מן ההוראה הראשונה כמו שבא הקצרת ימי עלומיו יבאר הקל קצור (את התבואה) בהוראה החדשה כי גם הוא יורה הוצאת הקל הראשון שהוא קצר המצע , כמו שיוציאהו ההפעיל שלו הקצרת וגו' , ובמקור (הצל) יבאר את הקל צלל בהוראה החדשה עשות צל שהוא צללו שערי' וגו' , כי גם הוא יורה הוצאת הקל הראשון שהוא צללו כעופרת , כמו שיוציאהו זה ההפעיל שלו הצל שהוראתו להשקיע , ואם שלא נמצא ההפעיל בכתוב להוראת השקיעה כי אם להוראה החדשה והוא חרש מצל , מי זה לא ידע כי נוכל להסב אותו גם להוראה זו., אחר כי זה השרש כתומו יורה גם בקל ב' ההוראות , ושתיהן כתובות , וגם כבר נמצא תמונת ההפעיל בהוראה אחת הלא גם יוסב להורות על השנית אשר בקל , מלבד אשר גם זה מצל ע"כ הוראתו גם שקיעה כי על כן ובגלל זה בא גם הקל שלו צללו

שערי על עשות נל כי הוא הוא עשות שקיעה . ואח"ז ישלים דבריו באמרו והנה בכל הפעלים וכו' , וירמוז כי כל פעלי הקל מורי ההוראה השניה שזכר פה כן הנגזרים וכן המוסבים יש להם גם הפעיל אם בשרש הנגזר ואם בראשון המוסב, המתדמה בהוראתו אל הקל הזה המוליא וכמבואר, כי מגד הוצאת הוראה א' שהיא עצמית וראשונה בש' זה הלוא המשפט רק אל ההפעיל , והם הנחה המרה הקנר הנל, אשר לא יוסיפו עד מה על הקל שלהם ב הוראתם זו . והקורא המשכיל יבין לתת את האמור בהפעיל הנל אשר לא בא ליד סופרי הקדש בהוראה א' , גם בהפעיל הקנר אשר לא בא לידם בהוראה ב' , כי הדברים אחדים, מלבד אשר עתה אין מעצור עוד לפרש הקנרת ימי וגו' היית קונר . והנה הקל בטח ומרר עומדים וההפעיל הניח והמר מוליאים , וכן יוליאום נחה ומרה הנגזרים מהם בבחי' הוראה א' , אבל הם גם יוצאים בבחי' הוראה ב' , וכן גם ההפעיל שלהם הנחה והמרה מוליאים וגם יוצאים , ובקנר ונלל שאין להם לב' ההוראות כ"א שרש אחד , ולזה גם קל והפעיל אחד , יורה בהם הקל האחד ג' הוראות אשר בב' הקלים גם יחד , היסודי והנגזר בכל א' מהשרשים ההם , וכן גם ההפעיל והבן . עתה קורא נעים טוב והתבונן בכל אמרות טהורות אשר המחבר פורעם על פי עטו פה ולהלן § 7 ובבית האסף 4. . 5 . 10 . 14 . ותראה כי כל דברינו התחקו על כל שרשי דעותיו . והנה לדברי המחבר בהערה ג' יש למצוא עוד שרשים כאלה ואולי יהיה מהם דון וידין על כי הדן לאיש או בין שנים יתן להם דומיה מן דום (בפרוהיגען) או שישים לו דמיון עם שהתקיף ממנו ביתרון כח (חויםגלייכען) מן דמה בחלוף אותיות המונא והאף, ושוה הקל להפעיל מטעם המבואר , וכן דלק והדליק מן דלג ע"ש הנראה לעין שידלג האש מן הגוף הבוער בה אשר ביד המדליק על הנדלק , (והוראה ב' של דלק בקל לרדיפה לעד)וכן טמן והטמין (בשאלתו הנ')מן ט' טמה אשר הטמון נטמה ונסתם ביד טומנו בעפר או בדבר אחר מלשון נטמינו בעיניכם , ובדחז"ל טם מפת ודומיהם , ועל כן שוה בשני אלה הקל עם ההפעיל ; גרח יגריח על כי הלועק מרה יחרך את לבונו ; קשב והקשיב על המעמיד את אזניו והן כמויות לבקש את הקול הנשמע , לדעת מאין הוא בא כנראה בכל בע"ח , ונהפכו אותיותיו להוראה הב' ; ואשר יסיך נסך על גוף מה נראה כאלו יסוך אותו בנסכו זה ,

ותא גם הקל נסך להוציא פעל סוך ושוה עם ההפעיל הסך , וכן שר ויָשיר הנגזר מן ישר לפ"ד להלן (§ 8 הערה י"ב) וכן פושט בגד ומפשיט העור מן פשטו על כל וגו' , כי הבגד והעור הנגללים על החי יתפשטו בפשוט אותם .

יב] את זה הוסיף על האמור בפנים , כי שם דעתו רק על המשל הא' שהביא מן נוח ונחה , והשלימו בבית האסף (10) בשרש חנה וחנן ולא הנח לנו מן ינח , ונחת מן נוח עיי"ש , ונכלל א"כ בו לבדו כל הפוך וחלוף שזכר.

יג] לפנהו יוצא שרשי , והלפינהו הפעיל נעשה ברוב ימים על חלק הפועל מהתפעל אשר נהפך לעומד אשר רמז עליו במשלו זה , למען אשר ילפון שמה , ואם כן הוא הפעיל מוציא את העומד כדינו ולכן שוה ההפעיל בו לקל השרשי היוצא , אבל תשובתו זאת לא תעלה לשמן והשמין בשאלה ג' . א) כי לא נמצא שמן עומד אשר נצטרך לתתו לחלק התפעל ולהוציאו בהפעיל השמין , ב) כי אם לו גם היה נמצא שמן עומד לא יכלו לפרשו שמן א"ע , יען כי כל שרש שמן לא בא על בע"ח ואדם , פן יחנק, כפי מה שבארנוהו למעלה , וע"כ אם נמצא גם הוא רק לקללה , כמו שמנס בעפר , והטמן בעפר(ות"ש ותשמנס בפשתי העץ אחר מ"ש והנפנו,בארתי בס' עמק יהושע).

יד טו] המחבר אך חידות יחוד בספרו זה ולמצוא גם חידתו זו נקדים ליתר באור כי גם בשרש סגר תפול שאלה הג' כי ישוו בו הקל וההפעיל כמו והשער סגרו והסגיר את הבית , כי כן תלא עלמות פעולת הסגירה תמיד אל דבר פתוח המקבל אותה , והנה כפי שהראה כי נמצא גם בפעל זה קל נהפך לעומד בכתוב סגר עליהם המדבר , ושגם הוא חלק הפועל מהתפעל , א"כ הוכח גם בו ברוב הימים ההפעיל להוציא זה העומד , וע"כ הוא שוה אל הקל השרשי היוצא , והמחבר לא עשה בשרש זה את המשל אשר עשה בלפן ילק רחן ועתק, והשאירו בין כל יתר השרשים שהביא לד 15 כאשר אמר ומאלה תקיש על הנשאר, ואעשנו אני : האיש אשר ידחוף את הדלת הפתוחה למען אשר הבית י ס ג ו ר נאמר כי הוא סוגר או מסגיר הבית , והנה האיש או הדבר הנתון במקום אשר נסגור פתיחתו , יבוא הוא כשם נגדי ונקשר אל הפעל במלת סיחס על או בעד , כמו סגר עליהם , יסגור על איש

יב] ויוסיף המחבר בבית האסף (אות 3) כי עוד מן הפעל כ ו ל נגזר שם כ ל י (כלי) ע"ש וא"כ הם נפ"ע ע"ו ול"ס שלשתן ג בנו . — ה מ ' ל —

(עיין תוה"ם) ויסגור ה' בעדו, ודומיהם, אבל לא יבוא האיש או הדבר שהוא ביחס הפעול או בכנויי פעל סגר, אחר כי הפעול בפ' סגר איננו כ"א המקום שהיה פתוח ולא הנמצא בו ע"כ כאשר מצאנו והסגירו אשר כנוי הפעל מוסב על המוסגר בתוך המקום שלא יתכן לדבר כן ולא נזכר במאמר כלל המקום שסוגרים אותו, אין זה כ"א פעל יוצא לשלישי, שהכהן יצוה של המצורע שיסגור את הבית או השער והדלת בעדו (וא"כ ההפעיל הוא המוציא פה את הקל השרשי היוצא וכמו שהבאנוהו למעלה בין מוציאי היוצא עיי"ש) וכן והסגיר את הנגע את בעל הנגע והפש העיקר כנודע, משא"כ בהפעיל והסגרתני ביד אויב וכל דומהו שלא נוכל גם לפרשו כן על האיש המוסגר כי מי זה האיש אשר ישמע לקול מנוהו לסגור את יד אויבו עליו לרעתו, אבל אחר שזכינו לדין הפעל היוצא הנהפך לעומד שהוא חלק הפועל במתפעל, וגם סגר הוא מהם, הנה תהיה יד האויב היא הסוגרת בקל עומד, וההפעיל מוסב גם על היד הוא המוציא את העומד הזה כי בתת אותו ביד אויבו היא תסגור היד בעדו (שכן פי' הכנוי), וא"כ זה ההפעיל פה יוצא רק לשני, ואם אשר יאמר: ומן הענין האמור פה בדבר פעל יוצא הנהפך לעומד, וגם סגר הוא כן תוכל להכיר ולהבדיל כו', כי עתה יש לנו גם בזה השרש ב' בניני הקל א' יוצא וא' עומד, והמה יבדילו בין שני הכתובים האלה.

טו] ירמוז אל הכבד והנוסף בשרש עוף, כי באו בשני כתובים הכבד על החרב והנוסף על העין ושניהם יוציאו את הקל עוף כשאלתו הנ', והם התעיף עיניך בו (משלי כג) בעופפי חרבי (יחזקאל לב), ויבדיל ביניהם ע"פ דרכו למעלה כי את עינו יעיף האדם ולא יעופפנו, כי אך רעיונו אשר עלה בנפשו להגיע עינו היא מסבבת את העין לנוע בעצמה ולשוף והעין לבדה היא הפועלת (עיין להלן הערה יג) והאדם רק ברעיון נפשו ולא באחד מאבר חלקי הגוף הוא הגורם אשר גם בכלות הרעיון לא תכלה עוד כרגע פעולת העין וע"כ באה הפעולה בהפעיל, משא"כ בחרב כי לא תעוף רגע אשר לא תעופפנה יד האדם אשר היא הגומרת ובאה ע"כ הפעולה בפיעל.

יז] עיין בכתוב אשר רמז עליו והנה לפניו (שם ס"ז) אמר גם על שמם יקניאוהו בזרים בתועבות יכעיסוהו בהפעיל הגורם ואחר יתהל, ולא בפיעל פעם אחר פעם? ואולי יאמר כי שלך שכתוב בזה מן הקל אל התאור

סדרנו וכאשר ירמוז על זה בהערה ס', וכמו שהוא גם בטבע פעולות שחוטא, וכן יורה גם הכתוב שאחריו (שם יז) כי יאמר שהתלו בוזים ישנים אשר לטעמים קדומים זולתם, ואח"ז בחדשים מקרוב באו אשר בדו מלבם והם שערום ולא אבותיהם, עד אשר גם כעשוהו, ושגם השיר גם בשרש זה שאלה הב' .

יח] ירמוז אל הכתוב אם תעירו ואם תעוררו (שה"ש) .

יט] ויש עוד דומים לאלה אשר גם נושאם יהיה חזק או נעלה כמו חדש קנא שבח כתר כסף מגר נאר מגן רתח נמא סלסל הלל (כמו שחשב הוא ברך אם שיש לו ג"כ קל להוראה אחרת כמו הלל, אבל יש מהם באלה אשר אין לקל גם שם בקרבו) ואשר זכר שרש דלג בראש סי' זה כאלו יש לו הפעיל אשר איננו באמת יובן במש"כ למעלה (בסוף הערה ס' י' י"א) על דלק והדליק עיי"ש .

כ] גם בהערה ז בא להשיב ידו על עוד ג' שרשים אשר גם הכבד גם הנוסף יוציאו את הקל כשאלתו הב', ואמר כי אחר שגם הקל העומד בהם בא לפעמים גם להוציא כמו ההפעיל וע"ד זרות, כבר נוכל לומר כי בא אך לחזק את המוצא כבר בקל, ולא להוצא, וא"כ אין להפעיל זה עוד מוציא כמוהו שהוא הכבד כ"א הקל הזר אשר בעבורו לא יעזוב הוא את מקומו ופקודתו, משא"כ בשאר כבד המוציא כמו ההפעיל בשרש אחד, כאלה שזכר למעלה, שלא יוכל לחזק שם את הוצאת ההפעיל הבא אחריו, ולשון חכמים מרפא כי בדבריו אלה כבר נרפא כל הפעיל המתדמה בהוראתו עם הקל במקום אשר הקל גם עומד וגם מוציא א"ע שזכרנום למעלה, כי קל כזה עמדו הוא התחלתו והוצאתו זרות כמו בש' טוב ונבל ולא בהפך כמו בנפן וחביריו, א"כ גם ההפעיל המוציא הונח בו בהתחלתו כדין ולא ברבות הימים כמו בהם, ולא יסור ג"כ בעבור הזרות, והבן זה, וגם ההבדל אשר בין כל הדרכים שזכר ושיזכור עוד .

כא] במה שהסיר החכם מהרא"ז בפי' יורדה מים שרש אחד ירד מבין הקלים העומדים וגם מוציאים, לא עוד מטעו עד מאד כדבריו ,

---

יט] כי מלוה נרמה נגזרים מסקל (ע' ס' תל"ש סי' קכ"ז). — המ"ל —

כאשר כבר הראיתי רבים מהם למעלה בהערתו הא׳, והשארתי עוד כמוסם ואין להאריך. ואשר רמז אל משלי ה׳ ג׳ לדעתי ע״ס כי על תשופנה אין מי שיאמר כי עומד הוא כ״א שיוצא ככל שרש זה הקל ונפת הוא הפעול, ונ״ל ה׳ והוא יורדות מות, ורצונו כי גם הוא עומד אחר כי לפ״ד מהרא״ז אין להשען עוד על יורדה מים לפרשו גם הוא למוציא וכמו מורידות למות, וכן יזלו שחקים אשר אליו ירמוז באיוב ל״ו כ״ח עומד הוא וג״כ ע״פ באור מהרא״ז שם באיכה, ויבואר גם הוא כי מרוב נזילת המטר נראה כאלו השחקים נתכים ארצה, וכן נפרש שחקים יזלו צדק, כי כן והגבעות תלכנה חלב, וכל דומיהם.

כב] באורו זה טוב ויפה למאמר הבודד, אבל לא ליתר המאמרים לפניו ולאחריו, אף כי לא נאוה הוא לנביא האומרו, כי הוא כמקל באשמת העון לאשר הוא טבעי, וגם כי לפי״ז הלוא לא נאמנו דבריו בעתיד כי באמת מטה האבן גם אם לא תם העון, ונראה לפרש עפ״י דרכו ולהפך, כי כה יאמר הנביא בשם האבן, אם לא תשמעו אל דברי הנביאים ומוסב גם אל האמור שם (ו׳) אם בדרכי תלך וגו׳ ותשיבו עמכם עתה בשובכם אל הארץ גם את העון אשר בגללו גליתם ממנה, הנני מעידה בכם היום כי בהשיבכם העון הנה או אמושה אני ממקומי זה אני ועם העון גם יחד ביום אחד פי׳ ביום שובו הלום אצאה מן המקום הזה אני והוא עמי, ורצונו, כי יחרב הבית ועושי העון יגלו עם עונם כאשר גם שבו ובאו עמו אל הארץ, והפעל מוש נאות מאד לאבן פינה המשוקעת בעמקי האדמה וכמו, תמוש היתד התקועה, ההרים ימושו. גם הדמיון במבטא ב׳ המלות אבן ועון נעים בפי הנביא, ושבעת המלות אשר במאמר המפותח הלזה המה שבעה העינים שוכר (שם ט׳) אשר ינמו בארץ לשור כנמר שוקד על עריהם לראות אם אך שב העון ותמוש כן חיש גם אבן הפינה והבית, ועלו עמו מן הארץ, ולפי״ז הנה הוא באמת מאמר קצר וחד הכולל תכלית כל שיבת שבות הגולה, והבנות בית ה׳, ועל מה יקום כל ימי תקומתו, והודעת גם היום והעת אשר ימוש בו (והנה זה לי כ״ה שנה אשר אז בארתי לתלמידי פה את ז׳ המלות בז׳ העינים ונשמע הפתגם אל החכם בעל ציה״א, והביאו שם ואמר כי שמעו) ובבאורי לת״ע הוכחתי מכל הנבואות שאחריה שם אמתת פי׳ זה.

כג כד] (עיין בהערה למטה)

כה] ירמוז אל המקום אשר אמר כי הקל אשר גם איננו במקרא יעידו עליו השמות הנגזרים ממנו, וא"כ יעידו קטורה וקטרת על הקל הזה, וכן יעיד לו השם שרש על הקל שרוש עיין ראש סי' 6 § .

כו] היא יציאה מן הפשוט כי ישע נגזר מן שעה, כי המושיע ישעה להציל וגורם ומסבב בשעתו שישעה אחריו כל הרואה ויצילו גם שמה את הנושע אשר שעו אליו (כאשר עינינו רואות כן תמיד) אשר הוא בצועק לישועה שהוא לשעות אליו השועים והמושיעים אשר על כן הוא נקרא גם מ ש ו ע כי הוא לא יחדל מצעוק שישעה אליו כל השומע, עד שתגמור השועתו בידם והכן כל זה. ויהיה לי לעד הכתוב ישועו ואין מושיע בתלים, ישעו ואין מושיע בש"ב, אשר בא שם הקל העומד להוציא תחת הכבד ויהי' גם הקל בש' שעה גם עומד גם מוציא כאשר כבר הראיתי רבים כמוהו, ועפ"י טעם זה נאמנו מאד דברי הרד"ק בשרשים אלה, כי ישע שוע ושעה לאחדים הם בלשון.

כז] ירמוז אל הכתוב והמשכילים יזהירו*), ואני אוסיף עוד שני שרשים כאלה אשר עוד גם בזאת ישוו אל זה השלישי אשר אין הקל גם בהם אבל יחשבו לרב ומריב שזכר לד 16 · והם העיק ע"ש שהמעיק דבר לא ימלט בטבע הכחות להתחלף שלא יעיקהו גם אותו הדבר המועק; וכן הודה, כי הנותן תודה לרעהו על חסד שגמלהו, אזי כן יחיש איש החסד להשיב לו את תודה על כבדו אותו בהודאתו זו. ואולי יהיה זה

כג] גלפים קלפים (ת"א ו), תרגדון תרקדון, פגל קיף (בחלוף והפוך), גלי קלי, גלחת קלחת וכדומה. — ה מ"ל —

כד] כי כמו ה ש ו ע ל נגזר מן ע ל ה (בחילוף נפ"י ול"ה) כדבריו בפנים (לד 12 וגם לפנינו עוד), כן השוכו ה ש ח ת (תש' שחת) נגזר (בחילוף ה"א ופי"ו) מן ב ח ה (ל' כפיפה ושפלות); והנה ה ו ד ו ת (שזכר בגאלה הג') יורה שהוכתו לדעתי במלת ה ו ר ו ת, וכמו שהפעיל זה מן ר א ה (כדברי המחבר) כן הודות תש' ידה (על הכרת טובת זולתו לו או רעת עצמו) מן י ד ע בחילוף המוצא: — ה מ"ל —

*) ומוז"כ והארץ כ א י ר ה, אל נקמות ה ו פ י ע (עומדים בהפעיל עי' פוה"ש. ואולי גם לפה רמז המחבר במתק לשונו. — ה מ"ל —

נס לתשובת שאלתו על הודות בשאלה ג׳ . ובהוסיף עוד כי המודה יתן את על הודתו על הטוב , בידו , כמש״כ והיסק ידי למו פי , או בשומו ב׳ כפות ידיו זל״ז כתאומים כמנהג הטבעי במודה על הטוב או במודה ועוזב , וא״כ תהיה פעולת הקל והכבד בשרש ידה אשר היא אומנת היד בהשלכה כתולדת ההפעיל בהשאלה, אז תהיה התשובה נכחת. ומש״כ בסוף הערה זו, ולא הבינו (לבם) עמהו, נוכל לפרש עפי״ז הפעל בכתוב ולבבו יבין (ישעיה ו׳) שיהיה מוסב על העם הזה שזכר אשר הוא גם הנושא בכל פעלי הכתוב הזה , ונאמר גם עליו שהוא הפעיל מוציא והלב פועל קל וכמש״כ בסי׳ § 9 שאח״ז .

(הספרות אשר מט ולהלן , נוספו עתה ולא באו עליהם אותות בתוך הספר) •

בסי׳ § 16 . הביא עוד שלשה פעלים על הנזכרים למעלה (לד . 16 . 15) אשר הקל שלהם נהפך מיוצא לעומד והוא חלק הפועל מהתפעל . והשלים ענינם בסי׳ § 17 , כי ברוב הימים יושת לקל זה בנין הפעיל להוציאו אשר הוא ידמה אל הקל היוצא בראשית הנחתו בש׳ זה , והג׳ פעלים הם שמע חבא — ה ושבע . והנה שבע הוא כלו פעל עומד ואין איש יוצא בו , וחבא — ה לא נמצא בקל כ״א זה לבדו שהביאו פה ומי יאמר כי כל יתר הקל (אלו נמצא) הוא יוצא , ומן הנפעל נחבא אין להוכיח , כנודע מהרבה פעלים עומדים בקל ויש להם גם נפעל, אף כי מנפעל זה , אשר כל הנמצא בכתובים ממנו בא תמיד מבלי היות לו פועל אחר , זולת הנפעל עצמו . ודבריו תמוהים , ויש ליישבם על פי דרכו .

מאמר שני

לד 31 . שם התאר זכר אשר לשמות המקרה שזכר באופן א׳ ידוע , ושם בכור , עד , עניו , מר, קר, זר, כסיל, מלך, עבד , עד , אכזר , כנד .

לד 32 (ואות כח) פעלה פעלה ופעלות שזכר , ידוע כי מן פעל (בחולם וסגל) נעשה פעלה בקמץ כמו שיבא זה המשקל בכנוים קדשו חדשו . ופעלה פעלות בחיריק נעשה מן פעל המסוגל כלו , כמו שיבוא זה המשקל לרוב בכנוים כמו שברו בגדו , ומובן כי שבעה חזקה עלמה שהביא למשל פעלה בקמץ הם מן שובע חוזק עולם חולמי הפ״פ , ורשעה כסלה שפלות סכלות שהביא למשל פעלה ופעלות בחיר״ק , הם מן רשע כסל שפל סכל

המסוגלים, ולא מן רשע כסיל סכל שפל התוארים כי משקלים כאלה לא יצאו כ"א מן המסוגלים ופה המה שמות המקרה שזכר מפא"כ עבדות ומלכות שיצאו מן התוארים עבד מלך כי המה סגולים בשורש תוארים, ומובן כי ג' שמות הנקבה שזכר הא"ז כי אבד זכרם יהיה חכם (בפו"ם)המוכד לחכמה ועל זקן מסוגלים המה המוכדים לעלם זקנה, ופ"א עלה נפתח כי גרונית היא, וזקן בחולם שזכר לעיל איננו הזכר לזקנה זו בחיריק כ"א לזקנה בקמץ אשר איננה — .

— (שם שם), ולפעמים נשמש כו', ירמוז אל השם זכור רבוב שיזכיר בהערה י"ז —

(שם בהערה עד סופה 33). תראה כי ענף שזכר הוא מאופן הג', ועלה ענגה וילדות מאופן א' (כי גם ילד הוא תאר כמו מלך), וזכור מן זכר בקמץ שנשמש בו סי' הנקבה והקמץ שלפניו (זכורה) יובן מכל האמור למעלה כי נאבד גם זכר מסוגל שם מקרה, ועמו גם זכרות בחיריק הפ"א הנגזר ממנו, בין זכר התאר ובין זכורה, וא"כ אולי גם זכר מסוגל שם המקרה בא בזכר עמלק לשם קבוץ זכרים כמו זכוכך, וא"כ במה טעה יואב בקריאה ובמעשה? ואולי יהיה ההבדל בין שם נקודות לחמש, ונאמר כי אשר הוא בחמש לא יבוא לשם המקרה וממנו לשם הקבוץ ומן זכר בקמץ, ויהיה מוכח מזה כי נמנע הוא להיות זכר עמלק בשש נקודות גב' הפעמים בתורה, ויואב טעה וקרא שניהם בשש בד"ק המדקדקים, וא"כ טעו מפרשי הש"ס! — וחמשה השמות שזכר בסוף ההערה ידידות כו', מובן כי ב' הראשונים הם מאופן א' והתכוני מאופן ב', וב' האחרונים מאופן ג'.

— 33. ביום נטעך כו'. מובן כי גם הוא מן פעל מסוגל נטע, ובן זרחך מן זרח אשר גרונו פתוח בסופם, אבל נחת נהם נחר בטש רעם, הם ג"כ מן פעל מסוגל אשר כלו פתוח אם הוכו גרונית.

— 34. חנכה כו', הבן להבדיל בין אלה ובין הנזכרים 32 גדלה כו' כי שם המה מקרים מפשטים מתוארים, ופה המה מפשטים מפעלים והם שמות הפעולה.

הערות לס' בית האסף

לד 46 . של אדם או עיר, כמו והמלך דוד, הבת ירושלים, הגביה עדו (דה"ב יג) לעיר ספרוים בקמץ הלמ"ד, אם שהם ג"כ להוראת דבר אחד כמ"ש בתחלת המאמר .

— 47 . ובהיות כי אין כו', ליסב פני הירדן הגלבוע ודומיהם שלא בא מהם השם עלם כללי . *)

48 . מבלי הפלים כו'. ואולי נכלל בו עוד גם הוראת כלא, וכמו כלוא ולא אלא . **)

50 . ולא חללו . לדעתי טוב מזה לפרשו כמו חול מלשון וחלה חרב וגו', ופי' לא שמהו עוד חל במליאות, וכן כל פעל מלשון תחלה, פירושו הוצאת דבר מן הכח לחול במליאות בפעל, והשם תחלה לעת נאתו שהוא ראשית חולו, והוא א"כ רק חילוף כפולים בנע"ו חלל בחול, והמחבר לא זכר לזכור פה הוראה זו, ולדברינו יהיה גם הוא מלשון חולל סינות, כי חול דבר במליאות הוא נאתו מרחם תוהו .

51 . כאשר יבוא על הוראה הזאת. פי' הגרישה, אבל כבואו להוראת הירושה יפול על היורש וגם על הירושה כמו יורישך והורישני הורשתנו וכמו כל מוניא את היולא קורכנו למעלה .

52 . ובהיות ט', פי' כי השם הלדדי במאמרים הקודמים הבא בישם הפעל את כמו גויס, חרב, רגה, כר, הפעולים לבנייני הפועלים שם, הלוא אם נבוא לספר מהם קבלתם פעולה זו בבניינים פעולים יהיו המה לנושאי הבנינים ההם . ונאמר הגוים הורשו, החרב הורקה, הרגה נפלתה,

---

*) והמחבר חקר בספרו תתקרי ארץ, הוראת ש"ע כללי גם לשם ירדן ע"ש, ועל הע' י אמר לעיין שם הערתו לגלבוע אשר שמה העתיק כל דברי זה המאמר אשר לפנינו פה, וכי תחקור מעל בספרו שמה תמלא עוד שמות ערים רבים הבאים בה"א הידיעה, הגלוים לנו גם לשמות עלם כללי, ושאינם גלוים לנו (כמו קרקר נעה ודומיהם) . — המ"ל —

**) כי גם כלא בא ע"ד גזרת כלי (גל"ה), לא יכלה, כלאתי תגלי (בחיריק הע"ם), וזה נאות כי נרדפים גם בהוראה . — המ"ל —

הנר נפתח , אף כי בנושאים האלה לא תפול פעולה זו השרשית כ"א בנושאים אחרים , והם הארץ (או ירושה) שהער הפה והשק או הממגורה , המקבלים פעולה זו בעת אשר יקבלו הראשונים פעולה אחרת שהיא נקשרת בה והיא הגרישה השליפה הרנון ושבר נר , ומזה יבוא לבאור נבקעו ואז יבקע , אשר פעולתם האמתית היא בנפעל מש' נלה . ואני הנני נותן מופת על דבריו בהראותי לך , את החלוף ההפכי בענין זה , והוא יגלו מוסדות תבל , הנאמר על בקיעת הארץ , אחר שאמר על מי התהום את הפעל האמתי ויראו אפיקי ים , כי לפי דרכי לשוננו בשיר הלוא יהיה כפל ענין אחד במלות שונות • והא לך עוד חילוף הפכי בענין הירושה והגרוש שזכר , ובג' מקומות קשים במקרא, אשר לפי חילוף זה יתגלה באורם האמתי , והם : למען מגרשה לבז (יחזקאל לו ה'), שהוא כמו ירושתה , פי' למען ירוש אותה (ועפ"י דרך הרד"ק שם) כי בגרשם את יושביה יירשו אותה וכמ"ש שם לפניו למורשה כי הארץ איננה גרושה כ"א ירושה , ויושביה אם גם יהיו מגורשים , לא יהיו הם עפ"ז לבז , כ"א הארץ . ושם (מ"ה ט) הרימו גרושותיכם , שהוא כמו ירושותיכם , ועומד לעמת החמס בכתוב שם , וכמו הרלחת וגם ירשת , כי הגרישה שם משפט , והיא לא תורש כ"א הירושה וכמו שיוסר החמס , ופי' מגרשי הלוים אשר מעמיסים על העם , אשר יגרשום מהם ויירשום . ובמיכה (ב ט) נשי עמי תגרשון שהוא כמו תירשון (ומ"ס מבית לפי פעל גרש כי לפי ירש יאמר בבית תענוגיה ופי' בית בעלה) כי מפשיטי אדר ולוקחי אדר לא יגרשו את הנשים כ"א את בעליהן ואותן יירשון , ולפי"ז גם תקחו הדרי שם הוא כפל ענין הנשים כי אשת הבעל ואם העוללים היא הדרת בית התענוגים שזכר , וכמ"ש כתפארת אדם לשבת בית על האשה , והנה תפש בשלשתם ת' פעל ירש את הפעל גרש הנקשר בו .

55 . ושוה הקל להפעיל כו' , איננו במקרא אבל מוכח מן הפעל יתן רשע .

57 . שרף נרב זרב וכו' , ואני כבר השמעתי בדרושים פה סדר הנכון לשרשים אלה בטעם ודעת , והוא אחר כי סבת הפעולה בכל השרשים האלה הוא החום , אוי כל אות אשר יבואת ביתר כח כלי המולא יורה על חום יותר חזק ופעולה יותר חזקה, וזה סדרם: זרב. שרב , נרב . שרף (רשף) .

צרף (רצף) . ואמר על השלג והקרח הנמס לחום שמש קל, בעת יזרבו , ועל הגשם אשר בחום גדול ממנו יבשו מימיו , יאמר בשובם אליו והיה השרב לאגם, ועל חום גדול ממנו היוצא מאש השורף גם עץ לח , יאמר על האדם אם גם ידע להזהר, ונצרבו בה כל פנים , כי יחרו ויקמטו . ועל חום האש בגוף אשר אחזתהו יאמר שרף ועל גחלתו רשף . ועל חום אש לוהט אשר בכחו להתיך גם המתכות יאמר צרף ועל גחלתו רצף .

אמר אד"ם: מזה והלאה ילך לו הקורא לבדו לבטח דרכו , כי אין עוד מה שיהיה לבאר או להוסיף עליו ואני עבודות רבות כאלה תקראנה אותי לשוב אליהן . ואך בדבריו על לשון המשנה אחת היא אשר מצאתי בידי , וגם אותה אתננה לו אל הקורא האהוב , כי אהובה גם היא , והיא המלה מ מ ו ן — אשר ראיתי כי הביאה המחבר (צד 71) בין המלות הארמיות אשר תמונתן עברית , ואני אמרתי כי גם שרשה עברית כתמונתה , ותמונה תהיה אחותה , כי גם היא משרש מ ו ן כמוה , כמו מקום מן קום , והונחה בלשון בדור אחרון לעת צאת עלי ארצות המטבעות בתמונות טבועות עליהן .

אפס כי זה ידידי השלם הנ"ל ספר זה , הגיד לי כי עתה זה יצא מחבר אחד במדינתנו , אשר לא פג לבו גם מהאמין כי פגע בארי שבחבורת כל חכמי לשוננו הלזה , בהליכות המשנה אשר לו הנה , ובלבבו דמה להיות הוא המפגיע אל הארי הזה . אבל אחרי מותו — אשר אין משיבין אז על הארי עוד — . ויראני כי גם כבר השיבו הוא מעליו , והראני את דברי המשיב וגם את השיגו אותו אחור, וראיתי כי אמנם כן הוכיח במישרים כי לא פגע ולא נגע בו האיש , וכי גם לא השיגו , אחר כי כל דברי המחבר לא נסוגו אחור (ע' למעלה צד 12). והנה ראיתי גם הפעם (אחרי רואי) את חזקת דברי חז"ל אשר אמרו להעמיד דבר על חזקתו — ומה חזק מן המופת אשר כבר הראה המחבר על חזקתו, בבית האוסף ובשיחתו— בטרם יבוא אל המשנה — ; ואת מתוק ה ד ב ש אשר רדינו מהם גם בנויע"ת ה א ר י הגדול הזה — , הלא כל הרואה אותם , ואת האומר להבזותם , וקרא עליו בגערה ואמר „הם ! — מה עז מארי ומה מתוק מדבש ! ! "

הערות למאמר על לשון המשנה מאת המוציא ס' זה לאור

א) אמר יהודה בסו' יחיאל: המאמר היקר הזה בדקדוק לשון המשנה, כבר נודע הוא לכל דופקי שערי ספרי המשכיות (דפוס וויען ווילנא). בהמצאו לעינימו בראש חלק הראשון בהם; באשר הולך לו יד שמה — ומה מאד יקרו דבריו (אם גם מעטים המה) לעיני כל חוקר משכיל אוהב התחקות על שרשי הלשון! ובפרט לכל דורשי ספרי דקדוק שתי הלשונות עברית וארמית, אשר ממקור שתיהן לשון המשנה יצאה, ותהלוכותיה נוטות הנה והנה, כפי אשר יורנו בזה החכם המחבר —. והנה זה עתה ראיתי חכם אחד מקרוב בא, בספרו אוצר השרשים הכללי (ווארשויא תר"ו), ותשב מחשבות להרוס את כל דברי זה המאמר עד היסוד בו בכלל — ובפרט —; ובעברי על כל דבריו אשר בהם אמר להשיג את דברי המחבר, והנה דברי רוח המה, ובכל אשר בונה וסותר דברי החכם המחבר שרירין וקיימין; אז אמרתי אערכה פה — בתוך הערותי — גם השגותיו בקצרה והשובתן בצדן, כאשר התנהג גם הוא (שלא כדת) עם דברי החכם המחבר — ועיני הקורא יראו וישפטו! —

ב) כי גם הת"א נעשה בפני הבית, כאשר הוכיח במישור החכם בעל אוהב גר, שאין זה אונקלוס המוזכר בש' הנזקין שהתגייר אחר החורבן (והמתורגמן בהקדמתו לא כן יחשוב) ע"ש.

ג) פה האריך המשיג להמליץ בעד טהרת לשון המשנה, עד שגדה: כי בקש המחבר להרחיקה מקדם — וסוף דבריו גם הוא: כי אך יסוד ועיקר לשון המשנה עברית היא, ולפעמים נמצאו בה המון מלות זרות ונטיות נוטות מדרך לשון עברית כפי הרגל העם אשר העלו על לשונם מלשון עם ועם אשר התגוררו בהם כו'. וכל המתבונן בדבריו שם רואה, כי נרוצם לא ישה מני דרך המחבר אשר סלל לנו בזה, ובעקבותיו הולך גם הוא (כפיו קרב ומלחמה, ולבו המים עמדו), אפס באמרו כי רק למען יבינו העם הוכרחו בעלי המשנה למרות רוחם להביא מלות זרות ולהשתמש כמו כן בנטיות זרות כפי הרגל העם (ע"כ), בזה לבד נראה לנוטה מדרך המחבר, אבל גם מדרך האמת, כי העם לא השתמשו העברית בנטיות זרות, כי היתה לשונם אך ארמית כאשר יסכים בזה גם הוא; וגם אשר אמר על שמות הכלים

והלמחים: כי לא רצו חכמי המשנה לחדש מלות חדשות עבריות אשר לא יביע הטעם. אם אמנם יתכן כי כן, וגם לדברי המחבר; אבל יתכן גם כי שוב לא היתה לשון עברית מספקת להם בזה, וע' דברי החכם בן זאב בהצעה לספרו אוצ"ש ואין להאריך עוד.

ד) אף כי גם תמונת פשוט לו בארמית א י ל ן (בדניאל והתרגום) שכ"ז במשנה נכרת תמונתו לעברית, כמו בראש ה א י ל ן (שבארמית דינו אילנא) וגם ברבוי א י ל נ ו ת יוכיח; וכן תקים על דקל וממון שהביא. ופה אמר המשיג: שנה בראה! כי במקרא נמצא גיר חמר חסר, ובארמית גירא חמרא חוסרא ע"כ, ורצונו שיהיו כ"כ אילן דקל ממון עבריות ובארמית אילנא כו'; ובאמת כי גם על חמר חסר והרבה כאלה הבאות רק במליצות סה"ק כבר אמר המחבר בשיחה בעוס"כ (מאמר ג' דרך א') כי ארמיות הנה בתמונה עברית ובאו רק ליפות המליצה כו' ע"ש, ומה גם באלה שלא נמצאו כלל במקרא כמו אילן כו', וכן העיר בצדק גם החכם בעל מ ב ו א ה ל ש ו ן (בלוח השלמים אות ק') שגם בתורה נמצאות הרבה תיבות שפרשיכן ארמיות וגם מלות עבריות שהולכות ע"מ ארמית ע"כ — ואל תהי לשון ארמית קלה בעיניך! —

ה) פה יתחכם המשיג למצא טעם על מה שהשתמשו חכמי המשנה במלת א מ צ ע ארמית ולא במלת ת ו ך ת י כ ו ן עבריות, ואומר: כי בעל המאמר לא ירד לסוף דעתם, ולא לבד שאין טעם בטעמו (ומה יענה על ה ת א ר א מ צ ע י בפכ"ב מ"ו דכלים, וכדומה עוד?), עוד גם לא יתנגד בו מאומה למה שאומר המחבר ויודה לו גם הוא, כי מוצא המלה ארמית והמונתה עברית (כי בארמית התאר מ צ י ע א ה וע' תשבי ש' מצע וס' שרשי לבנון ש' אברך הערה ב') — ושארי טעמים לא כתבו — ולזאת לא אחוש לה להעתיקו ולא להשיבו.

ו) מצא המשיג פעל נ ט ל בעברית: ו י נ ט ל ם וינשאם, אמנם המחבר דקדק ואמר תחת לקח בעברי (כמו זה נוטל ג"ח וכו') וזה מארמית (ע' תשבי ש' נטל ואוה"ש), וכ"כ הא"ר סי' תרמ"ד סק"ג (בשם האבודרה"ם) על נטילת לולב כי נטילה לשון חכמים הוא במקום לקיחה (דכתיב ולקחתם לכם) כו' וע"ש, (וע' מבוא הלשון בהקדמתו).

ז) גם בזה טען המשיג ואמר, כי נמצא גם במקרא: אם תבעיון בעיו, אמנם אם גם יצדק זה בדברי המשנה שיהיה הפעל ת ב ע מן שרש

נ ע ה , ועל התי"ו נאמר שהוא נעשה עיקר מן השם ת נ י ע ה , ועפ"ד תורמין מן תרומה שאומר המחבר להלן ; אולם כאשר נדוק היטב בתרגום הארמית נמצא כי שני שרשים יש נ ע ו ת נ ע (ע' מוסף הערוך ש' תנע) ולכן נראה יותר כי גם במשנה התי"ו הוא מן השרש ולא מן השם הוא . ועוד כי גם שרש נ ע ה במקרא מוצאו מארמית וכמ"ש הראב"ע שם , וע' רש"י עובדיה (א' ו') וכ"כ באוה"ש ע"ש (וע' תוי"ט תרומות ד' י"א) .

והנה מלת מ ב ע ה במשנה (ריש ב"ק) שהוא השן , אולי מוצאו מארמית(על ל ח י כ ת הבהמה את עשב השדה) ותמונתו עברית; כי כן ת"י כ ל ח ו ך השור את ירק השדה (במדבר כ"ד ד') היכמא ד מ ב ע י תורא כו' (וע"ש בגמ' ד"ו ב' הלי תנא ירושלמי הוא כו') והוליאו המשנה בלשון זה שמובן בו היזק השן ו ב ד ב ר הראוי לה (ע"ש ל"י וש"מ והבן) ; וע"ש בגמרא וברש"י(דף ג' ב'), וע' פי'המשניות להרמב"ם איך שמפרש הוא מלת מבעה (וע' גם באוה"ש) , וע' תוי"ט פ"ה מ"ה דנזיר , והבן . והנה כן גם להיפך : מים ת נ ע ה את"י מיא מ ל ח כ א אשתא (וע' מ"א י"ח ל"ח) ולזאת הקשו בגמ' שם (ד"ד ב') ואימא מבעה זה האש כו' (וע"ש ד"ו ריש ע"א) דוק והבן כי קצרתי .

ה ס י) חילוף אותיות מ' ונ' ידוע בעברית , וכן ש' וס' , וכן נל"א בגל"ה רפה ת' רפא (מדברי המשיג) ; ולא אדע איך דרך זר ישר בעיניו להביא מזרות הנמצא לפעמים בלשון ולעקש את הישרה אשר הוכיח המחבר במישור ממה שנהגו חכמי המשנה הרבה בלשונם כלשון הארמית הדוברים בה — ודע כי במלת קורין אם אמנם י"ל שבתשלומו קוראין (וכהמצאו כן במשנה) ושומט האלף כדרכו לפעמים אם שוא קודמו (וכ"ד בעל נשיונות אברהם ראש ברכות) , אך קרינו ת' קראנו שוב לא יתכן עפ"ז אם לא שבא ע"ד גל"ה כדברי המחבר , והפרחון אומר ג"כ (בש' ספא): והאל"ף נהפך ליו"ד בדברי רבותינו מצא מלינו קרא קרינו ע"כ (ובעל הנשיונות לא דק שם בזה) . ומחילופי אותיות עוד במשנה (ומהם ע"ד ארמית): הבקר ת' הפקר , וקפשה (חלה ב' ה') ת' וכבשה ; ספלין (נדרים ו ד) מל' היאכל תפל , תפלות (סוטה ג' ד') מל' טפלו עלי שקר (ע"ש בתוי"ט): ומקרדין (ביצה ב' ח') ת' מגרדין , ומקרצפין (שם) הוא תרגום של גרוד , אך הפרש היה בלשונם בין גרוד לקרצוף (ע"ש תוי"ט) , ועד"ז בין דלג לקפץ (אהלות ח' ה') ע"ב

ברע"ב, ואולי כן בין מזג ומסך (ע' ע"א כ"ח ב), ולהגה עוד הנוטות לפעמים מהוראתן בעברית, וכאמרם (שם) לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן (והאריך בזה גם הכהם בעל המסלול במכתב באר רחובות ע"ש); גם הפוך אותיות יש במשנה: והאבנים (מעשרות א' ב') ת' והבאשים, מפיפקל ת' משיקלף.

יא) וכ"כ הרד"ק בשרשים (ש' כסם) שרז"ל מרוב שמושם בלשון מכם קבעו המ"ם שרשית מוכסים כמו הי"ו החלה תרומה כו'; וכן עשו מן מ"ם משכון שרשית, כדברי התשבי (ש' חלל ומשכן); והר"ש פרחון אומר גם על כדור אל ארץ וגו' שהכ"ף שמוש ורבותינו שמוהו עיקר הכדור והאמום כדי שיבין השומע, וכ"כ על מלת ברא שית (בחלק הדקדוק שם) שעשוהו שם זמן וגם את הבי"ת כאלו מעיקר המלה הוא משום שדשין בה הרבה כו' ידוע לכל העולם עם הבי"ת שלו ע"ש.

יב) אמר המשיג: נעלם ממנו, כי גם בלא כינוי השתמשו בתי"ו כלי כמות—שהוא ע"כ. וממנו המשיג נעלם כי כינוי כמותו כמלת הגוף שהוא וע"ד כמוני (כמו — אני), כמוהם (כמו — הם), כמונו (כמו — אנו), כמוהו (כמו — הוא), כמותו (כמות — שהוא) — והחילוק בין כמותו לכגתיה אשר הוא עוד ממליאתנו, אינגו ענין פה אלינו.

יג) דע כי בנין מורכב זה נמצא גם בת"י (ש"א כ"ג ז') כתמסר (כ"ה במק"ג ד"ו ובאושל, וכן העיד בעל מרפא לשון ארמי § ע"ו, אבל במתורגמן ובס"ח אתמסר) והוא כדברי המחבר בהערתו סוף המאמר ע"ש, ומה שטען המשיג מן בניים מורכבים הנמצאים גם במקרא כמו ונכפר כו', כבר השבנו על כעין זה למעלה בהערה ח' ע' י', והשובתנו עולה אף לכאן, ואין להאריך בדבר המובן למבין מדעתו•

יד) אשר טען המשיג: כי נמצא גם בקהלת ליטון, לא אבה להתחשב במשכילי עם אשר אליהם דבר המחבר דברי הערתו להלן ד"ה וימלא גם כו' ע"ש; אמנם גם הנמצאים בנביאים, לרא מפני דוד, וליסוד ארץ, וכל דומיהם, יבואו רק בחולם הע"פ (וגם אלה על המעט) אבל במשנה נהוגים בצירי הע"פ לירד לילך לישב בסוכה (כי ברכות ותפלות נוסדות לפעמים בלשון חכמים). ודע כי שרשי פ"נ הבאים במשנה ביו"ד כתובה אחרי למ"ד בכל"ם כמו ליגח ליגוף ליבוך (שהראוי לנח כו' בדגש הע"פ)

ורבים כאלה, הוא רק להורות הקריאה בעבור חסרון הנקוד; אם לחיריק כאלה שזכרתי, ומבואר כן במכלול בנקוד (ה' כ"ט), או לצירי כמו שמיה ליה ודומיהם, אשר בדניאל חסר היו"ד משא"כ במשנה והתרגומים.

טו) וגם באסתר הראויות (וע' פרחון ש' ראה) וכן יש עוד הרבה בו השמות ממקור לשון עברית, כי מספרי הגולה הוא (ע' אוה"ש ש' קבל).

טז) ועד"ז יאמר בעל המשנה על אשה שדקך זכר לה לבלי ראויה ללדת: א י ל נ י ת, ופרשוהו בגמרא ד ו כ ר נ י ת א דלא ילדה, ולמה בלשון איל ולא בל' אחד מאחרי זכרי הבע"ח? הוא: כי הארמי יאמר ד כ ר תחת ז כ ר בעברי, וכן יאמר ד כ ר תחת א י ל, ויורה א"כ מלת א י ל נ י ת על ד ו כ ר נ י ת א המורה גם הוא יורה ללשון ז כ ר.

יז) לבד ממלת חוץ רומז גם מלת יתנש של' חכמים הוא אין חוששין (ע' שרשי רד"ק), והנה כן מלות: זמן כבר כשר ענין פשר תקן (ע' אוה"ש בשרשיהן), לב מתנה לרז"ל (במדרש) מל' מתימה (ובעל שרשי לבנון פי' כן מעצמו אף כי היו דברי המדרש לנגד עיניו ע"ש ש' מתן), הכל נשכח להתרגום מל' מציאה, וכן להפרחון וישתכחו בעיר (וא"כ מקורן ארמית); וכן את הכל עשה יפה בעתו, ע"ד ודבר בעתו מה טוב דוק ותמצא עוד.

יח) פעל ח ז ר הרבה בתרגום, וגם באונקלוס? ויש מיחסים אותו ללשון עברית ויעידוהו מדרז"ל: ויקח ויחזיר תבעי ליה —

ובאמת כי נשארו מלות עבריות רבות אשר לא באו זכרם בסה"ק, ורבותינו ז"ל הבקיאים בטיב הלשון ידעו אותם על פה וכמ"ש הרמב"ם ז"ל על ש' יפק והפך במשנה (כלאים ב' ג) שהמה עבריות ע"ד ילך הלך כו', ועוד הרבה כאלה כן בשמות כן בפעלים דעת לנבון נקל להוציא מדברי המשנה.

והיטיב אשר עשה לנו החכם הנזכר בספרו א ו צ ר ה ש ר ש י ם ה כ ל ל י לאסוף ולכלול בו גם כל שרשי לשון המשנה אשר לא נזכרו בסה"ק אשר רבות מהנה ילידי השפה העבריה הנה — ישמע חכם ויוסף לקח! —

H H H

H

H